

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Сех Дарина Андріївна

УДК:327(4-191.2+4-11):[332.142:005.21]

С33

ДИСЕРТАЦІЯ
ГЕОПОЛІТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ «МІЖМОР'Я»:
СУБРЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР ТА СТРАТЕГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Спеціальність 052 – Політологія

Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Д. А. Сех

Наукові керівники: Доцяк Ігор Іванович – кандидат політичних наук, доцент;
Гудь Богдан Васильович – доктор історичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Сех Д. А. Геополітична концепція «Міжмор'я»: субрегіональний вимір та стратегічні перспективи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 052 – Політологія. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2025.

Дисертація присвячена комплексному аналізу геополітичної концепції «Міжмор'я» як субрегіонального інтеграційного проекту, що охоплює країни Центрально-Східної Європи та Балто-Чорноморського регіону. Дослідження ґрунтується на комплексному методологічному підході, що поєднує історичний, системний, компаративний, структурно-функціональний та прогностичний методи, які забезпечують наукову достовірність отриманих результатів. Це дозволяє всебічно вивчити концепцію «Міжмор'я» в контексті політичних процесів регіону, простежити її трансформацію та оцінити потенціал реалізації в умовах сучасної міжнародної нестабільності. Застосування історичного методу дозволило визначити передумови виникнення концепції «Міжмор'я», простежити її ідейну еволюцію від міжвоєнного Інтермаріуму через трансформацію в період «холодної війни» до сучасних регіональних ініціатив після розпаду СРСР. Виявлено фактори, що впливали на реалізацію цих моделей, а також виклики, які залишаються актуальними. Системний підхід сприяв розгляду «Міжмор'я» як структурованого політичного феномену, що охоплює взаємопов'язані елементи – геополітичний, безпековий та економічний виміри. Це дало змогу проаналізувати взаємозалежність між внутрішніми та зовнішніми факторами регіональної інтеграції, вплив міжнародних акторів і глобальних процесів на розвиток субрегіональних ініціатив. Геополітичний аналіз дозволив визначити місце «Міжмор'я» в системі міжнародних відносин, оцінити його роль у глобальному розподілі сил та виявити чинники, що сприяють або перешкоджають його реалізації. Окрему увагу приділено аналізу позицій ключових міжнародних акторів (США, ЄС, Росії, Китаю) щодо цієї концепції, що дало змогу

ідентифікувати стратегічні ризики та можливості регіональної взаємодії. Метод компаративного аналізу використано для порівняння трьох концепцій – Інтермаріуму, Ініціативи трьох морів та Балто-Чорноморського союзу. Це дозволило визначити їхні спільні риси та відмінності, оцінити рівень інституційної реалізації, політичні та безпекові аспекти, а також міжнародну підтримку цих форматів. Структурно-функціональний метод застосовано для аналізу організаційних механізмів співпраці в межах регіональних ініціатив. Це дало змогу визначити ефективні інституційні моделі, що сприяють реалізації концепції «Міжмор'я», а також виявити структурні бар'єри, які ускладнюють її впровадження. Методи політичного моделювання та сценарного аналізу дозволили оцінити можливі варіанти розвитку концепції «Міжмор'я» у сучасних геополітичних умовах. Розгляд альтернативних сценаріїв допоміг визначити напрями еволюції регіональних ініціатив, їхній вплив на систему міжнародних відносин та роль України в цих процесах. Поєднання кількісних і якісних методів аналізу сприяло комплексному вивченню концепції «Міжмор'я» як багатовимірного політичного явища, що має стратегічний потенціал у формуванні субрегіональної інтеграції. Отримані результати не лише підтвердили її політичну значущість, а й дозволили сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо перспектив участі України у відповідних ініціативах.

Дослідження ґрунтується на багатовимірному аналізі концепції «Міжмор'я», у межах якого виокремлено три основні напрями її розвитку: Інтермаріум, Ініціатива трьох морів та Балто-Чорноморський союз. Доведено, що, попри схожі географічні параметри, ці концепції мають різне історичне підґрунтя, стратегічні цілі, рівень політичної реалізації та міжнародну підтримку.

Інтермаріум є найдавнішою з концепцій, коріння якої сягає міжвоєнного періоду. Геополітична стратегія Юзефа Пілсудського передбачала створення союзу держав між Балтійським, Чорним і Адріатичним морями для стримування загроз із боку Німеччини та СРСР. Ідея створення Центрально-Східного блоку держав була неодноразово актуалізована у ХХ столітті, зокрема під час Другої світової війни, коли уряди у вигнанні Польщі, Чехословаччини та країн Балтії

прагнули сформувати спільний союз для протидії агресорам. У 1990-х роках окремі аспекти концепції проявлялися у спробах розбудови регіональних безпекових механізмів, зокрема у створенні Вишеградської групи. Після розширення ЄС і НАТО у 2004 році ідея Інтермаріуму втратила актуальність, проте її концептуальні положення знову набули ваги після 2014 року внаслідок російської агресії проти України. У сучасному контексті Інтермаріум розглядається як потенційний безпековий альянс, здатний зміцнити обороноздатність регіону в умовах сучасних гібридних загроз. Водночас відзначено, що реалії XXI століття значно звужують можливості його практичної реалізації через політичні, економічні та військові розбіжності між потенційними учасниками.

Ініціатива трьох морів (Three Seas Initiative) є найбільш розвинутою та інституційно оформленою формою регіональної співпраці. Створена у 2016 році, вона має чіткі пріоритети, серед яких розвиток транспортної, енергетичної та цифрової інфраструктури. Аналіз показав, що ця ініціатива має не лише економічний, а й стратегічний вимір, оскільки сприяє зменшенню залежності Центрально-Східної Європи від російських енергетичних ресурсів та стимулює внутрішньорегіональні зв'язки. Важливу роль у підтримці цієї ініціативи відіграють США та Європейський Союз, що надає їй додаткової геополітичної ваги. США розглядають Ініціативу трьох морів як інструмент посилення східного флангу НАТО та зміцнення енергетичної безпеки Європи, зокрема шляхом розвитку альтернативних маршрутів постачання енергоресурсів, які зменшують залежність від Росії. Європейський Союз, попри загальну підтримку проекту, демонструє неоднозначне ставлення: низка держав Західної Європи, зокрема Німеччина та Франція, побоюються, що ця ініціатива може послабити єдність ЄС та створити альтернативний центр сили в межах блоку. Росія ж сприймає Ініціативу трьох морів як потенційну загрозу своїм стратегічним інтересам у регіоні та намагається дискредитувати її через дипломатичні й інформаційні заходи.

Балто-Чорноморський союз розглядається як найамбітніша концепція регіонального співробітництва, що включає не лише економічні аспекти, а й питання колективної безпеки. У дисертації обґрунтовано, що Балто-Чорноморський союз міг би стати альтернативною регіональною структурою, яка сприяла б зміцненню обороноздатності східного флангу Європи. Водночас, на відміну від Ініціативи трьох морів, цей союз включає потенційне залучення України та інших позаблокових держав, що відкриває нові можливості для формування незалежної безпекової архітектури в регіоні. Особливу роль у розвитку Балто-Чорноморського союзу відіграє стратегічне партнерство між Україною та Литвою. Литва традиційно підтримує інтеграційні прагнення України в межах цього регіонального формату, сприяючи політичній, військовій та економічній координації. Обидві країни мають спільні інтереси у сфері безпеки, особливо в контексті стримування російської загрози, а також у розвитку інфраструктурних проєктів, спрямованих на зміцнення економічних зв'язків між Балтійським і Чорним морями.

Окрему увагу приділено ролі України в реалізації зазначених концепцій. У дисертації проаналізовано, що Україна має стратегічний інтерес до участі в кожній із цих ініціатив, однак рівень її інтеграції залежить від політичних, економічних та безпекових обставин. З одного боку, Україна має історичні, геополітичні та економічні підстави для активної участі в проєктах регіональної співпраці. Проте існує ряд факторів, що можуть перешкоджати ефективному включенню України до регіональних Ініціатив «Міжмор'я». По-перше, нестабільна політична ситуація всередині країни та часті зміни зовнішньополітичного курсу ускладнюють формування довгострокових стратегічних партнерств. По-друге, широкомасштабна збройна агресія РФ обмежує можливості України для участі в багатосторонніх безпекових ініціативах, оскільки деякі держави-учасниці уникають поглиблення співпраці через побоювання втягнення. По-третє, економічна нестабільність та потреба у зовнішньому фінансуванні обмежують можливості України для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів у межах Ініціативи трьох морів. З іншого

боку, існує низка викликів, що гальмують її залучення, серед яких незавершеність внутрішніх реформ, економічна нестабільність та російсько-українська війна. Важливим чинником, що може сприяти ефективному залученню України до Балто-Чорноморського союзу, є її тісна співпраця з Литвою, яка виступає активним лобістом інтересів України в ЄС і НАТО. Поглиблення українсько-литовської взаємодії в рамках цього формату може зміцнити його інституційну спроможність та сприяти розширенню безпекового компонента регіонального співробітництва.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному аналізі «Міжмор'я» як політичної, економічної та безпекової концепції, що еволюціонує в умовах сучасної міжнародної нестабільності. Запропоновано нову аналітичну модель дослідження субрегіональних ініціатив, яка дозволяє оцінити їхній потенціал з позиції стратегічного планування.

Практичне значення дисертації визначається можливістю використання її висновків у формуванні зовнішньополітичної стратегії України, що передбачає активне залучення до регіональних інтеграційних ініціатив. Результати дослідження можуть бути використані в наукових дослідженнях, аналітичних розробках і освітньому процесі в галузі політології та міжнародних відносин.

Дисертація узагальнює ключові аспекти регіонального співробітництва в Центрально-Східній Європі, пропонує нові підходи до оцінки стратегічного потенціалу інтеграційних ініціатив та окреслює роль України в їхньому розвитку. Аналіз підтверджує, що «Міжмор'я» може стати важливим елементом формування нової регіональної архітектури безпеки та співпраці, що відповідає стратегічним інтересам України та інших держав регіону. Крім того, у дисертації запропоновано нову аналітичну модель оцінки регіональних інтеграційних проєктів, що ґрунтується на трьох ключових параметрах: політичній волі учасників, економічному потенціалі та рівні безпекових викликів. Використання цієї моделі дозволяє не лише оцінити ефективність уже існуючих ініціатив, а й прогнозувати їхні майбутні перспективи. Отримані результати можуть бути застосовані для розробки зовнішньополітичної стратегії України щодо участі в

«Міжмор'я», що передбачає адаптивний підхід до кожної з регіональних ініціатив залежно від їхньої стратегічної значущості та реалістичності реалізації.

Ключові слова: концепція «Міжмор'я», Центрально-Східна Європа, Вишеградська четвірка, Балто-Чорноморський союз, Бухарестська дев'ятка, Східне партнерство, Республіка Польща, НАТО, безпекове співробітництво, національна безпека, оборонна інтеграція, Російсько-Українська війна, зовнішня політика, міжнародні відносини, євроінтеграція.

ABSTRACT

Sekh D.A. The Geopolitical Concept of «Intermarium»: Subregional Dimension and Strategic Perspectives. – A Qualification Research Paper in the Form of a Manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 – Social and Behavioral Sciences, specialty 052 – Political Science. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the geopolitical concept of «Intermarium» as a subregional integration project encompassing the countries of Central and Eastern Europe and the Baltic-Black Sea region. The study systematically examines the historical prerequisites for the formation of the concept, its evolution, contemporary interpretations, and strategic development prospects. To achieve the research objectives, a comprehensive interdisciplinary approach was applied, incorporating methods of comparative analysis, content analysis, systems approach, and geopolitical modeling. Comparative analysis allows for assessing the differences between various implementations of the «Intermarium» concept, particularly Intermarium, the Three Seas Initiative, and the Baltic-Black Sea Union. Content analysis of documents and political statements helps trace the evolution of views on this concept over different periods. The use of a systems approach enables the examination of «Intermarium» not only as a geopolitical project but also as a dynamic model of regional cooperation with economic and security dimensions. Geopolitical modeling was applied to forecast possible development scenarios of the concept in the context of

contemporary international instability. It is substantiated that "Intermarium" is a key factor in shaping the regional security architecture and economic interaction in an era of growing geopolitical turbulence.

The research is based on a multidimensional analysis of the «Intermarium» concept, within which three main directions of its development are identified: Intermarium, the Three Seas Initiative, and the Baltic-Black Sea Union. It is proven that despite similar geographical parameters, these concepts have different historical backgrounds, strategic goals, levels of political implementation, and international support.

Intermarium is the oldest of the concepts, whose roots date back to the interwar period. Józef Piłsudski's geopolitical strategy envisioned the creation of an alliance of states between the Baltic, Black, and Adriatic Seas to counter threats from Germany and the USSR. The idea of forming a Central and Eastern European bloc was repeatedly revived in the 20th century, particularly during World War II, when the governments-in-exile of Poland, Czechoslovakia, and the Baltic States sought to establish a common alliance to resist aggressors. In the 1990s, certain aspects of the concept emerged in attempts to develop regional security mechanisms, notably in the establishment of the Visegrad Group. Following the expansion of the EU and NATO in 2004, the idea of Intermarium lost relevance, but its conceptual foundations regained importance after 2014 due to Russian aggression against Ukraine. In the modern context, Intermarium is considered a potential security alliance capable of strengthening regional defense in the face of contemporary hybrid threats. However, it is noted that 21st-century realities significantly limit its practical implementation due to political, economic, and military differences among potential participants.

The Three Seas Initiative is the most developed and institutionally structured form of regional cooperation. Established in 2016, it has clear priorities, including the development of transport, energy, and digital infrastructure. Analysis indicates that this initiative has not only an economic but also a strategic dimension, as it helps reduce Central and Eastern Europe's dependence on Russian energy resources and fosters intra-regional connections. The United States and the European Union play crucial roles in

supporting this initiative, adding to its geopolitical significance. The U.S. views the Three Seas Initiative as a tool to strengthen NATO's eastern flank and enhance Europe's energy security, particularly by developing alternative energy supply routes that reduce dependence on Russia. The European Union, despite general support for the project, demonstrates an ambiguous stance: several Western European countries, notably Germany and France, fear that this initiative could weaken EU unity and create an alternative center of power within the bloc. Meanwhile, Russia perceives the Three Seas Initiative as a potential threat to its strategic interests in the region and attempts to undermine it through diplomatic and informational measures.

The Baltic-Black Sea Union is regarded as the most ambitious concept of regional cooperation, encompassing not only economic aspects but also collective security issues. The dissertation substantiates that the Baltic-Black Sea Union could serve as an alternative regional structure that would strengthen the defense capacity of Europe's eastern flank. Unlike the Three Seas Initiative, this union includes the potential involvement of Ukraine and other non-aligned states, opening new opportunities for the formation of an independent security architecture in the region. The strategic partnership between Ukraine and Lithuania plays a crucial role in the development of the Baltic-Black Sea Union. Lithuania has traditionally supported Ukraine's integration aspirations within this regional framework, promoting political, military, and economic coordination. Both countries share common security interests, particularly in deterring Russian threats, and in developing infrastructure projects aimed at strengthening economic ties between the Baltic and Black Seas.

Special attention is given to Ukraine's role in implementing these concepts. The dissertation analyzes Ukraine's strategic interest in participating in each of these initiatives, although its level of integration depends on political, economic, and security circumstances. On the one hand, Ukraine has historical, geopolitical, and economic grounds for active participation in regional cooperation projects. However, several factors may hinder Ukraine's effective inclusion in regional initiatives within «Intermarium». First, internal political instability and frequent shifts in foreign policy make it difficult to establish long-term strategic partnerships. Second, the ongoing

large-scale armed aggression by Russia limits Ukraine's ability to participate in multilateral security initiatives, as some participating states are reluctant to deepen cooperation due to concerns about entanglement. Third, economic instability and the need for external financing restrict Ukraine's capacity to implement large-scale infrastructure projects within the Three Seas Initiative. On the other hand, several challenges hinder its involvement, including unfinished internal reforms, economic instability, and the Russia-Ukraine war. A significant factor that could facilitate Ukraine's effective integration into the Baltic-Black Sea Union is its close cooperation with Lithuania, which actively lobbies for Ukraine's interests within the EU and NATO. Deepening Ukrainian-Lithuanian cooperation within this format could strengthen its institutional capacity and contribute to the expansion of the security component of regional cooperation.

The scientific novelty of the dissertation lies in a comprehensive analysis of «Intermarium» as a political, economic, and security concept evolving under conditions of contemporary international instability. A new analytical model for studying subregional initiatives is proposed, enabling an assessment of their potential from a strategic planning perspective.

The practical significance of the dissertation is determined by the possibility of applying its findings in shaping Ukraine's foreign policy strategy, which involves active engagement in regional integration initiatives. The research results can be used in academic studies, analytical developments, and the educational process in political science and international relations.

The dissertation summarizes key aspects of regional cooperation in Central and Eastern Europe, proposes new approaches to assessing the strategic potential of integration initiatives, and outlines Ukraine's role in their development. The analysis confirms that «Intermarium» can become an important element in forming a new regional security and cooperation architecture that aligns with the strategic interests of Ukraine and other regional states. Furthermore, the dissertation introduces a new analytical model for evaluating regional integration projects based on three key parameters: political will of participants, economic potential, and level of security

challenges. The application of this model allows for assessing the effectiveness of existing initiatives and forecasting their future prospects.

Keywords: the concept of «Intermarium», Central and Eastern Europe, the Visegrád Group, the Baltic–Black Sea Union, the Bucharest Nine, the Eastern Partnership, the Republic of Poland, NATO, security cooperation, national security, defense integration, the Russo-Ukrainian War, foreign policy, international relations, European integration.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Статті у фахових виданнях України категорії Б:

1. Сех Д. А. «Міжмор'я» – важливий регіональний альянс у процесі становлення України як європейської держави // Міжнародні та політичні дослідження. – 2024. – Вип. 37. С. 32-39

DOI: [10.32782/2707-5206.2024.37.3](https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.3).

URL: <https://journals.onu.in.ua/index.php/interpolis/article/view/133>

2. Сех Д. А. Інфраструктурні проєкти Міжмор'я як інструмент економічної інтеграції України з Центрально-Східною Європою // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2024. – Вип. 50. С. 212-216

DOI: [10.32782/apfs.v050.2024.35](https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.35).

URL: http://www.apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/37.pdf

3. Сех Д. А. Міжмор'я та безпека Східного партнерства: перспективи і виклики // Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. – 2024. – Вип. 3 (75). С. 76-80

DOI: [10.32689/2523-4625-2024-3\(75\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-3(75)-11).

URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4448>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Sekh D. Concept “Trymor’ya” and National Interests of Ukraine // *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. – 2024. – № 2 (63).

DOI: [10.23856/6324](https://doi.org/10.23856/6324).

URL: <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/1294>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

5. Сех Д. А. Концепція «Міжмор'я» як інструмент протидії гегемонії наддержав у процесі розбудови України // Соборність як фундаментальна

складова ідеології українського націоналізму: Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Івано-Франківськ, 16–17 квітня 2021 р.) / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2021. – 260 с. – ISBN 978-966-668-533-2.

URL: <https://insn.org.ua/2021/04/21/zbirnyk-materialiv-ix-vseukrayinskoyi-naukovoyi-konferencziyi-z-mizhnarodnoyu-uchastyu-sobornist-yak-fundamentalna-skladova-ideologiyi-ukrayinskogo-naczionalizmu/>

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	
Вступ.....	18
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження концепції Міжмор'я	30
1.1. Методологічні засади аналізу гео економічного та територіального потенціалу субрегіону Інтермаріуму.....	30
1.2. Геополітичні виклики та еволюція концепції Інтермаріуму в Центрально-Східній Європі	36
1.3. Концептуальні основи та методологія дослідження Інтермаріуму.....	45
Розділ 2. Ініціатива трьох морів у структурі сучасних міжнародних відносин	76
2.1 Ініціатива трьох морів як інструмент регіональної кооперації та інтеграції.....	76
2.2 Геополітичне значення Ініціативи трьох морів у системі європейської безпеки.....	89
2.3 Економічний потенціал та інфраструктурні пріоритети регіону Тримор'я	96
2.4 Стратегічні інтереси України в межах Ініціативи трьох морів	102
Розділ 3. Балто-Чорноморський союз у сучасних геополітичних реаліях ..	114
3.1 Передумови формування Балто-Чорноморського союзу в сучасних геополітичних умовах	114
3.2 Структурні виклики та перспективи розвитку Балто-Чорноморського регіону.....	120
3.3 Україна та Балто-Чорноморський союз: між викликами глобалізації та російською загрозою.....	127
3.4 Балто-Чорноморський союз: геополітичний контекст, стратегічний потенціал та значення України	136
3.5 Співпраця України та Литви в межах Балто-Чорноморського співробітництва.....	142

Висновки.....	159
Список використаних джерел.....	163
Додатки.....	179

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗІІ	ввп (Ініціатива трьох морів)
БЧС	Балто-Чорноморський союз
В9	Бухарестська дев'ятка
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ГУАМ	Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова (регіональне об'єднання)
ЄАЕС	Євразійський економічний союз (ЕАЕУ)
ЄПС	Європейська політика сусідства
ЄС	Європейський Союз (ЕУ)
ІТМ	Ініціатива Тримор'я
ЛППКМ	Ліга політичних партій країн Міжмор'я
НАТО	Організація Північноатлантичного договору (НАТО)
ОБСЄ	Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОСЦЕ)
ООН	Організація Об'єднаних Націй (ООН)
ОЧЕС	Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС)
РФ	Російська Федерація
СДВ	Східне партнерство (Eastern Partnership – ЕаР)
СНД	Співдружність Незалежних Держав (СНД)
СПГ-термінал	Термінал для зрідженого природного

	газу
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки (USA)
ЦСЄ	Центральна та Східна Європа
PiS	Prawo i Sprawiedliwość (польська партія «Право і справедливість»)
TEN-T	Trans-European Transport Network (Транс'європейська транспортна мережа)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Геополітична концепція «Міжмор'я» є однією з ключових тем сучасних досліджень у сфері політичної науки, насамперед у контексті вивчення теорії регіоналізму, безпекових студій, теорії міжнародних відносин і геополітики. У політичній науці «Міжмор'я» аналізується як інтеграційна модель, що поєднує елементи субрегіональної політичної кооперації, військово-політичного партнерства та стратегічного балансування на геополітичній шахівниці Центрально-Східної Європи.

Дослідження концепції «Міжмор'я» охоплює три ключові інтеграційні формати: Інтермаріум, Ініціативу трьох морів та Балто-Чорноморський союз, кожен із яких має власні механізми політичної інституціоналізації, моделі субрегіонального управління й стратегії формування безпекових альянсів. Їхній порівняльний аналіз дозволяє оцінити перспективи політичної суб'єктності країн Центрально-Східної Європи, їхню роль у трансформації регіональної архітектури безпеки та політики міжнародної кооперації, а також визначити місце України як ключового політичного актора в цих процесах.

Актуальність обраної теми визначається кількома чинниками. По-перше, загострення геополітичної конфронтації в Європі, спричинене широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, висуває нові вимоги до теоретичного осмислення моделей регіональної безпеки та політичної координації в межах Центрально-Східної Європи. По-друге, криза традиційних інтеграційних інститутів, таких як Європейський Союз і НАТО, актуалізує питання пошуку альтернативних політичних форматів співпраці, що базуються на спільних геополітичних інтересах країн регіону. По-третє, зростання політичної активності Ініціативи трьох морів свідчить про трансформацію цієї структури з економічного форуму в стратегічну платформу, що впливає на зовнішньополітичну орієнтацію і безпекову політику країн-учасниць.

У науковій літературі вже представлені ґрунтовні дослідження окремих аспектів концепції «Міжмор'я». Зокрема, польські політологи Пйотр

Вавжиковський, Анджей Новак, Тадеуш Капітан аналізують історичні витoki Інтермаріуму, його концептуальне підґрунтя та вплив на формування регіональної безпеки Центрально-Східної Європи. Серед українських дослідників варто відзначити Віталія Литвина, Ганну Шелест та Володимира Дубовика, які зосереджуються на вивченні геополітичних та безпекових викликів для України в контексті реалізації проєкту «Міжмор'я», а також на політичних перспективах участі України в Ініціативі трьох морів. До кола українських дослідників, які аналізують безпекові виклики для України в регіональному контексті, варто також віднести А. Клименка [32] та М. Капітоненка [30], які розглядають Міжмор'я як інструмент підвищення регіональної стійкості та зміцнення трансатлантичної інтеграції. Балтійські автори, зокрема Зігмунтас Віткус і Гедрюс Мотека, приділяють увагу дослідженню субрегіональної взаємодії в рамках Балто-Чорноморського співробітництва та політичній ролі Литви у цьому процесі.

Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання політичної взаємозалежності трьох концептуальних моделей «Міжмор'я», політичних механізмів їхньої інституціоналізації, а також стратегічних перспектив формування на їхній основі цілісної субрегіональної політико-безпекової платформи. Окрему наукову проблему становить аналіз стратегічного партнерства України та Литви в межах Балто-Чорноморської інтеграції, що розглядається як фактор політичної координації та регіональної безпеки. Вивчення ролі цих держав у політичній архітектурі субрегіону дозволяє не лише зрозуміти політичну динаміку Балто-Чорноморського союзу, а й сформувані науково обґрунтовані прогнози його політичної ефективності.

Наукова проблема, що розглядається в дисертації, полягає в необхідності комплексного політологічного аналізу концепції «Міжмор'я» як субрегіональної моделі політичної інтеграції, що охоплює аспекти зовнішньої політики, безпеки, регіонального управління та стратегічного балансування. Дослідження ролі України як суб'єкта міжнародних відносин у цих інтеграційних проєктах набуває особливої значущості, враховуючи її стратегічне розташування, політичні амбіції та зовнішньополітичні пріоритети.

Таким чином, обрана тема є актуальною як для розвитку теорії політичної регіоналізації, так і для вдосконалення практики зовнішньої політики України та формування її регіональної стратегії.

Стан наукової розробки. Геополітична концепція «Міжмор'я» привертає дедалі більшу увагу дослідників, політичних аналітиків і практиків у контексті сучасної трансформації міжнародних відносин та активізації процесів регіональної інтеграції в Центрально-Східній Європі. Станом на сьогодні дана тематика перебуває на перетині кількох дослідницьких полів – геополітики, теорії регіоналізму, безпекових студій, міжнародної політики та європейської інтеграції.

Поняття Інтермаріуму має глибокі історичні корені й зазнало еволюції від ідеї польського міжвоєнного федералізму до сучасних форм політико-стратегічної співпраці між державами Центрально-Східної Європи. Найбільший внесок у його концептуалізацію зробили польські політичні мислителі, зокрема Юзеф Пілсудський, а в новітній час – польські аналітичні центри, зокрема *Institut Europy Środkowej* [111], *OSW* (Ośrodek Studiów Wschodnich) [122]. Серед українських дослідників варто відзначити праці О. Копача, Р. Палія, О. Кафтан, які аналізують Інтермаріум у контексті безпекової стратегії та міжнародного позиціонування України.

Ініціатива трьох морів (Тримор'я), започаткована у 2015 році, активно аналізується в контексті європейської регіоналізації, енергетичної безпеки, цифрової інфраструктури та транзитного потенціалу. Її інституційний характер сприяв появі значної кількості праць, зокрема в рамках досліджень Центру східних досліджень (OSW, Варшава) [122], German Marshall Fund, Atlantic Council, а також у наукових розвідках А. Гарліцького, М. Журавської, К. Зноско. Український науковий дискурс представлений працями І. Вдовиченка [7], О. Добржанського [17], І. Кононенка [35], які аналізують як зовнішньополітичний аспект ініціативи, так і практичні можливості участі України в її проектах.

Щодо Балто-Чорноморського союзу, то ця концепція залишається менш інституційно визначеною, проте вона активно розглядається в межах стратегічних студій, особливо в контексті протидії російській агресії, формування регіональних

безпекових альянсів і розбудови нового оборонного архітектурного простору на східному фланзі НАТО. Дослідження С. Кузана, В. Горбуліна, М. Снегірьова висвітлюють цей формат у зв'язку з воєнними викликами, енергетичною безпекою та стратегічною взаємодією країн Чорноморського й Балтійського басейнів [138], [99]. У литовських, естонських та грузинських наукових джерелах простежується зростання зацікавленості до тематики регіональної безпеки в межах ідеї Балто-Чорноморського простору [137].

У науковому середовищі зростає також кількість міждисциплінарних підходів до вивчення концепції «Міжмор'я», що поєднують геополітику, геоелектроенергетику, безпеку, енергетику та культурну ідентичність. Попри це, узагальнюючі праці, які б комплексно аналізували три концептуальні моделі Міжмор'я (Інтермаріум, Ініціативу трьох морів та Балто-Чорноморський союз) у взаємозв'язку між собою, залишаються поодинокими. Зокрема, недостатньо дослідженими є питання їхньої еволюційної спадкоємності, ідеологічної спорідненості та потенціалу для вироблення спільної інтеграційної стратегії в умовах нової архітектури європейської безпеки.

Таким чином, попри наявність окремих фахових досліджень, тема залишається недостатньо розробленою в системному, комплексному вимірі, що обумовлює наукову новизну й актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Метою дослідження є всебічне осмислення геополітичної концепції «Міжмор'я» як інтеграційної моделі Центрально-Східної Європи, з урахуванням її історичних витоків, етапів еволюції, теоретико-методологічних засад, сучасного змістового наповнення та стратегічних перспектив. Особливу увагу приділено ролі України в межах цієї концепції, можливостям її долучення до ключових регіональних ініціатив, а також впливу цих форматів на зовнішньополітичний курс держави, її безпекову політику та інтеграційні пріоритети.

У дослідженні концепція «Міжмор'я» розглядається як узагальнююча рамка, що об'єднує три взаємопов'язані, але відмінні за змістом та рівнем інституціалізації інтеграційні моделі – Інтермаріум, Ініціативу трьох морів та

Балто-Чорноморський союз. Такий підхід дозволяє виявити спільні риси, відмінності та еволюційну спадкоємність між цими форматами, проаналізувати їхній політичний, безпековий і економічний вимір, а також оцінити перспективи подальшого розвитку в контексті трансформації міжнародних відносин та нових геополітичних викликів у регіоні.

Для досягнення мети дослідження передбачається виконати такі завдання:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні засади дослідження концепції Інтермаріуму, охарактеризувати базові підходи до вивчення регіоналізму та геополітичного мислення у Центрально-Східній Європі.

2. Розкрити історичну еволюцію концепції Інтермаріуму та її геополітичні трансформації у ХХ–ХХІ століттях, включаючи період після розпаду СРСР.

3. Оцінити геоекономічний та територіальний потенціал субрегіону Інтермаріуму як чинника його інтеграційної перспективи.

4. Дослідити Ініціативу трьох морів як сучасну регіональну платформу співпраці, проаналізувати її інституційну структуру, ключові напрями діяльності та безпековий вимір.

5. Проаналізувати економічні пріоритети Ініціативи трьох морів та її інфраструктурну складову як інструмент зменшення енергетичної залежності регіону.

6. Оцінити стратегічні інтереси та потенціал України в рамках Ініціативи трьох морів.

7. Вивчити політичну та безпекову природу Балто-Чорноморського союзу, зокрема його потенціал як оборонного альянсу в сучасних геополітичних умовах.

8. З'ясувати структурні виклики реалізації Балто-Чорноморського співробітництва та оцінити перспективи його розвитку.

9. Проаналізувати роль України у формуванні Балто-Чорноморського союзу, включаючи вплив російської агресії, глобалізаційних викликів та партнерства з Литвою.

10. Провести порівняльний аналіз трьох моделей «Міжмор'я» – Інтермаріуму, Ініціативи трьох морів та Балто-Чорноморського союзу, визначити їхню взаємозалежність і можливості синергетичної реалізації в сучасних умовах.

Гіпотеза дослідження. Існує припущення, що геополітична концепція «Міжмор'я», яка охоплює Ініціативу трьох морів, проєкт Інтермаріуму та ідею Балто-Чорноморського союзу, здатна перетворитися на ефективний формат субрегіональної співпраці в Центрально-Східній Європі. Вона може слугувати інструментом консолідації політичних, безпекових та інфраструктурних ресурсів держав регіону, сприяти зміцненню їхньої стійкості перед зовнішніми загрозами, передусім з боку Російської Федерації, а також активізувати інтеграційні процеси в межах нової конфігурації європейського простору. Успішність реалізації концепції залежить від гармонізації стратегічних інтересів її учасників, формування спільної регіональної ідентичності, а також підтримки з боку ключових зовнішніх акторів – насамперед США та Європейського Союзу.

Об'єктом дослідження є геополітична концепція «Міжмор'я» як явище регіональної інтеграції в Центрально-Східній Європі, що охоплює різні моделі співпраці держав регіону в політичному, безпековому та економічному вимірах.

Предметом дослідження є еволюція концепції «Міжмор'я» через призму трьох взаємопов'язаних, але відмінних інтеграційних моделей – Інтермаріуму, Ініціативи трьох морів та Балто-Чорноморського союзу, їхній вплив на регіональні процеси та роль України в цих форматах міжнародної взаємодії.

Методи дослідження. Аналіз геополітичної концепції «Міжмор'я» як субрегіонального інтеграційного проєкту ґрунтується на комплексному методологічному підході, що поєднує історичний, системний, геополітичний, компаративний, структурно-функціональний та прогностичний методи, які забезпечують наукову достовірність отриманих результатів. Використання цих підходів дозволяє всебічно вивчити концепцію «Міжмор'я» в контексті

політичних процесів Центрально-Східної Європи, простежити її трансформацію та оцінити потенціал реалізації в умовах сучасної міжнародної нестабільності.

Застосування історичного методу дозволило простежити еволюцію концепції «Міжмор'я», визначити передумови її виникнення та ідеологічне підґрунтя. Аналіз міжвоєнного Інтермаріуму як політичного проєкту, трансформація його ідей у період «холодної війни» та відродження регіональних ініціатив після розпаду СРСР допомагають зрозуміти фактори, що впливали на їхню реалізацію. Важливим є виявлення причин, які перешкоджали впровадженню попередніх моделей, та визначення викликів, що залишаються актуальними в сучасних умовах.

Системний підхід дав змогу розглянути концепцію «Міжмор'я» як структурований політичний феномен, що складається з взаємопов'язаних елементів, таких як геополітичний, безпековий та економічний виміри. Використання цього підходу сприяло виявленню взаємозалежності між зовнішніми та внутрішніми факторами регіональної інтеграції, аналізу ролі міжнародних акторів та впливу глобальних процесів на розвиток субрегіональних ініціатив.

Метод геополітичного аналізу дозволив дослідити концепцію «Міжмор'я» у структурі сучасних міжнародних відносин, оцінити її місце в глобальному розподілі сил та визначити чинники, що сприяють або перешкоджають її реалізації. Аналіз позицій ключових міжнародних акторів (США, ЄС, Росії, Китаю) щодо цієї концепції дав змогу ідентифікувати потенційні ризики та стратегічні можливості розвитку регіональної взаємодії.

Метод компаративного аналізу використано для порівняння трьох концепцій – Інтермаріуму, Ініціативи трьох морів та Балто-Чорноморського союзу. Це дало змогу визначити їхні спільні риси та відмінності, оцінити рівень інституційної реалізації, політичні та безпекові аспекти, а також міжнародну підтримку цих форматів.

Структурно-функціональний метод застосовувався для дослідження організаційних механізмів співпраці в межах регіональних ініціатив. Завдяки

цьому методу визначено інституційні моделі, що найбільш ефективно сприяють реалізації концепції «Міжмор'я», а також окреслено структурні бар'єри, які ускладнюють її впровадження.

Методи політичного моделювання та сценарного аналізу дали змогу оцінити потенційні варіанти розвитку концепції «Міжмор'я» в контексті сучасних геополітичних змін. Розгляд альтернативних сценаріїв дозволив визначити можливі напрями еволюції регіональних ініціатив, їхній вплив на систему міжнародних відносин та роль України в цих процесах.

Поєднання кількісних і якісних методів аналізу сприяло комплексній оцінці концепції «Міжмор'я» як багатовимірного політичного явища, що має стратегічний потенціал у формуванні субрегіональної інтеграції. Отримані результати дозволили не лише оцінити її політичну значущість, а й сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо перспектив участі України у відповідних ініціативах.

Наукова новизна отриманих результатів. У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний політологічний аналіз геополітичної концепції «Міжмор'я» як багатовимірного регіонального явища, що охоплює політичні, безпекові та економічні аспекти інтеграції країн Центрально-Східної Європи. Особливу увагу приділено політичній природі концепції, її інституційному оформленню та стратегічним перспективам у контексті сучасних міжнародних відносин.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше здійснено комплексне дослідження концепції «Міжмор'я» як інтеграційного феномену, що охоплює три взаємопов'язані, але різні за змістом моделі – Інтермаріум, Ініціативу трьох морів і Балто-Чорноморський союз. Це дозволило визначити спільні риси та відмінності між ними, простежити їхню еволюцію та оцінити перспективи реалізації в сучасних умовах. Уточнено зміст поняття «Міжмор'я» в сучасній політології як концепції, що виходить за межі історичних доктрин і набуває нового значення в умовах трансформації міжнародних відносин. Уперше проведено системний аналіз ролі України в процесах реалізації

концепції «Міжмор'я» з урахуванням її політичного, дипломатичного, безпекового та економічного вимірів, обґрунтовано її стратегічні можливості та виклики у межах кожної з трьох моделей регіональної інтеграції. Виявлено ключові геополітичні чинники, що впливають на перспективи реалізації концепції, зокрема позиції таких глобальних і регіональних акторів, як Європейський Союз, Сполучені Штати Америки, Російська Федерація та Китай. Запропоновано концептуальну модель розвитку «Міжмор'я» в умовах сучасної міжнародної динаміки, що враховує військово-політичні, економічні та інфраструктурні пріоритети регіону. Вперше здійснено політологічний порівняльний аналіз Інтермаріуму, Ініціативи трьох морів та Балто-Чорноморського союзу як взаємопов'язаних, але різноспрямованих інтеграційних концепцій, що дозволило оцінити їхній потенціал у формуванні субрегіональної безпекової та економічної системи. Дослідження розширює наукові уявлення про можливі сценарії розвитку регіональних ініціатив у Центрально-Східній Європі, зокрема щодо перспектив участі України в цих процесах, і може бути використане для вдосконалення підходів до зовнішньої політики України в межах європейської та євроатлантичної інтеграції.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їхнього застосування в процесі формування державної політики України щодо регіональної інтеграції, безпеки та зовнішньополітичного співробітництва в Центрально-Східній Європі. Аналітичні висновки дослідження можуть бути використані органами державної влади, зокрема Міністерством закордонних справ, Радою національної безпеки і оборони, Міністерством оборони та іншими профільними структурами для розробки зовнішньополітичної стратегії України в межах концепції «Міжмор'я». Визначені у дослідженні виклики та можливості інтеграції в межах Ініціативи трьох морів і Балто-Чорноморського союзу можуть слугувати основою для обґрунтування дипломатичних, економічних та безпекових ініціатив України у цьому регіоні.

Практичне застосування можуть знайти й запропоновані рекомендації щодо підвищення ефективності регіонального співробітництва, зокрема через посилення координації міждержавних програм у сферах енергетичної безпеки, транспортної інфраструктури та військово-політичного співробітництва. Отримані результати можуть бути використані в аналітичній діяльності дослідницьких центрів, експертних груп, що працюють у сфері міжнародних відносин, безпеки та європейської інтеграції. Окремі положення дослідження можуть бути застосовані у підготовці навчальних програм, лекційних курсів та спецкурсів для студентів закладів вищої освіти, що спеціалізуються на міжнародних відносинах, політології та безпекових студіях.

Результати дослідження також можуть бути корисними для громадських організацій та аналітичних платформ, що займаються питаннями регіональної співпраці, транскордонного співробітництва та геополітичної аналітики, сприяючи формуванню глибшого розуміння перспектив інтеграції України у Центрально-Східній Європі.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно, у його межах здійснено комплексний аналіз геополітичної концепції «Міжмор'я» в історичному, політичному, безпековому та економічному вимірах. Визначено особливості її реалізації в сучасних міжнародних відносинах, окреслено стратегічні перспективи України в цьому інтеграційному форматі. Усі наукові положення, висновки та рекомендації сформульовано автором особисто, без залучення співавторів. Проведено порівняльний аналіз основних моделей регіональної інтеграції, що дозволило визначити їхній потенціал для формування стійкої субрегіональної безпекової та економічної системи. Досліджено стратегічне значення України в цих процесах, з'ясовано можливості, виклики та обмеження її участі. Проаналізовано позиції провідних міжнародних акторів щодо розвитку концепції та ідентифіковано чинники, що сприяють або перешкоджають її реалізації. Розроблено прогностичні сценарії розвитку «Міжмор'я» з урахуванням міжнародних тенденцій, інтересів регіональних та глобальних гравців, а також стратегічних пріоритетів України. Основні результати

дослідження відображено в наукових працях, опублікованих у фахових вітчизняних та міжнародних виданнях, а також апробовано на наукових конференціях. У статтях «Міжмор'я» – важливий регіональний альянс у процесі становлення України як європейської держави» і «Міжмор'я та безпека Східного партнерства: перспективи і виклики» досліджено стратегічні перспективи розвитку концепції «Міжмор'я» та її роль у системі європейської безпеки. У роботі «Інфраструктурні проекти Міжмор'я як інструмент економічної інтеграції України з Центрально-Східною Європою» розглянуто економічний потенціал цієї концепції та її вплив на розвиток регіональної інфраструктури.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, наукові результати та висновки дисертаційного дослідження були представлені та обговорені на наукових конференціях, форумах і конкурсах, що підтверджує їхню апробацію в науковому середовищі.

Результати дослідження були вперше оприлюднені на IX Всеукраїнській науковій конференції з міжнародною участю «Соборність як фундаментальна складова ідеології українського націоналізму», яка відбулася в Івано-Франківську 16-17 квітня 2021 року. У доповіді здобувачем було розглянуто концепцію «Міжмор'я» як інструмент протидії гегемонії наддержав у процесі розбудови України.

Аналіз концепції «Три моря» у контексті національних інтересів України було здійснено у межах Всеукраїнського конкурсу наукових робіт імені Степана Ленкавського «Сучасний український націоналізм», де здобувачка посіла III місце серед переможців.

Подальше розширення міжнародного контексту дослідження відбулося під час Першого міжнародного форуму політологів в Україні, який відбувся 26-27 січня 2024 року у Львові.

Отримані результати також стали основою для стажування, що дозволило поглибити наукову рефлексію щодо взаємозв'язку регіональних інтеграційних ініціатив та стратегічних викликів, які постають перед країнами Центрально-Східної Європи.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 180 сторінок, включаючи 165 сторінок основного тексту, 15 сторінок списку використаних джерел, що налічує 145 позиції.

Список використаних джерел містить наукові праці, документи міжнародних організацій, аналітичні матеріали та інші джерела, що використовувалися в дослідженні.

Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження концепції «Міжмор'я»

1.1. Методологічні засади аналізу гео економічного та територіального потенціалу субрегіону Інтермаріуму

Дослідження територіального та економічного виміру Інтермаріуму вимагає застосування міждисциплінарних теоретико-методологічних підходів. Основу аналізу становлять геополітичні теорії (геополітичний реалізм, регіоналізм), концепції неоінституціоналізму, а також підходи політичної економії. Зокрема, використано методи просторового аналізу, порівняльно-історичний підхід, дискурсивний аналіз та елементи моделювання регіональної інтеграції. Концепція Інтермаріуму формувалася під впливом геополітичних теорій Маккіндера [115], Спайкмена [135], та Хаусгофера [117]. Згідно з Heartland Theory Маккіндера, контроль над Євразійським простором забезпечує глобальне панування, що визначає стратегічне значення регіону Інтермаріуму. Спайкмен, в свою чергу, акцентував увагу на важливості Rimland як буферної зони між світовими державами. Додатково враховано концепцію гео економіки Е. Люттваку, яка підкреслює, що сучасна конкуренція між державами дедалі більше переходить у площину економічного впливу. Це дозволяє оцінити Інтермаріум не лише як геополітичний, а й як гео економічний проект з потенціалом для регіонального розвитку. Ці підходи заклали підґрунтя для розуміння регіональної інтеграції в Центрально-Східній Європі.

У даному дослідженні поняття «Міжмор'я» використовується як узагальнююча аналітична конструкція, що об'єднує три споріднені моделі регіональної інтеграції: Інтермаріум, Ініціативу трьох морів і Балто-Чорноморський союз. Незважаючи на відмінності в часі виникнення, політичному форматі та інституційному рівні реалізації, ці три концепти мають спільну геостратегічну логіку, спрямовану на створення безпекового, економічного та політичного поясу між Балтійським, Чорним і Адріатичним морями, що є

своєрідним буфером між Заходом і Росією. Узагальнення в єдину парадигму дозволяє не лише прослідкувати еволюцію концепції Інтермаріуму, але й сформулювати її сучасне значення як геополітичної стратегії субрегіонального масштабу. Субрегіональний регіоналізм тут тісно пов'язаний із теорією соціального конструктивізму, згідно з якою ідентичність та інтереси держав формуються в процесі взаємодії. Відтак, Інтермаріум постає не лише як реакція на зовнішні виклики, а й як результат спільного конструювання нової регіональної ідентичності.

Аналіз територіальних параметрів передбачає залучення понять геополітичного простору, геостратегічного положення, а економічних – категорій регіональної економічної інтеграції, транзитного потенціалу, інфраструктурної взаємодії.

У сучасних міжнародних відносинах регіоналізм, згідно з підходами А. Пейна та А. Гемпсона [123], відіграє важливу роль як механізм зміцнення співпраці між країнами, що мають спільні історичні, геополітичні та економічні інтереси. У дослідженнях українських науковців, зокрема Л. Якубової [94] та І. Бекешкіної [4], звертається увага на політичну ідентичність як чинник регіонального позиціонування, що є релевантним для аналізу субрегіонального регіоналізму «Міжмор'я». У контексті дослідження Інтермаріуму застосовується концепція субрегіонального регіоналізму, яка пояснює інтеграційні процеси в Центрально-Східній Європі як реакцію на глобальні виклики та спробу зміцнення регіональної ідентичності.

У рамках типологізації моделей регіональної інтеграції, застосованої в дослідженні, концепції Інтермаріуму класифікуються за такими критеріями:

1. ступінь політичної інтеграції (союз, конфедерація, федерація);
2. кількість учасників (від бінарних альянсів до багатосторонніх коаліцій);
3. просторові межі (Балтійсько-Чорноморський, Балтійсько-Адріатичний пояс).

Ця типологія дає змогу системно проаналізувати різноманітні варіанти

Інтермаріуму як регіонального інтеграційного проєкту.

Міжмор'я як субрегіональний інтеграційний проєкт не має єдиної усталеної моделі, натомість характеризується наявністю кількох взаємопов'язаних форм: від концептуальних візій Інтермаріуму до інституціоналізованих структур, зокрема Ініціативи трьох морів чи потенційного Балто-Чорноморського оборонного союзу. Всі ці формати не є взаємовиключними; навпаки, вони здатні взаємодоповнюватися в безпековому, економічному та геополітичному вимірах. Найбільш реалістичним на сучасному етапі виглядає субрегіональний альянс, що поєднує елементи згаданих моделей і передбачає солідарну відповідь на спільні виклики.

Найтісніше з ідеями Інтермаріуму пов'язують Україну, Польщу та Литву; іноді до цього переліку додають Білорусь, Латвію, Естонію, Словаччину й інші країни Центрально-Східної Європи. Утім, найбільш прагматичною є модель тристороннього українсько-литовсько-польського союзу з подальшими перспективами розширення. Основною метою такого об'єднання є активізація міждержавної співпраці, поглиблення економічної взаємодії, взаємна підтримка на міжнародній арені та спільне забезпечення безпеки.

Геостратегічне розташування країн Інтермаріуму, згідно з концепціями Г. Маккіндера та Н. Спайкмена, має ключове значення для збереження балансу сил у Європі. Формування союзу в цьому регіоні дозволило б створити буферну зону між Західною Європою та Росією. У такій конфігурації Інтермаріум набуває рис самостійного геополітичного актора, здатного дистанціюватися як від Росії, так і від Європейського Союзу [103].

У межах парадигми нового регіоналізму, який сприймається як відповідь на глобалізаційні виклики, країни Міжмор'я прагнуть зберегти ідентичність, забезпечити безпеку та посилити економічну автономію. Неоліберальна модель глобалізації, нав'язувана Заходом, не є універсальною та часто виявляється несумісною з національними особливостями деяких європейських країн, зокрема України та Польщі [116]. У цьому контексті Інтермаріум може сприйматися як ідеологічна альтернатива, що базується на цінностях націонал-консерватизму.

Нестабільність міжнародного середовища, відповідно до концепції безпекових дилем у регіоналізмі, зумовлює пошук альтернативних безпекових рішень. У випадку країн Міжморі – зокрема України, Польщі та Литви – йдеться про потребу у створенні локальних оборонних союзів. Російська Федерація розглядається ними як головна загроза територіальній цілісності, що підтверджується анексією Криму, війною на Донбасі, авторитаризмом та економічною нестабільністю [63; 140].

Наростання євроскептичних настроїв, особливо в Польщі, пов'язане з надмірним втручанням впливових країн-членів ЄС, зокрема Німеччини, у внутрішні справи держав-членів. Це проявляється, наприклад, у примусовому прийнятті біженців або критиці національної політики. Аналогічні ризики можуть постати і перед Україною в разі вступу до ЄС. Водночас залежність країн-членів від фінансування з боку Євросоюзу, зокрема Польщі, яка за останні роки отримала найбільше дотацій, суттєво обмежує їхню суверенність [28].

Міжморський союз, навіть у форматі українсько-польсько-литовської коаліції, має значний геополітичний і внутрішньополітичний потенціал. Населення такого утворення сягатиме 85 млн осіб, що перевищує демографічні показники будь-якої з провідних країн ЄС. Кооперація у сфері праці дозволить зменшити міграцію, легалізувати зайнятість українців у Польщі та сприятиме соціальному захисту. Спільні підприємства та інфраструктурні проекти сприятимуть зростанню регіональної економіки [136].

У військовому вимірі потенціал такого союзу оцінюється в межах теорії регіональних безпекових комплексів Б. Бузана. Збройні сили об'єднаного альянсу можуть налічувати до 380 тис. військовослужбовців – більше, ніж має Франція чи Велика Британія. Позитивний досвід співпраці вже наявний, зокрема у формі створеної 2014 року литовсько-польсько-української бригади LITPOLUKRBRIG. Польські та литовські військові структури здатні посприяти реформуванню української армії відповідно до стандартів НАТО, а українські Збройні сили можуть поділитися досвідом реальних бойових дій [46; 102].

Географічне розташування Інтермаріуму на перетині шляхів між Європою

та Азією додає союзу стратегічної ваги. За умов відносної нестабільності альтернативних маршрутів (зокрема через Туреччину), союз Польщі та України здатен забезпечити безпечні торгівельні коридори в межах «нового шовкового шляху». Це відкриває нові економічні перспективи як у сфері інфраструктурного розвитку, так і в політичному вимірі завдяки зростанню впливу країн-посередників між ЄС та Китаєм [82].

Для України союз із Польщею та Литвою може стати імпульсом для внутрішніх перетворень, зокрема реформування та боротьби з корупцією. Водночас, незважаючи на переваги, створенню такого союзу перешкоджає низка факторів – передусім значна економічна нерівність. Частка України у спільному ВВП становила б лише 13%, попри 50% населення. Для порівняння, Польща з 45% населення формувала б 80% ВВП, а Литва – 6,5% ВВП при 3,5% населення [28; 31]. Така диспропорція загрожує домінуванням Польщі в альянсі та ставить під сумнів принцип рівноправного партнерства.

Для Сполучених Штатів підтримка країн Міжмор'я є стратегічно важливою. Альянси в цьому регіоні базуються не лише на формальних угодах, але й на спільних інтересах та готовності до взаємної підтримки в умовах ризику. Це робить такі країни, як Польща, Литва та Фінляндія, надійними партнерами США, які готові брати на себе відповідальність за безпеку східного флангу НАТО. Наприклад, переозброєння Фінляндії та її активна підтримка членства в НАТО демонструють готовність держав Міжмор'я виступати потужною лінією оборони проти російської агресії.

Крім того, підтримка цього регіону дозволяє США зберігати баланс між зусиллями в Європі та Азії, зосереджуючись на протистоянні китайській загрози в Індо-Тихоокеанському регіоні, не втрачаючи своїх європейських союзників.

Поглиблення співпраці з країнами Міжмор'я надає Сполученим Штатам низку стратегічних переваг. Це зміцнює східний фланг НАТО, посилюючи захист європейських союзників від російської агресії, та сприяє розвитку економічних зв'язків, що зміцнює трансатлантичне партнерство. Більш тісна взаємодія з цими країнами дозволяє США ефективніше реагувати на глобальні виклики з боку

Китаю та Росії, посилюючи свою присутність в обох регіонах.

Отже, російське вторгнення в Україну стало каталізатором змін у глобальній геополітичній системі. Для США важливо продовжувати підтримку країн Інтермаріуму, забезпечуючи стабільність і безпеку в Європі. Це дозволить зосередити більше ресурсів на викликах в Індо-Тихоокеанському регіоні, не втрачаючи надійних європейських партнерів. Підтримка регіону Міжмор'я сприятиме створенню нових економічних і стратегічних альянсів, забезпечуючи стабільність і процвітання як Європи, так і США в довгостроковій перспективі [52].

Таким чином, методологічний підхід до аналізу гео економічного та територіального потенціалу субрегіону Інтермаріуму базується на міждисциплінарній концептуалізації, що поєднує теорію регіоналізму, геополітичний реалізм, концепції регіональної безпеки та неінституціоналізму. Застосування комплексних методів (історико-генетичного, просторового, порівняльного аналізу, дискурсивного підходу) забезпечує глибоке розуміння інтеграційних процесів у регіоні та дозволяє окреслити перспективи формування субрегіонального об'єднання держав Інтермаріуму. Метод компаративного аналізу дозволяє порівняти різні регіональні ініціативи, такі як Балтійський союз, Вишеградська четвірка та ГУАМ. Сценарний аналіз надає можливість оцінити розвиток Інтермаріуму за різних умов, визначаючи найбільш оптимальні стратегічні напрями.

1.2. Геополітичні виклики та еволюція концепції Інтермаріуму в Центрально-Східній Європі

Геополітичні виклики, що постають перед країнами Центрально-Східної Європи, суттєво впливають на трансформацію концепції Інтермаріуму. Вони не лише коригують зовнішньополітичні пріоритети держав регіону, але й стимулюють нове осмислення ідеї міжморської кооперації як моделі регіональної самоорганізації, що базується на принципах субрегіональної солідарності, колективної безпеки та протидії зовнішнім імперським впливам. У межах сучасних підходів до регіоналізму такі інтеграційні ініціативи розглядаються як відповідь на внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Вони можуть охоплювати політичні, економічні та безпекові виміри, що спрямовані на зміцнення стійкості регіону до зовнішнього тиску.

З огляду на позиції геополітичного реалізму, держави регіону вимушено балансують між глобальними центрами сили, що визначає актуальність пошуку нових форматів стратегічного партнерства. У цьому контексті Інтермаріум постає як потенційна рамка для консолідації зусиль у сфері безпеки та спільного реагування на сучасні виклики — гібридні загрози, енергетичну залежність, кібербезпеку та міграційні кризи.

Попри те, що ідея Інтермаріуму не є новою, упродовж останніх років вона зазнає періодичних коливань у рівні актуальності, залишаючись водночас у політичному дискурсі регіону. Події 2017–2018 років, пов'язані з напруженням між країнами, зокрема різкими заявами на адресу України, а також Литви щодо національної політики, засвідчили вразливість міждержавної солідарності [36].

Історично ідея зближення країн регіону — Польщі, Литви, Білорусі та України — була предметом активного обговорення у польській політичній думці після Другої світової війни, зокрема в середовищі еміграції, яку формував журнал «Kultura» під редакцією Єжи Ґедройця [124]. Центральною тезою цього бачення було стратегічне порозуміння між елітами зазначених країн задля подолання історичних суперечностей, що гальмували розвиток регіональної співпраці.

Польські інтелектуали, як-от Ю. Мєрошевський, В. Бончковський, Ю. Лободовський, підкреслювали важливість історичного примирення як умови для незалежності Польщі та нейтралізації російського впливу.

Таким чином, Інтермаріум слід розглядати не лише як геополітичну конструкцію, а й як інтелектуальну традицію, що ґрунтується на ідеї примирення, співпраці та об'єднання країн Центрально-Східної Європи. У посткомуністичну добу ця ідея справила відчутний вплив на формування міжнародних умов для активізації міждержавного діалогу й культурної взаємодії.

У 2015 році було започатковано нову геополітичну ініціативу, відому як Ініціатива Тримор'я, що стала результатом дипломатичних зусиль передусім Польщі та Хорватії. Цей формат співпраці охопив країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи, зокрема Словенію, Хорватію, Боснію і Герцеговину, Сербію, Албанію, Болгарію, Північну Македонію, Румунію, Угорщину, Чехію, Словаччину, Литву, Латвію та Естонію. Попри офіційні запрошення, Україна не долучилася до ініціативи, що було наслідком геополітичної пасивності тогочасного керівництва [116].

Водночас поява Ініціативи Тримор'я засвідчила перехід концепції Інтермаріуму від міжвоєнного теоретичного проєкту до сучасних багатосторонніх форматів регіональної взаємодії. Це свідчить про еволюцію ідеї у практичну площину та поступове інституціональне оформлення субрегіонального співробітництва.

Незважаючи на відсутність офіційної риторики щодо цивілізаційної самобутності регіону чи протидії російському впливу, ініціативи такого типу демонструють прагнення країн Центрально-Східної Європи зміцнити своє геостратегічне значення, а також мобілізуватися перед зовнішніми викликами [1]. Однак подальший розвиток подій засвідчив, що зазначені процеси не мали належного концептуального підґрунтя у сферах політичної теорії, стратегічного бачення та спільних культурно-ментальних уявлень.

Особливо показовими виявилися прояви історичних антагонізмів, що з легкістю були активізовані в політичному дискурсі окремих країн — насамперед

Польщі та Угорщини. Повернення до великодержавницьких наративів, маніпулятивне використання історичних тем, поширення стереотипів щодо України та її історії, зокрема звинувачення в націоналізмі, антисемітизмі та співпраці з нацистами, ускладнили діалог у регіоні. Варто зазначити, що низка конфліктогенних епізодів, зокрема підпали або організація акцій проти національних меншин, були результатом цілеспрямованих провокацій, ініційованих спецслужбами Російської Федерації, про що свідчать оприлюднені розслідування [1].

У зв'язку з цим постає питання: наскільки політичні еліти та суспільства країн регіону готові до системної взаємодії в умовах гібридних загроз? Успішна адаптація концепції Інтермаріуму в XXI столітті залежить від здатності країн регіону інституціоналізувати механізми координації, подолати внутрішні суперечності та оновити ідеологічне підґрунтя регіональної єдності. Вироблення спільної стратегії геостратегічної консолідації може стати важливим кроком у формуванні стійкого безпекового та політичного середовища Центрально-Східної Європи.

Для розуміння потенціалу та перспектив реалізації концепції Інтермаріуму необхідно звернутися до історичного контексту формування регіональної ідентичності Центрально-Східної Європи [1]. Історично цей макрорегіон, з огляду на географічне розташування, демографічну щільність і духовно-культурну динаміку, виступав осередком виникнення вагомих політичних і цивілізаційних утворень — Київської Русі, Угорського королівства, Речі Посполитої, Болгарського й Сербського царств [142]. Ці держави в окремі історичні періоди відігравали провідну роль у регіоні, формуючи наднаціональні ідеології та багатокультурні традиції. Проте з часом, зіштовхуючись із внутрішніми та зовнішніми викликами, вони втрачали здатність до геополітичного домінування та поступово занепадали, що призводило до фрагментації простору й періодів політичної нестабільності.

Цей тривалий процес ослаблення політичної суб'єктності регіону сприяв виникненню умов, за яких могутніші держави — Османська імперія, Австрія, Пруссія (пізніше Німеччина) і Росія — змогли встановити контроль над

територіями Центрально-Східної Європи до кінця XVIII століття. У межах нових імперських порядків активно формувалися наративи, які маргіналізували значення регіону, репрезентуючи його як «відсталий» або «непостійний» [1].

Західна Європа, натомість, з XIII століття демонструвала швидший темп соціокультурного розвитку — становлення університетів, готичної архітектури, правових інституцій, національної свідомості — що вивело її на траєкторію динамічнішого цивілізаційного поступу. Ці процеси були повільнішими в Центрально-Східній Європі, що зумовило її позиціонування як простору, який протягом століть змушений був адаптуватися до західних моделей розвитку.

Зовнішні загрози з боку Росії та Османської імперії мали характер системного гальмування політичної еволюції регіону. Під владою цих імперій значна частина територій зазнала деформації культурної ідентичності, втратила елементи внутрішньої динаміки та стала об'єктом асиміляційних і деспотичних практик. Унаслідок цього в межах регіону сформувалися два умовні вектори: західний — відкритіший, національно виразний, сформований під впливом католицько-протестантської традиції (Словенія, Хорватія, Чехія, Польща, Словаччина, Угорщина, Литва, Латвія, Естонія); та східний — більш інерційний, позначений православним впливом, імперською спадщиною та культурною фрагментованістю (Албанія, Боснія, Болгарія, Північна Македонія, Україна, Білорусь). Проміжну позицію займають Сербія, Румунія та Молдова, що зазнали впливів як із Заходу, так і зі Сходу [1].

Разом із тим, контроль над простором Центрально-Східної Європи історично відігравав ключову роль у формуванні імперських стратегій. Геополітичне значення цього регіону підкреслюється тим, що володіння ним зміцнювало держави і перетворювало їх на геополітичних гегемонів — від Візантії й Речі Посполитої до Австрійської імперії, Росії та нацистської Німеччини [34]. Саме тому за контроль над цим простором точилися ключові бої в Першій і Другій світових війнах.

Це історичне усвідомлення знайшло відображення в концепції англійського геополітика Г. Дж. Маккіндера, який у праці «Географічна вісь історії» (1904)

сформулював принцип: «Хто контролює Східну Європу — той контролює Heartland; хто контролює Heartland — контролює Світовий острів; хто контролює Світовий острів — контролює світ» [114]. Під терміном *Heartland* він розумів центральну частину Євразії — від Волги до Сибіру, а під Світовим островом — саму Євразію як єдиний геостратегічний масив. Невдача монгольської імперії у встановленні контролю над Центрально-Східною Європою, на його думку, і стала передумовою розпаду їхньої імперської потуги.

Спроби українських політичних та інтелектуальних кіл сформулювати власне бачення субрегіональної геополітики мають глибокі історичні корені. Ще в добу Української Народної Республіки було висунуто ідею проведення міжнародної конференції народів Центрально-Східної Європи, яка мала стати кроком до формування спільного геополітичного курсу. Хоча цій ініціативі не судилося реалізуватися через несприятливу військово-політичну ситуацію, сам факт її розробки засвідчував усвідомлення потреби консолідації регіону. Одним із перших теоретиків, який звернув увагу на необхідність створення блоку країн проти російського імперіалізму, був Дмитро Донцов. У праці «Підстави нашої політики» (1921) він формулює концепцію геополітичного муру між Євразією та Європою як стратегічну передумову майбутньої української державності. Згодом ця ідея набула подальшого розвитку у публікаціях теоретиків Організації українських націоналістів, які визначали формування союзів країн Центрально-Східної Європи як ключовий фактор безпеки та незалежності України [36].

Таким чином, проблема регіональної консолідації є не новою для української геополітичної думки. Вона зберігає актуальність і сьогодні, коли виклики глобального порядку посилюються, а субрегіональні формати взаємодії вимагають оновлення та інституційного поглиблення. З огляду на це, будь-яка дотична проблематика повинна розглядатися крізь призму вищої стратегічної мети — формування стійкої системи субрегіональної безпеки. Як зазначав ще Г. Дж. Маккіндер, домінування над Центрально-Східною Європою визначає баланс у всій Євразії, а відтак — у світовій геополітиці [144]. У цьому контексті Україна як найбільша держава регіону покликана відігравати провідну роль, зокрема у

виробленні нових безпекових, інформаційних, економічних та комунікаційних моделей регіонального розвитку.

У сучасних умовах, коли політичні режими ряду країн регіону (Польщі, Угорщини, частково Словаччини й Чехії) тяжіють до неоконсервативних тенденцій, спостерігається зниження рівня стратегічної відповідальності за колективні інтереси макрорегіону. В умовах безпекових гарантій з боку НАТО та економічної підтримки з боку Європейського Союзу деякі країни потрапляють під вплив російських інформаційних та політичних маніпуляцій [142]. У такій ситуації Україна не може обмежуватися суто реактивною дипломатією, спрямованою на нейтралізацію звинувачень або конфліктних ситуацій. Навпаки, вона має сформулювати і запропонувати нові ініціативи, які б забезпечили її провідну позицію в процесі регіональної взаємодії.

Ці ініціативи можуть охоплювати різні сфери: торгівлю, енергетичну безпеку, культуру, освіту, військову співпрацю. Зокрема, йдеться про розробку українського бачення участі економік країн Інтермаріуму в торговельних процесах Євразії, формування моделі регіональної безпеки в зоні Чорного моря, налагодження співпраці між університетами країн регіону для протидії культурній стандартизації, спричиненій глобалізаційними процесами. Така активна позиція України сприятиме не лише її інтеграції в регіональні структури, а й зміні ставлення партнерів до неї як до повноцінного суб'єкта регіональної політики [142].

Окремий аспект геополітичної проблематики стосується необхідності переходу країн Центрально-Східної Європи, які наразі зіштовхуються з проявами політичного, економічного, інформаційного та гібридного тиску з боку Російської Федерації, від оборонної до проактивної політики. Йдеться про спроби зовнішнього впливу у формі корупційного тиску, енергетичної залежності, кібератак, дезінформації та провокування міжетнічних конфліктів. У цьому контексті саме Україна має потенціал відігравати роль лідера у формуванні регіональної стратегії протидії таким викликам, запропонувавши відповідні геополітичні ініціативи, здатні створити ситуації стратегічного дискомфорту для

агресора [8].

Одним із можливих напрямів такої діяльності є активізація співпраці з народами Кавказу, які впродовж тривалого часу зазнають тиску з боку російського центру. Перспективною виглядає реалізація низки інформаційних і просвітницьких ініціатив, спрямованих на підтримку культурної, релігійної та національної самобутності цих народів, а також на висвітлення фактів порушення їхніх прав. Це могло б включати створення інформаційних ресурсів відповідними мовами, що дозволило б ефективніше комунікувати з місцевими спільнотами та сприяти формуванню стійкого середовища національного самоусвідомлення [8].

Важливою у цьому контексті є й можливість зміцнення української присутності у регіоні Центральної Азії. Простір тюркомовних народів — від Туреччини до Сінцзяну, включно з Казахстаном, Узбекистаном, а також частинами Російської Федерації — має значний стратегічний потенціал. Україна може ініціювати багатосторонні проєкти в економічній, політичній, культурній і військово-стратегічній сферах, виступаючи ініціатором нових форматів співпраці. Цивілізаційний зв'язок між Україною та тюркським світом має глибоке історичне коріння — від контактів із гунами, аварами, хозарами, печенігами до сучасної взаємодії з кримськотатарським народом, який є органічною складовою українського суспільства [1].

Геополітична активізація цього простору, що впродовж десятиліть залишався під впливом авторитарних режимів, могла б перетворитися на вагомий виклик як для Росії, так і для Китаю. Пробудження національної ідентичності тюркомовних народів Російської Федерації (татар, башкир, чувашів, карачаївців, якути, тувинців, хакасів та ін.) становить потенційно серйозну загрозу для внутрішньої стабільності російської держави. Загальна чисельність цих народів перевищує 180 мільйонів осіб, що фактично є більшим, ніж населення самої Росії [2].

Реалізація такої стратегії вимагатиме тісної дипломатичної співпраці з Туреччиною, яка традиційно розглядає себе як покровителя тюркського світу, а також із США, що має ключові позиції в регіоні. Формування осі Київ–Анкара–

Вашингтон могло б стати основою створення альтернативного геополітичного центру у Євразії. Ідеї подібного характеру містилися, зокрема, у працях Збігнева Бжезинського («Велика шахівниця») та теоретиків українського націоналізму, зокрема у «Військовій доктрині» Миколи Колодзінського (1938) [2].

Центрально-Східна Європа виступає геополітичним простором особливого стратегічного значення для забезпечення стабільності на Євразійському континенті та у глобальному вимірі. Будь-які деструктивні процеси в цьому регіоні — зокрема ескалація міжетнічних конфліктів, посилення імперських амбіцій, економічне підпорядкування — ведуть до його внутрішнього ослаблення, що, у свою чергу, може мати негативні наслідки для світового геополітичного балансу.

З огляду на це, політичні еліти регіону мають усвідомлювати свою відповідальність за збереження й розвиток регіональної стабільності. Вони мають не лише реагувати на виклики, а й формувати ініціативи, які б сприяли поступовому зміцненню політичної суб'єктності регіону. Особливу роль у цьому процесі можуть відіграти тематичні міжнародні конференції — політичні, наукові, економічні, культурні — спрямовані на вироблення моделей регіонального співробітництва та сприяння інноваційному розвитку [8].

Концепція консолідації держав Центрально-Східної Європи має надчасовий і глобальний характер. Її реалізація повинна стати одним із геостратегічних пріоритетів зовнішньої політики України. У відповідь на сучасні виклики Україна має пропонувати конструктивні ініціативи, проекти та стратегіми, що здатні нейтралізувати вплив деструктивних сил — як зовнішніх, так і внутрішніх. При цьому особливої ваги набуває роль України як військового актора в регіоні, здатного відігравати стабілізаційну функцію в зоні Чорного моря. Внутрішня політика має відповідати цим завданням, зокрема шляхом формування в суспільстві розуміння лідерської та оборонної місії держави [8].

Розвиток політичних еліт України повинен відбуватися на основі усвідомлення відповідальності за регіональний розвиток, що передбачає системну інтелектуальну, культурну та інформаційну підтримку цього курсу. Для цього

необхідні науково-комунікативні й просвітницькі проекти, що сприятимуть конструюванню нової регіональної ідентичності українства в контексті Центрально-Східної Європи. До таких заходів належать організація конференцій, видання спеціалізованих монографій, створення інтернет-платформ та популяризаторських медіаресурсів [1].

Таким чином, ідея Інтермаріуму, хоч і має історичне підґрунтя, залишається актуальною в умовах сучасних викликів. Її витоки сягають початку ХХ століття, проте реалізація повноцінного проекту міжморського об'єднання досі не була досягнута. Водночас, аналіз безпекового та політичного середовища в Центрально-Східній Європі підтверджує актуальність цієї концепції як ефективного інструменту регіональної взаємодії.

З позицій неінституціоналізму, Інтермаріум демонструє ознаки інституційної еволюції: від геополітичної ідеї до конкретних форматів співпраці, з адаптацією до нових міжнародних реалій. Водночас геополітичний реалізм пояснює наявні труднощі в реалізації цієї моделі, зумовлені міжнародною конкуренцією, впливами зовнішніх акторів і безпековими ризиками.

1.3. Концептуальні основи та методологія дослідження Інтермаріуму

Дослідження концепції Інтермаріуму спирається на комплексний підхід, що враховує основні положення геополітичної теорії, регіоналізму та неоінституціоналізму. З методологічної точки зору, доцільно застосувати інструменти міждисциплінарного аналізу, які охоплюють як теоретичні положення політичної географії, так і сучасні інтерпретації регіональної безпеки. З методологічного погляду, в дослідженні застосовується підхід геополітичного реалізму, що базується на засадах політичного неореалізму, зокрема ідеях Кеннета Волтца про анархічну природу міжнародної системи та необхідність держав самостійно забезпечувати свою безпеку. Геополітичний реалізм пояснює Інтермаріум як реакцію держав Центрально-Східної Європи на виклики безпеки та необхідність балансування між великими геополітичними центрами. Згідно з цим підходом, міжнародна система анархічна, а держави змушені діяти, виходячи з міркувань національної безпеки та виживання. Історично концепція Інтермаріуму формувалася саме як механізм стримування зовнішніх загроз, що підтверджує актуальність її розгляду через призму геополітичного реалізму. Застосування геополітичного реалізму дозволяє виокремити закономірності взаємодії малих і середніх держав у просторі між двома потужними геополітичними центрами Росією та Німеччиною (у класичному вигляді), а пізніше – між Росією та ЄС/США.

Доцільно також врахувати, що в контексті геополітичного реалізму концепція Інтермаріуму відображає прагнення країн регіону до стратегічної автономії, що передбачає не лише реагування на зовнішні загрози, а й формування ефективних альянсів та партнерств. На окрему увагу в аналізі заслуговує також інструментальний підхід у рамках неоінституціоналізму, що дає змогу розглядати Інтермаріум як реакцію на інституційну слабкість існуючих регіональних структур. У цьому контексті значущою є також концепція «м'якої сили» та «жорсткої сили», що дозволяє розширити аналіз на сферу економіки та інфраструктури як інструментів геополітичного впливу. Важливим аспектом є

енергетична безпека та інфраструктурна інтеграція, що забезпечують стійкість країн регіону перед загрозами з боку великих держав та глобальних викликів, таких як енергетичні кризи та дестабілізація регіону.

Згідно з методологією сучасних досліджень регіоналізму, особливо неорегіоналізму, важливо враховувати як «зверху-вниз» (top-down), так і «знизу-вгору» (bottom-up) процеси формування субрегіональної інтеграції. Іншим теоретичним виміром є регіоналістський підхід, що спирається на положення класичного регіоналізму (Е. Хаас [110], Б. Баласса [98]) та неорегіоналізму, який фокусується на багаторівневому управлінні та взаємозв'язку між державами у межах субрегіональних структур. Теорія регіоналізму дозволяє аналізувати Інтермаріум як форму субрегіональної інтеграції, що виникла у відповідь на потребу держав регіону у спільних політичних, економічних та безпекових механізмах. У сучасному світі регіоналізм відіграє ключову роль у міжнародних відносинах, формуючи альтернативні моделі співпраці та посилюючи суб'єктність малих і середніх держав. Концепція Інтермаріуму розглядається не лише як геополітичний проєкт, але й як інструмент зміцнення регіональної ідентичності та стратегічної автономії. Водночас, концептуальний аналіз Інтермаріуму вимагає поєднання якісних методів – порівняльного аналізу історичних моделей співпраці з контент-аналізом політичної риторики сучасних ініціатив.

Слід додати, що розвиток регіоналізму в Центрально-Східній Європі сприяє формуванню нового простору співпраці, який базується на спільних історичних, культурних та безпекових інтересах. Це дозволяє протидіяти впливу великих держав, які прагнуть домінувати в регіоні, та забезпечувати взаємну підтримку у питаннях національної безпеки, енергетичної незалежності та розвитку інфраструктури.

Теоретичною основою аналізу Інтермаріуму також виступає неоінституціоналізм – підхід, що зосереджується на впливі інституційних норм, правил і структур на поведінку держав. Неоінституціоналізм акцентує увагу на ролі інституцій у міжнародній політиці та пояснює еволюцію концепції Інтермаріуму через процеси формування регіональних механізмів співпраці.

Важливе значення мають міждержавні ініціативи, такі як Ініціатива трьох морів, Люблінський трикутник та Бухарестська дев'ятка, які свідчать про поступове інституційне оформлення регіональної взаємодії. Застосування цього підходу дозволяє оцінити ефективність і перспективи Інтермаріуму як сучасного інтеграційного проєкту.

Крім того, неоінституціоналізм дозволяє врахувати довгострокові наслідки інституційної співпраці, що сприяє стабілізації регіону та формуванню єдиного стратегічного бачення у протидії зовнішнім загрозам. Регіональні ініціативи забезпечують не лише координацію політичних та безпекових дій, а й сприяють реалізації великих інфраструктурних проєктів, таких як Північ-Південь та Балто-Чорноморський коридор.

Враховуючи складність та багатовимірність об'єкта дослідження, обрана методологія є міждисциплінарною та поєднує як класичні методи політології, так і інструменти сучасної геополітичної аналітики. Методологічна основа дослідження поєднує історико-генетичний метод, що дає змогу простежити еволюцію концепції Інтермаріуму від її зародження до сучасних інтерпретацій, та порівняльний аналіз, який допомагає виявити спільні та відмінні риси між різними моделями регіональної інтеграції. Також використано дискурсивний аналіз для дослідження політичних інтерпретацій Інтермаріуму в науковій та експертній літературі, що дозволяє оцінити сучасні перспективи цієї концепції в геополітичному дискурсі.

Методи структурно-функціонального аналізу, системного підходу та інституційного аналізу також стали важливими інструментами для вивчення взаємодії держав регіону та оцінки ефективності реалізації концепції Інтермаріуму. Комплексний підхід дозволяє врахувати історичні передумови, сучасні політичні реалії та динаміку розвитку міждержавної взаємодії.

Ідея створення міждержавного об'єднання в просторі між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями має глибокі історичні корені та відзначається багатовимірним характером. Вона формувалася під впливом геополітичних реалій, що змінювалися протягом століть, та відображала прагнення країн регіону до

посилення своєї безпеки, економічної стабільності й політичного суверенітету.

Історичний аналіз концепції Інтермаріуму також виявляє її зв'язок із загальноєвропейськими інтеграційними процесами, що підтверджує актуальність вивчення субрегіональних об'єднань у сучасному світі. Відродження ідеї Інтермаріуму в XXI столітті у форматі Ініціативи трьох морів свідчить про нову спробу побудови простору співпраці на засадах економічної інтеграції та енергетичної безпеки.

Термін «Інтермаріум» здебільшого асоціюється з польськими геополітичними проектами першої половини XX століття, однак його зміст виходить за межі польської дипломатії. У різні періоди ця концепція відображала як федеративні, так і конфедеративні підходи до співпраці між державами Східної та Центральної Європи. Зокрема, в першій половині XX століття вона розглядалася як інструмент протидії домінуванню великих європейських держав – Німеччини та Росії. Водночас, у XXI столітті концепція трансформується, набуваючи нового звучання в рамках Ініціативи «Тримор'я», яка акцентує увагу на економічній інтеграції та енергетичній безпеці.

Ретроспективний підхід до аналізу концепції Інтермаріуму дозволяє визначити ключові віхи її розвитку, оцінити значущість окремих політичних ідей та проектів, а також з'ясувати, чому на різних історичних етапах спроби реалізації цієї концепції не завжди досягали успіху. Дослідження історичних передумов концепції Інтермаріуму дозволяє зрозуміти логіку її еволюції, відмінності між різними її інтерпретаціями та чинники, які впливали на можливості її реалізації. У цьому підрозділі буде проаналізовано ключові етапи розвитку концепції – від ранніх ідей об'єднання народів регіону до сучасних інституційних форм співробітництва.

Дослідження історичних передумов концепції Інтермаріуму дозволяє зрозуміти логіку її еволюції, відмінності між різними її інтерпретаціями та чинники, які впливали на можливості її реалізації. У цьому підрозділі буде проаналізовано ключові етапи розвитку концепції – від ранніх ідей об'єднання народів регіону до сучасних інституційних форм співробітництва.

Концепція створення міждержавного об'єднання країн Східної Європи в регіоні Балтійсько-Чорноморського простору має значну історичну глибину, витоки якої простежуються ще з XIX століття. Ідея регіонального об'єднання в цей період частково відображала прагнення народів Східної Європи до самостійності на тлі зростаючої конкуренції між Російською, Австрійською та Пруською імперіями. У цей час з'являлися перші проєкти союзів, що передбачали тіснішу взаємодію між слов'янськими народами та країнами регіону. Проте найбільш виразне ідеологічне оформлення ця ідея отримала після завершення Першої світової війни, коли постало питання забезпечення безпеки держав, розташованих між домінуючими геополітичними центрами – Росією та Німеччиною. Зокрема, передбачалося створення конфедеративного об'єднання під назвою «Міжмор'я», до складу якого мали увійти Польща, Українська Народна Республіка, Литва та Білорусь. Такий союз мав стати ефективним засобом стримування зовнішніх загроз і збереження регіональної стабільності [65].

Концепція «Тримор'я» набуває значення як сучасний політичний інструмент, спрямований на посилення ролі країн Центральної та Східної Європи в європейському просторі. Ще на початку XX століття британський геополітик Гальфорд Маккіндер зазначав, що цей регіон є стратегічно важливим для глобального балансу сил, і рекомендував формувати союз країн між морями задля збереження стабільності та запобігання потенційним угодам між Росією та Німеччиною, які могли б порушити європейську рівновагу [118].

Найочевидніша історична аналогія – проєкт «Міжмор'я», що був висунутий Юзефом Пілсудським після Першої світової війни, але так і не був реалізований. Цей проєкт передбачав створення великої конфедерації, яка охоплювала б території Польщі, країн Балтії, Фінляндії, Чехословаччини, Угорщини, Румунії, Югославії, Білорусі та України. Ця концепція мала стати продовженням традицій польської державності, зокрема Речі Посполитої, а також убезпечити Польщу від загрози зі сторони Росії та Німеччини. Втім, у геополітичних реаліях того часу, ця ідея не знайшла підтримки у європейських акторів та скоро стала неможливою навіть теоретично [97].

Проект Міжмор'я можна назвати насамперед польським, адже саме там уперше було проголошено ідеї українсько-польського союзу «від моря до моря». Так само й тепер актуалізації цього питання сприяла заява президента Польщі Анджея Дуди: «Я обмірковую ідею створення партнерського блоку держав від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів». Окрім політичного виміру, Ініціатива «Тримор'я» набула також економічного значення, оскільки передбачає розвиток транспортної, енергетичної та цифрової інфраструктури, що сприяє інтеграції країн регіону та зменшенню їхньої залежності від Росії та Німеччини. Коріння ідеї такого об'єднання також веде до польського політика Юзефа Пілсудського, очільника відновленої після Першої світової війни Польщі [97].

Після розпаду Речі Посполитої багато польських діячів і в політичних, і в наукових колах не полишали ідеї відродження колишньої могутньої держави, що на певних етапах свого розвитку була чи не найсильнішою в Європі. Актуальними ці ідеї залишалися і в 20-30-х роках ХХ століття. Саме в цей період серед польських істориків актуалізується так звана Ягеллонська ідея, у межах якої обмірковується створення федеративної Польщі зі включенням України, Литви та Білорусі. Фактично це мала бути реінкарнація Речі Посполитої в формі багатонаціональної та багатоконфесійної держави, що стала б противагою Росії в регіоні [18]. Водночас ця концепція зустрічала неоднозначне ставлення серед українських та литовських політичних еліт, які побоювалися домінування Польщі в новому утворенні та обмеження їхньої національної автономії. Саме на базі Ягеллонської ідеї й розвивалася подальша концепція Міжмор'я, проте з часом вона зазнала значних змін, трансформуючись із концепції федеративної держави на чолі з Польщею у вільну рівноправну конфедерацію.

Більш практичного оформлення Ягеллонська ідея набула в концепції «прометеїзму», яку представив безпосередньо Пілсудський. Ще 1904 року в зверненні до японського уряду Ю. Пілсудський наголошував на необхідності підтримувати національні рухи в Росії, використовувати пригноблені неросійські народи в боротьбі за свою свободу в межах Російської імперії. Кінцевою метою плану «Прометей» був розпад Росії на національні держави, а згодом – об'єднання

деяких із них (зокрема й України) разом із Польщею на федеративних засадах [33]. Ця стратегія спиралася на переконання, що багатонаціональна Російська імперія є штучним утворенням, і її розпад дозволить народам регіону самостійно визначати власне майбутнє.

Незважаючи на те, що про польський «прометеїзм» сучасному широкому суспільному загалу зазвичай відомо небагато, у 20-30-х роках ця концепція була досить поширеною й відомою далеко за межами Польщі. 1926 року в Парижі навіть було створено організацію «Prometeusz», де збиралися представники Польщі, України, Грузії, Азербайджану, Вірменії, а також кримські татари, кубанські й донські козаки та представники від Карелії, Комі, Іжорії та Північного Кавказу [15].

Втрата Україною незалежності на початку 1920-х не змусила Пілсудського відмовитися від своїх ідей, і вже через 10 років, у 1930-х, він пропонував залучити до перемовин також представників Чехословаччини, Болгарії, Литви, Латвії, Естонії, Угорщини та Румунії.

Проте практично ці наміри так і не вдалося реалізувати – 1921 року між Польщею й Румунією було укладено союз, і це можна вважати єдиним досягненням польських політиків щодо реального втілення плану «Прометей». Ця угода мала насамперед військово-оборонний характер і передбачала спільну протидію потенційній радянській загрозі, але не закладала основи для ширшої регіональної інтеграції. Багато в чому успіху завадила позиція провідних європейських держав. Якщо Франція виступала на боці Польщі, то Британія до ідей формування нового потужного утворення ставилася негативно. Вона розуміла, що територія, населення та розташування нададуть новоутвореній федерації всі можливості позмагатися за звання європейського лідера, тому в Лондоні тверезо оцінювали небезпеку від появи нового суперника. Такі зміни помітно похитнули б тогочасний баланс сил, а тому всі подальші ініціативи Пілсудського блокувалися [112].

З початком Другої світової війни незалежна Польща зникає з політичної карти Європи. Проте навіть ці трагічні події не викорінили ідеї створення союзу

«від моря до моря». Владислав Сікорський, котрий очолював польський уряд в еміграції, вже 1942 року наполягав на проведенні конференції, яка мала зібрати представників Польщі, Чехословаччини, Греції та Югославії. Її кінцевою метою мало стати створення польсько-чехословацької та грецько-югославської конфедерацій. Однак, ані західні держави, ані Радянський Союз не були зацікавлені в таких утвореннях, адже тоді б ці конфедерації претендували на значну частину репарацій, а також висунули б певні територіальні претензії. Це пояснюється не лише економічними й територіальними питаннями, а й загальними стратегічними міркуваннями. Західні союзники прагнули уникнути нового геополітичного поділу Європи, який міг би ускладнити післявоєнну відбудову й порушити баланс сил. Для СРСР польсько-чехословацьке об'єднання поставило б хрест на контролі над Східною Європою. Тому плани Сікорського також були приречені на поразку [116].

Чергову спробу обґрунтувати перспективи нового союзу в Східній Європі зробили політик та публіцист Єжи Гедройць і політолог Юліуш Мерошевський, які 1974 року в польському емігрантському журналі «Культура» виклали свою концепцію ULB (Ukraine, Lithuania, Belarus). Згідно з нею, Україна, Литва та Білорусь мали бути незалежними державами, союзницькими щодо Польщі, якій відводилася роль регіонального лідера. Ця доктрина не лишилася непоміченою, і згодом (після 1989 р.) її використовувало польське МЗС для налагодження зв'язків у Східній Європі [141]. Фактично вона стала частиною польської зовнішньополітичної стратегії, спрямованої на послаблення впливу Росії в регіоні й формування поясу дружніх незалежних держав, які б забезпечували стабільність на східних кордонах Польщі.

Після розпаду Радянського Союзу окремі політичні сили новоутворених суверенних держав не залишили ідеї Інтермаріуму без уваги. 1994 року в Києві було підписано угоду між 15 партіями шести країн (Польщі, України, Білорусі, Литви, Латвії та Естонії), відповідно до якої було утворено Лігу партій країн Міжмор'я. Від України до Ліги увійшли такі партії: Демократична партія України, Конгрес Українських Націоналістів, Партія Зелених України, Соціал-

Демократична партія України та Українська Республіканська партія. Навіть відбулися три конгреси в 1995, 1996 і 1997 роках, проте вже до кінця 90-х ініціативи згорнулися й не досягли ефективної реалізації поставлених цілей [28].

Отже, виниклий ще на початку ХХ століття проєкт Інтермаріуму одразу ж наразився на супротив впливових міжнародних гравців, адже поява такого союзу однозначно зумовила б перегляд позицій принаймні європейських держав і вплинула б на міжнародну кон'юнктуру в світовому масштабі. Водночас спроби реалізації цього проєкту в різні історичні періоди засвідчують стійкий інтерес до регіональної інтеграції у Центрально-Східній Європі. Це підтверджується сучасними ініціативами, такими як Ініціатива трьох морів, яка, хоча й не повністю повторює концепцію Інтермаріуму, має схожі економічні та геополітичні завдання. Мало що змінилося відтоді: нині гіпотетична можливість утворення Міжмор'я значною мірою залежить від позицій США та Росії, а також найвпливовіших гравців Європи – Британії, Франції та Німеччини. Реалізувати проєкт без «згоди» вищезазначених країн буде неможливо – для цього не вистачить ані ресурсів, ані політичної волі. Реальна картина світу залишається далекою від задекларованих принципів невтручання у внутрішні справи, рівних можливостей та всесвітньої демократії, а тому створення Інтермаріуму залежить не так від ініціативи українсько-польської сторони, як від думки найвпливовіших міжнародних гравців світу щодо появи такого союзу [28].

Якщо проводити аналогії з сучасністю, то можна зауважити кілька суттєвих відмінностей між ідеєю Дуди та проєктом Пілсудського: якщо Пілсудський говорив про створення конфедерації, тобто хоча своєрідного, але державного утворення, то ідея Дуди – створення певного союзу всередині ЄС. Конфедерація в розумінні Пілсудського передбачала створення наднаціонального утворення зі спільними політичними, військовими та, частково, економічними інституціями. Це мало гарантувати рівноправність усіх учасників і одночасно зміцнити позиції Польщі як ключової сили в регіоні. Водночас концепція Дуди є значно гнучкішою: вона не передбачає формування єдиної державної структури, а радше пропонує новий формат регіональної співпраці в рамках ЄС. Тобто йдеться про значно

менші права на автономію цього союзу від глобальних акторів, ніж в проєкті Пілсудського.

Очевидно, що сучасне бачення регіонального об'єднання, ініційоване Президентом Польщі Анджеєм Дудою, суттєво відрізняється від проєкту Міжмор'я, запропонованого Юзефом Пілсудським у міжвоєнний період. Якщо на початку ХХ століття участь Фінляндії у подібному союзі була логічною, з огляду на нещодавнє здобуття незалежності та потребу в гарантіях безпеки, то сьогодні ця країна функціонує в цілком інших умовах — як член ЄС і НАТО. Отже, сучасні регіональні ініціативи не становлять для неї стратегічного інтересу [119].

Геополітичний контекст ХХІ століття кардинально відрізняється від ситуації сторічної давності. Якщо тоді домінуючим мотивом був пошук гарантій суверенітету для щойно сформованих держав, то нині ключовими імперативами виступають економічна інтеграція, інфраструктурна взаємодія та безпекове співробітництво у межах вже існуючих європейських структур. Водночас ініціатива Дуди спрямована на залучення держав, які або прагнуть посилити власну роль у регіоні (Польща, Румунія), або потребують додаткових безпекових механізмів (Україна, країни Балтії). З огляду на це, до потенційних учасників такого об'єднання можуть бути віднесені як молоді члени Європейського Союзу, так і держави-кандидати — зокрема Хорватія, Сербія, Боснія і Герцеговина [124].

У той час як проєкт Пілсудського мав переважно безпековий характер і був спрямований на створення буферної зони між Польщею та Росією, ініціатива сучасного польського керівництва є багатовекторною. Вона поєднує безпекові, економічні та інфраструктурні елементи, що надає їй системного характеру. Одним із центральних інфраструктурних проєктів у межах цієї стратегії є транспортний коридор *Via Carpatia*, який має об'єднати держави від Балтійського до Чорного й Адріатичного морів, посилюючи логістичну взаємодію та економічну інтеграцію.

З огляду на це, участь різних країн у проєкті може мати відмінну мотивацію. Для України та країн Балтії ініціатива може слугувати додатковим безпековим поясом. Для Польщі — це можливість утвердити власне лідерство у регіоні та

посилити політичні позиції в межах ЄС. Для Румунії, Болгарії та окремих балканських країн — участь у подібному форматі може мати економічну вигоду та сприяти прискоренню процесів модернізації.

Ініціатива Тримор'я постає не лише як форма регіонального співробітництва, а й як інструмент переформатування субрегіональної архітектури Європи відповідно до нових безпекових та економічних реалій.

Таким чином, незважаючи на здавалось би схожість ідей Пілсудського і Дуди, в доволі принципових речах вони є відмінні. Тому ідею Дуди не варто розглядати як певну реалізацію проєкту Пілсудського або продовження його ідей. Час та історія створили інші геополітичні умови, в яких Польща по-іншому намагатиметься реалізувати свої амбіції як лідера регіону. І термін «Міжмор'я» справедливо використовувати щодо ідеї Дуди лише з географічної точки зору, але не з історичної — не як реалізацію проєкту Пілсудського. Враховуючи всі ці аспекти, можна зробити висновок, що ідея Дуди є більш прагматичною та адаптованою до сучасних політичних реалій. Вона не має на меті створення нової наддержавної структури, а радше пропонує механізм для посилення ролі Центрально-Східної Європи в ЄС. Таким чином, хоча обидва проєкти — Пілсудського та Дуди — ґрунтуються на концепції регіональної співпраці, їхня мета, масштаби та механізми реалізації суттєво різняться.

Якщо дивитися на сьогоденну геополітичну ситуацію, то «Міжмор'я» Анджея Дуди можна порівняти з Вишеградською групою, що була створена на початку 90-х Польщею, Угорщиною та Чехословаччиною для спільного проведення реформ та вступу в Європейський Союз. Це було об'єднання країн того ж регіону без прямої участі наддержав в першу чергу з економічною метою. Крім того, важливо відзначити, що Вишеградська група не лише сприяла економічному співробітництву, а й слугувала механізмом координації зовнішньополітичних зусиль країн Центральної Європи. Вона стала платформою для спільного вирішення безпекових питань, особливо після вступу її учасників до НАТО. Подібний підхід може бути застосований і в межах «Міжмор'я», оскільки регіональні виклики, зокрема енергетична безпека та міграційні кризи,

потребують спільних рішень. Враховуючи те, що усі чотири країни Вишеградської групи (яка досі працює) можуть стати учасниками «Міжмор'я», то цей проєкт міг би вирости якраз з Вишеградської групи як розширення географії та повноважень цього союзу.

Особливо великі перспективи для економічного співробітництва в рамках можливого союзу з'являються завдяки реалізації так званого «Нового шовкового шляху», ініціативи, започаткованої на початку 2016 року. Тоді Азербайджан, Казахстан, Грузія та Україна уклали угоду про пільгові тарифи для вантажоперевезень через Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут. Ця угода стала важливою віхою в розвитку альтернативних транспортних шляхів, і вже через кілька днів відбулося урочисте відкриття та відправка перших вантажів через новий шлях в Одеській області [55].

На нашу думку, саме подібний економічний проєкт може стати в подальшому підґрунтям для майбутнього розширення співробітництва між країнами регіону і створення політичного проєкту по типу «Міжмор'я».

Створення спеціальної економічної зони між країнами Балто-Чорноморської осі, на думку експертів, може стати важливою ланкою у розвитку глобальних транспортних мереж, поєднуючи Балтійський регіон і Скандинавію з Азією. Це стане основою для формування потужного транзитного коридору, який дозволить значно зменшити залежність від традиційних шляхів, що проходять через територію Росії. Однак для успішної реалізації цього проєкту необхідно не лише забезпечити політичну волю учасників, а й зробити суттєві інвестиції в транспортну інфраструктуру, зокрема в розвиток залізничного та морського сполучення. Крім того, важливою складовою цього процесу стане гармонізація митних процедур та правових норм серед країн-учасниць. Для цього потрібно створити єдину нормативно-правову базу, яка дозволить ефективно здійснювати вантажоперевезення через різні юрисдикції, а також знижувати адміністративні бар'єри, що можуть стати перешкодою на шляху розвитку [124].

До того ж, для залучення додаткових інвестицій важливо звернутися до міжнародних фінансових установ. Європейський інвестиційний банк, Азіатський

банк інфраструктурних інвестицій та інші організації можуть стати важливими партнерами в процесі розвитку цього проекту, що стимулюватиме збільшення капіталовкладень у країни Балто-Чорноморської осі. Окрім того, участь міжнародних фінансових установ дозволить забезпечити додаткові гарантії для потенційних інвесторів і зміцнити довіру до регіональних ініціатив.

З нашої точки зору, цей економічний проект може стати основою для формування політичного об'єднання, схожого на «Міжмор'я», яке буде включати країни Балто-Чорноморської осі. Зокрема, розвиток економічного співробітництва може стати першим кроком до створення більш широкої інтеграційної моделі, що передбачає не лише економічну співпрацю, але й політичну єдність. Важливу роль у цьому процесі відіграє «Східна політика» Польщі, яка включає різноманітні інструменти для зміцнення відносин з країнами Східної Європи. Серед них варто зазначити «Східне партнерство» та програму видачі карт поляків, що дають можливість громадянам сусідніх країн мати більш глибокі політичні та культурні зв'язки з Польщею. Ці ініціативи можуть стати основою для глибшої інтеграції країн Центрально-Східної Європи. Проте варто зазначити, що успіх цієї інтеграції багато в чому залежатиме від готовності інших країн регіону долучитися до цієї ініціативи. Так, наприклад, Угорщина вже висловлювала побоювання щодо можливих змін у балансі сил в Центрально-Східній Європі, що може призвести до змін у політичній ситуації в регіоні.

Окрім того, важливою складовою успіху цієї ініціативи є міжнародна реакція на створення подібного союзу. Як свідчить історичний досвід, такі спроби можуть зіштовхнутися з опором з боку інших великих держав. Зокрема, у міжвоєнний період проект Пілсудського не здобув широкої міжнародної підтримки, зокрема через відсутність зацікавленості з боку багатьох великих держав, за винятком Франції. Сучасна ситуація може бути схожою, оскільки ключові гравці Європейського Союзу, як Німеччина та Франція, можуть розглядати створення такого союзу як потенційну загрозу своєму впливу в регіоні. Крім того, геополітична конкуренція між США, Китаєм та Росією також може значно вплинути на перспективи реалізації цієї ініціативи. Для успіху проекту

важливо не лише заручитися підтримкою регіональних партнерів, але й знайти збалансоване місце у відносинах з глобальними центрами сили.

Крім суто економічних аспектів, реалізація цього проекту має також значний політичний вимір. Це не лише розвиток інфраструктури, але й можливість підвищити конкурентоспроможність економік країн, які можуть забезпечити альтернативу існуючим транспортним коридорам через Росію. Однак Росія, швидше за все, виступить проти цього проекту, оскільки для неї він означає втрату контролю над стратегічними транспортними шляхами, а також впливу на економіку Центрально-Східної Європи. Втрата цього контролю значно послабить її політичний вплив у регіоні, що є надзвичайно важливим для російської геополітичної стратегії.

Нарешті, важливо підкреслити, що в нинішніх умовах виникає потреба в пошуку нових форматів регіональної співпраці, які могли б забезпечити стабільність і розвиток Центрально-Східної Європи. В умовах кризових явищ у Європейському Союзі, зокрема економічних, соціальних та політичних, які почалися після фінансової кризи 2008 року, на порядку денному стоїть питання реформування європейських інституцій. Нинішня ситуація з економічним спадом у багатьох країнах ЄС та проблеми з мігрантами стали каталізаторами для нових ініціатив, що стосуються реформи європейської політики. У цих умовах ідея відродження «Міжмор'я» виглядає особливо актуальною як одна з відповідей на сучасні геополітичні виклики.

Анексія Криму та збройний конфлікт на Донбасі стали каталізаторами переосмислення ефективності механізмів безпеки Європейського Союзу. Події 2014 року засвідчили неготовність ЄС оперативно та рішуче реагувати на прямі загрози в межах європейського простору. Ця криза також виявила суттєві розбіжності в підходах держав-членів щодо санкційної політики та питань колективної безпеки. Зокрема, Польща та країни Балтії послідовно виступали за запровадження жорсткіших санкцій проти Росії та посилення військової присутності НАТО на східному фланзі. Водночас такі впливові держави, як Німеччина та Франція, дотримувалися більш обережної позиції, що значною

мірою було зумовлено прагненням зберегти економічні інтереси у відносинах з Москвою.

Криза також дискредитувала ефективність низки міжнародних інституцій, передусім Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), а також поставила під сумнів спроможність наявних міжнародних домовленостей гарантувати реальну безпеку. У результаті зростає недовіра до механізмів колективної оборони, зокрема серед громадян країн Балтії, де суттєво збільшилася кількість тих, хто побоюється ймовірної агресії з боку Російської Федерації [57]. Дані соціологічних опитувань у Литві, Латвії та Естонії демонструють зростання суспільної підтримки розширення військово-політичного співробітництва з такими партнерами, як США та Велика Британія, а також заклики до збільшення фінансування національних оборонних бюджетів. У цьому контексті посилились заклики до нарощування військової присутності НАТО в регіоні та перегляду стратегічної концепції Альянсу з урахуванням зміненого характеру загроз.

Сукупність цих факторів також спричинила хронічну політичну напруженість усередині ЄС. Однією з ключових причин цього є ідеологічна фрагментація політичних еліт країн-членів. Якщо на початку XXI століття політичні еліти більшості європейських держав тяжіли до ліберально-центристських позицій, то з другого десятиліття XXI століття у багатьох країнах до влади на різних рівнях почали приходити як праві, так і ліві політичні сили. У Франції, зокрема, партія «Національне об'єднання» під керівництвом Марін Ле Пен утримує вагомі політичні позиції, попри відсутність доступу до ключових державних посад. Еволюція політичного дискурсу цієї партії — від відверто радикальної націоналістичної риторики до більш поміркованої соціальної та ідентичнісної риторики — сприяла розширенню її електоральної бази. Наслідком цього стало посилення впливу правих сил на формування загальноєвропейської політики, що проявляється, зокрема, в ускладненні процесу досягнення консенсусу з питань міграції та безпеки. Символічним підтвердженням стало потрапляння Марін Ле Пен до другого туру президентських виборів 2022 року, що свідчить про значну підтримку її політичної платформи з боку французького

суспільства.

Угорська Республіка впродовж понад десятиліття демонструє стабільність правоконсервативного курсу, сформованого урядом на чолі з партією «Фідес» та її лідером Віктором Орбаном, який спирається на конституційну більшість. Характерною рисою політики Орбана є концепція «неліберальної демократії», що зумовлює системну критику з боку інституцій Європейського Союзу. Насамперед, це стосується порушень принципів верховенства права, обмеження свободи медіа та прав людини. У зв'язку з цим Європейський Союз ініціював процедури відповідно до статті 7 Договору про ЄС, що потенційно передбачає обмеження права голосу Угорщини в Раді ЄС. Такий крок викликав неоднозначну реакцію серед держав-членів і виявив наявність глибоких внутрішніх розбіжностей у межах Союзу. Угорщина, скориставшись цією ситуацією, проводить самостійний зовнішньополітичний курс, що часто суперечить спільним цінностям та політичним орієнтирам ЄС, особливо у сфері прав людини та демократичного врядування. Внаслідок цього зростає політична фрагментованість ЄС, що ускладнює досягнення консенсусу як у внутрішньополітичних питаннях, так і у сфері зовнішньої політики.

Подібні прояви політичної трансформації спостерігалися і в інших державах-членах ЄС. Так, на початку 2015 року в Греції перемогу на парламентських виборах здобула Коаліція радикальних лівих сил (СІРІЗА), а посаду прем'єр-міністра обійняв її лідер Алексіс Ципрас. Зміна політичного курсу в країні на тлі масштабної економічної кризи посилила напруження всередині Євросоюзу. Стало очевидним, що проблеми функціонування євросони мають глибше, системне підґрунтя. Розбіжності між країнами Півночі Європи, які наполягали на жорсткій політиці бюджетної дисципліни, і державами Півдня, що виступали за пом'якшення умов фінансової допомоги, призвели до ескалації соціального напруження в самій Греції та до зростання підтримки популістських і радикальних політичних сил.

На тлі зростання дестабілізаційних процесів у Європі, у 2015 році до влади в Республіці Польща прийшла консервативна партія «Право і справедливість», яка

отримала як парламентську, так і президентську більшість. Її прихід до влади супроводжувався посиленням націоналістичних тенденцій у внутрішній політиці, що пояснюється як історичним досвідом Польщі, так і відчуттям недостатньої підтримки з боку західноєвропейських партнерів. Важливу роль у легітимації цих наративів відіграє Католицька церква, що послідовно підтримує збереження традиційних консервативних цінностей.

Новий уряд ініціював низку реформ, зокрема у сфері мас-медіа та правосуддя, які були розцінені як загроза демократичним засадам і викликали різку критику з боку європейських інституцій. У німецькому парламенті навіть лунали пропозиції щодо застосування санкцій проти Польщі [21]. Крім того, нове польське керівництво неодноразово заявляло про незадоволення поточною політикою ЄС у низці ключових напрямів. Однією з перших ініціатив президента Анджея Дуди стала пропозиція перегляду формату переговорів щодо врегулювання конфлікту на Донбасі, зокрема через трансформацію «нормандського формату» [20]. Водночас Польща виступає активним прихильником жорсткої санкційної політики щодо Російської Федерації, що суперечить більш поміркованим позиціям деяких західноєвропейських держав.

На тлі цих кризових тенденцій Анджеєм Дудой в одному з перших інтерв'ю на посаді президента висловився на підтримку ідеї створення нового регіонального союзу країн, розташованих між Балтійським, Адріатичним і Чорним морями. За його словами, держави Центральної та Східної Європи мають спільний історичний досвід другої половини ХХ століття та схожі сучасні виклики у сфері безпеки й економіки. Він закликав до формування осередку регіонального співробітництва в межах ЄС, який сприяв би реалізації спільних інтересів на основі солідарності й стратегічного партнерства [97]. Згадана ініціатива концептуально перегукується з ідеєю Інтермаріуму, запропонованою Юзефом Пілсудським у міжвоєнний період. Тодішня версія передбачала створення союзу держав між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями як засобу протидії загрозам з боку Німеччини та Радянського Союзу, проте не була реалізована через регіональні суперечності та відсутність зовнішньої підтримки. Сучасна

інтерпретація цієї ідеї набуває нової актуальності в умовах російської агресії та потреби в консолідації зусиль держав регіону. Ініціатива викликала жваве обговорення в політичних колах щодо її реалізації, потенційних форматів і функціонального наповнення.

Політична поляризація, що дедалі помітніше проявляється в межах Європейського Союзу, становить суттєву загрозу його внутрішній єдності та суттєво ускладнює процес ухвалення рішень у стратегічно важливих сферах, зокрема безпеки, міграційної політики та енергетики. Міграційна криза 2015 року, а також вихід Великої Британії зі складу ЄС (Brexit) виявили неефективність чинних інституційних механізмів реагування на внутрішні кризи, а також неспроможність центральних органів ЄС стримувати дестабілізаційні процеси в умовах зростаючих викликів. Ці події актуалізували дискусії щодо необхідності поглибленого реформування Європейського Союзу та пошуку нових форматів співробітництва, зокрема в межах субрегіональних об'єднань, таких як Ініціатива трьох морів.

Варто зазначити, що спроби створення регіональних форматів співпраці в Центральній-Східній Європі мають певну історичну тяглість. Так, ще у 2005 році було засновано організацію «Співдружність демократичного вибору», до складу якої увійшли Україна, Молдова, Латвія, Литва, Естонія, Словенія, Північна Македонія, Румунія та Грузія. Ініціатива передбачала формування спільного простору політичного та економічного співробітництва між державами, які прагнули захисту демократичних цінностей і зміцнення власної суб'єктності на міжнародній арені. Однак, відсутність єдності в зовнішньополітичних пріоритетах, внутрішньополітичні кризи в окремих країнах-учасниках, а також обмежена міжнародна підтримка стали чинниками фактичного згорання діяльності організації вже після проведення трьох самітів. Цей досвід засвідчив, що створення регіональних об'єднань потребує не лише політичної волі, але й системного стратегічного узгодження, сталих інституційних засад і підтримки ззовні.

Незважаючи на виклики, концепція Балто-Чорноморської осі залишається доволі перспективною як потенційна архітектоніка регіонального співробітництва, що поєднує безпекові, політичні та економічні виміри. Особливої актуальності вона набула після початку агресії Російської Федерації проти України у 2014 році, зокрема анексії Криму та розгортання бойових дій на Донбасі. У цьому контексті Балто-Чорноморська вісь дедалі частіше розглядається як потенційна захисна смуга для об'єднаної Європи — геополітичний буферний простір, спроможний зміцнити стійкість ЄС до зовнішніх загроз.

Важливим елементом цієї концепції є енергетичний вимір. Розвиток спільних інфраструктурних проєктів — таких як трубопроводи, LNG-термінали та інші енергетичні коридори — може суттєво зменшити залежність країн регіону від російських енергоносіїв і зміцнити їхню економічну автономію. Таким чином, енергетична кооперація стає інструментом як економічної інтеграції, так і геополітичного позиціонування Центрально-Східної Європи в новій безпековій архітектурі континенту.

Разом із тим, історичний досвід свідчить про наявність низки системних бар'єрів на шляху до повноцінного функціонування Балто-Чорноморських ініціатив. Серед них — нерівномірність соціально-економічного розвитку країн регіону, розбіжності у зовнішньополітичних орієнтирах, а також неоднакове бачення майбутнього Європейського Союзу серед держав-членів. Крім того, значною перешкодою залишається обережне ставлення окремих західноєвропейських країн до перспектив глибшої інтеграції держав Центрально-Східної Європи, що пов'язане з побоюваннями щодо посилення їх впливу на внутрішньополітичні процеси в ЄС.

У цих умовах створення ефективного регіонального об'єднання потребує перегляду стратегічних підходів, консолідації політичної волі та зміцнення інституційної взаємодії між країнами-учасницями. Зростаюча загроза з боку авторитарних режимів, трансформація глобального безпекового середовища та еволюція ЄС як політичного проєкту роблять регіональну кооперацію одним із ключових напрямів забезпечення стабільності в Центрально-Східній Європі.

Події останніх років, зокрема ескалація конфліктів у регіоні та посилення загроз на східних кордонах Європи, знову актуалізували питання регіональної кооперації. Важливим аспектом у контексті Балто-Чорноморської співпраці є не лише забезпечення військової безпеки, але й розвиток спільної економічної політики, координація зусиль у сфері енергетики, транспорту та цифровізації. Створення єдиного ринку та інтеграція інфраструктури сприятимуть зменшенню асиметрії у розвитку держав регіону та забезпеченню їхньої стійкості перед зовнішніми загрозами. У цьому контексті особливої ваги набуває ідея Балтійсько-Чорноморського альянсу, яка отримала новий імпульс розвитку в умовах сучасних геополітичних викликів. Після початку агресії Російської Федерації проти України у 2014 році виникла потреба у посиленні безпеки у цьому субрегіоні. Зокрема, Україна ініціювала активізацію безпекових форматів за участі Польщі, Литви, Латвії, Естонії, Румунії, Молдови та Грузії з метою спільного захисту регіональних інтересів. Заяви президента України Володимира Зеленського підкреслили необхідність створення безпекового альянсу з країнами Балтії та Чорного моря, які вже є членами НАТО, що передбачає співпрацю в захисті акваторій Азовського, Чорного та Балтійського морів. Однак реалізація цієї ініціативи залишається залежною від численних зовнішніх та внутрішніх чинників, серед яких – різне історичне розуміння подій і бачення моделей майбутнього розвитку союзу [65]. Незважаючи на наявність спільних інтересів, країни Балто-Чорноморського регіону часто стикаються з проблемами координації та узгодження позицій. Внутрішні політичні процеси, національні пріоритети та побоювання щодо надмірної залежності від інших держав регіону створюють виклики для побудови ефективного об'єднання. Тому вдале функціонування такого союзу потребує чіткої інституціоналізації та вироблення механізмів колективної безпеки й взаємної підтримки.

Друга фаза російської агресії проти України почала змінювати глобальний порядок, впливаючи на різні сфери – від міжнародного права до питань ядерної безпеки. Зокрема, важливі зміни відбуваються на регіональному рівні, зосередженому на поглибленні співпраці та інтеграційних процесах. Україна,

подаючи заявку на вступ до Європейського Союзу, доводить свою спроможність бути частиною західної спільноти і просувається до членства в НАТО. Найважливішим періодом стане час до формального приєднання, коли будуть ухвалені стратегічні рішення, які допоможуть країні інтегруватися до європейських та трансатлантичних структур.

Даний шлях вимагає значних зусиль та реформ, як це було в інших країнах Центральної та Східної Європи, які долали аналогічний процес. Ключовим елементом цього процесу є адаптація національного законодавства до вимог ЄС, модернізація системи державного управління та забезпечення верховенства права. Для України важливими напрямками реформ залишаються боротьба з корупцією, судова реформа та забезпечення прав людини. Водночас, необхідно створити механізми для ефективного використання фінансової підтримки з боку ЄС та міжнародних донорів, що сприятиме швидшому економічному відновленню. Наприклад, Естонії знадобилися десятиліття, щоб завершити реформи й вступити до ЄС і НАТО. Після завершення війни Україну чекає велика робота з відновлення економіки, інфраструктури та відновлення її суверенітету, незалежно від того, чи це відбудеться через міжнародні програми допомоги, чи за кошти конфіскованих російських активів. Цей процес вимагає всеохоплюючої підтримки як на національному рівні, так і від міжнародної спільноти [62]. У цьому контексті важливо враховувати досвід країн Балтії, які успішно інтегрувалися в ЄС та НАТО завдяки активному впровадженню структурних реформ та стратегічному партнерству із західними державами. Такий підхід забезпечив їм економічну стабільність, безпеку та розвиток, що може стати орієнтиром для України.

Концепція Інтермаріуму, яка з'явилася після Першої світової війни, знову набуває актуальності в сучасному геополітичному контексті. Варто зазначити, що сучасна геополітична ситуація потребує більш комплексного підходу до регіональної інтеграції, включаючи не тільки питання безпеки, а й економічне, інфраструктурне та енергетичне співробітництво. Це дозволить створити міцний союз держав, здатний ефективно реагувати на виклики сучасності. Професор Павел Коваль підкреслює, що сьогодні ця ідея повинна розглядатися як спосіб

забезпечення незалежності країн Центральної та Східної Європи від зовнішніх впливів, таких як Росія чи Німеччина. Він вважає, що головною метою сучасного Інтермаріуму має бути зміцнення регіональної співпраці без зовнішньої імперської присутності, що дозволить країнам регіону зберегти свій суверенітет і самостійність [66].

Цей альянс міг би стати важливим чинником стабільності в регіоні, формуючи нову лінію безпеки в Центральній і Східній Європі. Окрім безпекової складової, інтеграція країн Центральної та Східної Європи в рамках Інтермаріуму сприятиме розвитку спільних транспортних коридорів, енергетичних проєктів та цифрової інфраструктури. Це дозволить посилити економічні зв'язки та забезпечити стійкість регіону до зовнішніх загроз. Як і раніше, головним викликом для реалізації цієї концепції залишається необхідність рівноправної участі всіх країн-учасниць, щоб уникнути домінування будь-якої держави, зокрема Польщі, що стало однією з причин невдачі першої версії Міжмор'я [62].

Професор Павел Коваль акцентує увагу на тому, що подібні ідеї відродилися у вигляді сучасних ініціатив, зокрема, Ініціативи трьох морів. Цей проєкт об'єднує країни, розташовані між Балтійським, Чорним та Адріатичним морями, з метою розвитку інфраструктури, посилення енергетичної безпеки та поглиблення економічної співпраці. Однак він наголошує, що відсутність України в цьому проєкті є великою втратою, адже її участь могла б значно посилити як політичний, так і економічний вплив Інтермаріуму. На його думку, залучення України до цієї ініціативи дозволить реалізувати справжній потенціал концепції, оскільки Україна є важливим стратегічним гравцем у регіоні [66]. Участь України могла б суттєво розширити економічний та геополітичний потенціал ініціативи. Україна володіє розвиненою транспортною інфраструктурою, зокрема мережею залізничних і автомобільних шляхів, що могли б з'єднати країни Балто-Чорноморського регіону з ЄС та Центральною Азією. Крім того, Україна має значний потенціал у сфері енергетичної безпеки, адже є ключовим транзитером газу до Європи. Включення країни до Ініціативи трьох морів сприяло б зміцненню регіональної співпраці в

енергетичному секторі, зокрема у сфері диверсифікації постачання енергоносіїв та розвитку відновлюваної енергетики.

Сучасні виклики, зокрема пандемія COVID-19, також змушують переглянути формат і підходи до співпраці між країнами Інтермаріуму. Коваль зазначає, що необхідно мислити в категоріях конкретних проєктів, які б сприяли розвитку регіону. Одним із ключових напрямків співпраці між країнами регіону є розвиток інфраструктурних проєктів, що можуть сприяти економічній інтеграції. Зокрема, у рамках Ініціативи трьох морів уже реалізуються масштабні транспортні коридори, такі як *Via Carpathia* – мережа автошляхів, що з'єднує Балтійське та Чорне моря. Включення України в цей проєкт дозволило б створити додаткові логістичні можливості та пришвидшити торговельні потоки між Центрально-Східною Європою та Півднем. Також перспективним напрямком є розвиток спільних енергетичних проєктів, зокрема розширення LNG-терміналів у Польщі та Хорватії для постачання альтернативного газу. Одним із таких проєктів може стати створення великого університету, який би готував фахівців для роботи у сфері співпраці між країнами Інтермаріуму та їхньої інтеграції з Європейським Союзом і НАТО. Такі освітні ініціативи дозволять забезпечити довготривале інтелектуальне та професійне підґрунтя для розвитку цього регіонального блоку [66].

Щоб цей альянс став реальністю, необхідна широка міжнародна підтримка, зокрема з боку ЄС і НАТО. Незважаючи на опір Росії, яка сприймає таку ініціативу як загрозу своєму впливу, країни Центральної та Східної Європи бачать у цьому можливість зміцнити свою безпеку й стабільність. Якщо нова версія Міжмор'я буде створена, вона зможе ефективно протистояти як російській агресії, так і іншим зовнішнім загрозам.

Євген Магда, кандидат політичних наук та доцент НТУУ КПІ імені Ігоря Сікорського, у своїй статті про концепцію Інтермаріуму зазначає, що «нас об'єднує не лише тривале перебування в складі Російської та Радянської імперій, але й фактор «кривавих земель», про які слушно зауважив американський історик Тімоті Снайдер». Таким чином, країни Балтійсько-Чорноморського регіону,

зокрема Україна, Польща й Естонія, мають спільні історичні травми, які створюють основу для особливо тісної співпраці. Цей спільний досвід, на думку Магди, надає країнам регіону перевагу у розумінні «викликів, з якими стикається Київ», на відміну від західноєвропейських столиць, таких як Брюссель і Париж, та дозволяє допомогти Україні уникнути «помилки, зроблених іншими країнами» під час їхнього інтеграційного шляху [42].

Таким чином, концепція Міжмор'я, яка раніше була спрямована на протидію імперським амбіціям Росії та Німеччини, може отримати друге дихання в сучасних умовах. Україна як важливий учасник цього процесу має шанс приєднатися до альянсу, який захищатиме її інтереси та сприятиме інтеграції до європейських і трансатлантичних структур, водночас зміцнюючи загальну стабільність у регіоні [62].

Професор Коваль також закликає парламенти країн Центральної та Східної Європи до активного обговорення та просування сміливих ідей щодо Інтермаріуму. Він наголошує, що навіть якщо деякі з цих ідей здаються надто амбітними на поточний момент, вони можуть надихнути на постійний розвиток регіональної співпраці. Парламенти є важливими майданчиками для обговорення ідей, що можуть сприяти консолідації зусиль країн регіону для забезпечення їхньої незалежності та безпеки. Цей підхід узгоджується з ідеями багаторівневого управління (multi-level governance), які застосовуються в аналізі інтеграційних процесів у ЄС і можуть бути продуктивно використані для дослідження регіональної співпраці в Центрально-Східній Європі. Значну роль у цьому процесі можуть відіграти міжпарламентські ініціативи, які сприятимуть координації спільних політичних і економічних рішень. Наприклад, створення спільного парламентського комітету з питань регіональної безпеки та економічної інтеграції могло б допомогти синхронізувати зусилля країн-учасниць. Досвід подібних форматів, зокрема Балтійської асамблеї та Вишеградської четвірки, демонструє, що тісніша міжпарламентська співпраця дозволяє ефективніше реагувати на спільні виклики. Таким чином, сучасна інтерпретація концепції Інтермаріуму виходить за межі суто геополітичного проекту і включає економічну, освітню та

безпекову співпрацю. Важливою є рівноправна участь усіх країн регіону, що дозволить уникнути повторення помилок минулого, коли домінування однієї країни знижувало потенціал проєкту. Для забезпечення рівноправної участі важливим є створення механізмів, що гарантуватимуть баланс інтересів усіх держав регіону. Одним із варіантів є ротаційне головування, за якого кожна країна отримує можливість впливати на порядок денний та стратегічні пріоритети співпраці. Крім того, необхідно розвивати загальні критерії для ухвалення спільних рішень, що дозволить уникнути ситуацій, коли ініціативи однієї чи кількох держав можуть суперечити інтересам інших учасників. Професор Павел Коваль підкреслює, що лише через глибоку співпрацю, зокрема в межах Ініціативи трьох морів та Східного партнерства, Інтермаріум зможе стати реальним фактором стабільності та розвитку у Центральній і Східній Європі [66].

Магда наголошує, що сучасна ситуація в регіоні вказує на посилення боротьби за впливи між кількома світовими центрами сили. Європейський Союз намагається зміцнити єдність і забезпечити підтримку країнам, які приймають мігрантів із Близького Сходу та Північної Африки, хоча це не завжди знаходить підтримку серед країн Вишеградської групи [42]. У цьому контексті особливо важливу роль відіграє розбіжність позицій між західноєвропейськими країнами та державами Центрально-Східної Європи. Країни Вишеградської групи (Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина) часто виступають проти політики розподілу мігрантів, запропонованої Брюсселем, що свідчить про існування різних підходів до європейської інтеграції та регіональної безпеки. Це розходження впливає на динаміку взаємин у межах ЄС і підкреслює необхідність зміцнення регіонального співробітництва для узгодження інтересів країн Інтермаріуму. Водночас США намагаються витіснити російський газ із регіону, збільшуючи постачання через СПГ-термінали у Польщі та Литві, тоді як Москва прагне дестабілізувати європейську єдність та послабити позиції країн зі східного флангу ЄС [42].

Теоретичним підґрунтям аналізу зовнішньополітичної поведінки Російської Федерації є концепції неореалізму та неоімперіалізму. Згідно з неореалістичним підходом, держава діє в анархічному міжнародному середовищі, де ключовою

метою є забезпечення власної безпеки шляхом нарощування сили та впливу. У межах неоімперіалістичного дискурсу сучасна політика Росії інтерпретується як спроба відновлення домінантного статусу в межах колишніх імперських територій.

Одним із головних викликів для країн Центрально-Східної Європи є російська агресія, яка продовжує загрожувати стабільності в регіоні. Росія активно використовує військові, економічні та інформаційні засоби впливу на сусідні держави, прагнучи розширити свій контроль і вплив. Створення Міжмор'я може стати ефективною відповіддю на ці загрози, оскільки передбачає об'єднання військових ресурсів, оборонних систем та інтелектуального потенціалу країн-членів для спільного протистояння агресору. Сумарний демографічний, економічний та військовий потенціал країн Міжмор'я може значно посилити оборонні можливості регіону. Зокрема, у межах цієї ініціативи можливе створення спільних оборонних програм, спрямованих на модернізацію армій країн-учасниць та посилення взаємодії між їхніми військовими структурами. Доцільним може бути розширення співпраці у сфері спільних військових навчань, спільного виробництва озброєння та обміну розвідувальною інформацією. Прикладом успішного регіонального оборонного співробітництва є Литовсько-Польсько-Українська бригада (LITPOLUKRBRIG), що може стати основою для створення ширшої системи військової координації.

З огляду на те, що НАТО вже виконує важливу роль у гарантуванні безпеки Європи, Міжмор'я може стати додатковим регіональним блоком, який посилить обороноздатність східного флангу НАТО. Така інтеграція забезпечить кращу координацію та взаємодію між країнами регіону у випадку конфліктів або загроз, посилюючи їхню стійкість перед зовнішніми викликами. Співпраця Міжмор'я з НАТО може включати не лише політичну підтримку, а й конкретні ініціативи, такі як розвиток оборонної інфраструктури, посилення повітряного контролю та зміцнення кібербезпеки. В умовах гібридних загроз особливо важливим є створення спільних центрів аналізу та реагування на інформаційні атаки. Співпраця з НАТО у цих напрямках може підвищити загальну стійкість регіону

перед зовнішнім тиском та дестабілізаційними впливами.

В умовах зростання геополітичних загроз країни Центрально-Східної Європи шукають ефективні механізми захисту від потенційної агресії та дестабілізації. Посилення військової присутності РФ у прикордонних регіонах, використання гібридних методів впливу, енергетичний шантаж та інформаційні кампанії змушують держави регіону розглядати нові формати співпраці, які б забезпечили їхню безпеку та суверенітет. Гібридна війна, яку веде Росія, включає також економічний вплив через контроль над енергетичними потоками, політичні маніпуляції шляхом підтримки проросійських сил у європейських країнах та використання кібернетичних атак для дестабілізації державних інституцій. У цьому контексті країни Інтермаріуму можуть створити спільні механізми моніторингу та протидії таким загрозам, включаючи обмін даними про кіберінциденти, координацію енергетичної безпеки та розробку єдиних стандартів протидії інформаційним атакам.

У цьому контексті концепція Міжмор'я набуває особливого значення як потенційна основа для формування регіональної системи колективної безпеки. Зміцнення оборонного співробітництва між країнами, що перебувають у зоні найбільшого ризику, може стати ключовим кроком у протидії зовнішнім загрозам та підвищенні стійкості регіону.

Країни, що межують з Росією, зокрема Україна, Польща, Латвія, Литва, Естонія та Молдова, є найбільш вразливими до потенційної агресії з боку РФ. Попри існування НАТО, цим державам потрібна додаткова підтримка, яка могла б забезпечити оперативну військову допомогу та підвищити рівень готовності до конфліктів. Міжмор'я стане тим оборонним союзом, який зможе забезпечити реальну військову підтримку, а також політичну й економічну стабільність для країн регіону. Це об'єднання сприятиме також розвитку інфраструктурних проєктів, що зміцнить внутрішні можливості країн-учасниць. Крім військового виміру, співпраця у межах Міжмор'я може сприяти зміцненню економічної та енергетичної незалежності країн регіону. Спільні інфраструктурні проєкти, такі як будівництво транспортних коридорів, альтернативних енергетичних маршрутів та

створення регіональних оборонних підприємств, підвищать рівень автономності держав Центрально-Східної Європи. Це не лише зміцнить їхню стійкість перед зовнішнім тиском, але й забезпечить довгострокову стабільність та розвиток регіону.

Останні зміни в політичному ландшафті західних країн, таких як США та Велика Британія, можуть вплинути на їхню готовність і надалі підтримувати держави Центрально-Східної Європи. Невизначеність політичного курсу та можливі компроміси з Росією з боку західних держав створюють ризики для безпеки країн регіону. Ці ризики особливо загострюються в умовах зміни адміністрацій у США, коли зовнішньополітичні пріоритети можуть зазнавати корекції, зокрема щодо підтримки союзників у Східній Європі. Важливим фактором є також внутрішньополітична боротьба в США, що впливає на рівень військової та економічної допомоги Україні та країнам регіону. Аналогічно, Велика Британія, зосереджена на власних політичних та економічних викликах після Brexit, може змінити рівень своєї залученості у справах Центрально-Східної Європи. У цьому контексті створення Міжмор'я є необхідним для зменшення залежності від зовнішньої підтримки та забезпечення додаткового рівня безпеки. Це також дає можливість країнам регіону самостійно впливати на свою долю, незалежно від зовнішньополітичних змін у світі. Регіональна автономія у сфері безпеки стає все більш актуальною у зв'язку зі зміною глобального балансу сил. Ефективність Міжмор'я як оборонного альянсу залежатиме від здатності його членів виробляти спільну політику в умовах змінних міжнародних обставин. Важливим аспектом також є координація з Європейським Союзом для залучення фінансових ресурсів на зміцнення оборонного потенціалу країн регіону.

Польща та країни Балтії вже продемонстрували свою готовність підтримувати Україну в її боротьбі проти російської агресії, надаючи військову техніку, зброю та гуманітарну допомогу. Їхня роль у цьому конфлікті підкреслює важливість об'єднання зусиль для захисту від зовнішніх загроз. Варто зазначити, що Польща, Литва, Латвія та Естонія активно розширюють свої оборонні бюджети та нарощують військовий потенціал у відповідь на загрози з боку Росії.

Наприклад, Польща значно збільшила закупівлі сучасного озброєння, включаючи танки Abrams, системи ППО Patriot і реактивні системи залпового вогню HIMARS. Аналогічно, країни Балтії посилюють співпрацю зі США та Великою Британією у сфері безпеки, що може стати основою для створення більш тісного оборонного союзу в межах Міжмор'я. Спільні історичні зв'язки, загальна загроза з боку Росії та спільні цінності роблять ці країни природними союзниками у створенні оборонного союзу Міжмор'я. Енергетична незалежність є ключовим пріоритетом для країн Міжмор'я, особливо в контексті використання Росією газового шантажу як політичного інструменту. У цьому напрямі важливими ініціативами є розширення газового коридору Північ-Південь, що з'єднує LNG-термінали у Польщі та Хорватії, а також розвиток інтерконекторів між країнами регіону. Інвестиції в транспортні коридори, такі як Via Carpatia, сприятимуть не лише економічній інтеграції, а й покращенню військової мобільності у разі необхідності швидкого перекидання сил.

Крім того, економічні та культурні зв'язки між Польщею, країнами Балтії та іншими державами регіону створюють умови для гармонійної співпраці. Спільні інтереси в енергетичній, транспортній та інфраструктурній сферах сприятимуть створенню більш інтегрованого і стійкого регіону, здатного до швидкого розвитку [44].

На сучасному етапі декілька регіональних форматів уже активно сприяють інтеграційним процесам та зміцненню безпеки в Балтійсько-Чорноморському просторі. Так, одним із перспективних майданчиків для розширення співпраці є Люблінський трикутник, до складу якого входять Польща, Україна та Литва. Це об'єднання потенційно могло б залучити Румунію, оскільки країни-члени об'єднані спільними безпековими інтересами та розумінням важливості забезпечення стабільності у регіоні, що є критично важливим на тлі зростаючої загрози з боку Росії.

Ще однією значущою платформою є Бухарестська дев'ятка (B9), що об'єднує дев'ять країн НАТО зі Східної та Центральної Європи. Ця група є важливим інструментом для зміцнення оборонної співпраці, оскільки її учасники

демонструють єдність у підтримці України та готовність сприяти її інтеграції в структуру НАТО. Люблінський трикутник може стати основою для формування ширшого оборонного альянсу в межах Міжмор'я, якщо до нього приєднаються нові учасники, зокрема Румунія та країни Балтії. У цьому випадку формат може трансформуватися у багатосторонню ініціативу, що включатиме не лише політичний, а й військовий вимір.

Бухарестська дев'ятка, своєю чергою, залишається ключовим каналом комунікації між країнами східного флангу НАТО та Вашингтоном. Активна участь України в діяльності В9, навіть у статусі партнера, сприятиме її оборонній інтеграції та зміцненню позицій у майбутніх переговорах щодо вступу до НАТО. Люблінський трикутник може стати основою для формування ширшого оборонного альянсу в межах Міжмор'я, якщо до нього приєднаються нові учасники, зокрема Румунія та країни Балтії. У цьому випадку формат може трансформуватися у багатосторонню ініціативу, що включатиме не лише політичний, а й військовий вимір. Бухарестська дев'ятка, своєю чергою, залишається ключовим каналом комунікації між країнами східного флангу НАТО та Вашингтоном. Активна участь України в діяльності В9, навіть у статусі партнера, сприятиме її оборонній інтеграції та зміцненню позицій у майбутніх переговорах щодо вступу до НАТО. Хоча членство України в В9 можливе лише після вступу до НАТО, цей формат дозволяє розвивати кооперацію в оборонній сфері, включно з постачанням зброї, технічним обслуговуванням військової техніки та підготовкою військових кадрів.

На відміну від попередніх об'єднань, Вишеградська група, що включає Польщу, Угорщину, Чехію та Словаччину, має менший потенціал для формування Балтійсько-Чорноморського союзу. Це пояснюється наявністю внутрішніх конфліктів, зокрема між Угорщиною та Польщею, а також напруженими відносинами між Україною та Угорщиною. Однак, навіть у рамках цього формату можливі окремі проекти співпраці в неполітичних сферах [65]. Хоча політичні розбіжності між країнами Вишеградської групи обмежують її потенціал як основи для Балтійсько-Чорноморського союзу, цей формат залишається важливим у сфері

економічного та культурного співробітництва. Наприклад, розвиток транспортних зв'язків між Польщею, Чехією та Словаччиною може сприяти розширенню логістичних можливостей регіону. Крім того, спільні ініціативи у сфері технологічного розвитку, зокрема співпраця у галузі оборонної промисловості, можуть бути корисними для посилення стратегічної автономії Центрально-Східної Європи.

Розділ 2. Ініціатива трьох морів у структурі сучасних міжнародних відносин

2.1 Ініціатива трьох морів як інструмент регіональної кооперації та інтеграції

Ініціатива трьох морів відображає прагнення країн Центральної та Східної Європи зміцнити співпрацю та інтеграцію в рамках регіону. Вона базується на концептуальних засадах, які визначають ключові пріоритети розвитку, включаючи інфраструктурні проєкти, енергетичну безпеку та економічний обмін. Ця ініціатива відкриває нові можливості для співробітництва між державами, що становлять важливу частину європейського континенту, і сприяє зміцненню регіональної стабільності в умовах сучасних викликів.

Мета Ініціативи трьох морів чітко визначена – це компенсувати відставання в інфраструктурі в країнах Центральної Європи, що лежать між Балтійським, Адріатичним та Чорним морями. Досягнення цієї мети зміцнить, а не послабить європейську єдність.

Можна говорити про реальну спільність інтересів у цій справі. До цього часу паралельна перспектива віддавалася підтримці будівництва інфраструктури в Європі, а оптики Східного Заходу домінували в розвитку торговельного обміну та економічного співробітництва. Безумовно, це частково пов'язано з подоланням наслідків поділу Європи в холодній війні, але в цьому сенсі є більше потреб у розвитку та бар'єрів. У цій ситуації президенти Хорватії та Польщі визнають, що потрібна ініціатива, яка дозволить використовувати потенціал співпраці між країнами, що лежать на лінії Північ-Південь. Потрібно компенсувати багаторічну занедбаність, яка призвела до поганого транспортного сполучення, а також відсутності достатньої енергетичної та телекомунікаційної інфраструктури між країнами в трикутнику: Адріатика, Балтія та Чорне море.

З моменту заснування у 2016 році ІТМ пройшла кілька етапів розвитку – від політичної декларації до конкретних економічних та інфраструктурних

проектів. Варшавський саміт 2017 року став знаковим через залучення США, що продемонструвало інтерес Вашингтона до ініціативи як механізму стримування російського впливу [100]. Подальші зустрічі в Бухаресті (2018) та Любляні (2019) поступово переводили ініціативу з політичного формату в економічний вимір, що виявилось у створенні Інвестиційного фонду ІТМ. Ініціатива «Три моря» важлива для всієї Європи, і особливо для Європейського Союзу, оскільки вона охоплює лише держави-члени ЄС. З самого початку ініціативи наголошували, що вона не має на меті створювати підрозділи в межах спільноти або створювати спеціальний клуб. Мета чітко визначена: компенсувати відсталість інфраструктури в центральноевропейських країнах, що лежать між Балтійським, Адріатичним та Чорним морями. Досягнення цієї мети зміцнить, а не послабить європейську єдність. Отже, Ініціатива «Три моря» – це ідея для європейської інтеграції. Справді, інституції ЄС не виявляли очікуваного рівня зацікавлення чи підтримки Ініціативи, що виглядає парадоксально, зважаючи на її потенціал сприяти спільним інтересам і розвитку Європи загалом [103].

У перший момент дії Ініціативи «Три моря» були в основному сигналами, що вказують на цікавість, чи це буде разова подія, чи можливо буде побудувати стійку форму співпраці між країнами регіону. Варшавський саміт показав, що до «Трьох морів» слід ставитися серйозно. Цей момент був чудово використаний американцями, саме тому Дональд Трамп взяв участь у зустрічі в Королівському замку. Ініціатива «Три моря» важлива для всієї Європи, а особливо для Європейського Союзу [100]. Сьогодні ця ініціатива є одним із важливих орієнтирів європейської політики США. Зараз настав час, коли інституції ЄС та головні економічні партнери в Європі, включаючи Німеччину, звичайно, бачать потенціал у співпраці з регіоном як спільнотою держав, організованою в рамках об'єднавчої ініціативи. Майбутнє «Трьох морів» лежить у євроатлантичному співтоваристві і може сприяти його зміцненню та розвитку, як єдність Європи та США. Це дуже важливо на тлі численних голосів, які ставлять під сумнів важливість цієї єдності. Це новий, суттєвий вимір «Трьох морів». Частина

критики цієї ініціативи надходить від політичних кіл чи країн, які просто мають іншу концепцію розвитку Європи, ніж ця [120].

Ініціатива «Три моря» не спрямована на розділення ЄС, не кажучи вже про поділ польської політичної сцени. Принцип тотальної опозиції не повинен застосовуватися у зовнішній політиці, тобто заперечувати все принципово і без відкритості до розмови. Не існує жодної опозиційної критики Ініціативи «Три моря», заснованої на аналітичних аргументах.

Саміти Ініціативи «Три моря» в Дубровнику 2016 року та у Варшаві в 2017 році були покликані створити позитивну політичну атмосферу навколо ініціативи та прищепити ідею в регіональну політику її держав-членів. Майбутнє «Трьох морів» лежить у євроатлантичному співтоваристві і може сприяти його зміцненню та розвитку, оскільки єдність Європи та США також може звільнити західноєвропейські держави та структуру ЄС цим проектом. Саміт у Бухаресті у вересні 2018 року – це завершення поточної активізації співпраці країн Центральної Європи в рамках ініціативи. Можна сміливо сказати, що «Три моря» вступають у вирішальну фазу, оскільки відбувається перехід від концептуальної стадії та політичних зустрічей на найвищому рівні до рівня практичної реалізації конкретних проектів [103]. Як зазначають дослідники, Ініціатива «Три моря» поступово еволюціонувала від форуму політичного діалогу до платформи реалізації масштабних інфраструктурних проектів, що мають стратегічне значення для регіональної інтеграції [145]. Via Carpatia зараз фінансується як з державного бюджету, так і з фондів ЄС. Аналогічно, Балтійська труба та Газопорт у Свіноуйсьє. Робота над створенням фонду «Три моря» триває, і відповідні установи Польщі та інших країн активно беруть участь у цьому процесі.

Ініціатива «Три моря» отримала дуже сильну підтримку з боку США. Можна сказати, що це сталося у два етапи: по-перше, президент Дональд Трамп особисто підтримав ці дії під час Варшавського саміту у липні 2017. Того ж року, у свою чергу, «Три моря» опинилися у списку пріоритетних проектів американської адміністрації. Потрібно усвідомлювати, що для Сполучених Штатів співпраця має насамперед два аспекти: стратегічний та

економічний. США дуже добре розуміють, що інтегрована ідеологія, енергетика та транспорт у Центральній Європі є більш безпечним Європейським Союзом. І сьогодні ця єдність потрібна всьому євроатлантичному світу. Генерал Бен Ходжес (колишній голова армії США в Європі) рішуче підтримує проєкт будівництва Центрального порту, вказуючи на міркування безпеки НАТО та східного флангу ЄС. В даний час правила ЄС не дозволяють підтримувати будівництво аеропортів, за винятком зміцнення безпеки. Однак здійснюються спроби отримати підтримку з коштів ЄС у будівництві залізничної та автомобільної частини Центрального порту зв'язку [112]. Ринки країн, що належать до «Трьох морів», мають сприйматися як одне ціле, чого неможливо досягти без певних основ розвитку, таких як транспортне сполучення на осі Північ-Південь та енергетична безпека.

Сталий розвиток Союзу та інтеграція зони між трьома морями можлива лише за умови співпраці, а точніше завдяки спільній роботі країн-учасниць, – говорить президент Республіки Хорватія Колінда Грабар-Кітарович [103]. Саміт у Дубровнику, безсумнівно, підтвердив це, зібравши провідних представників усіх 12 країн, що беруть участь у цій ініціативі, прийнявши Дубровницьку декларацію як стартовий документ, основні умови, а також підстави та припущення щодо змісту Триморської Ініціативи. Успіх ініціативи – це насамперед факт зібрання 12 країн навколо спільної ідеї, зосередженої на неформальній та політичній платформі, що є основою у трьох основних сферах: енергетика, транспорт та оцифрування, а також представлення переліку конкретних проєктів для реалізації цілей. Багато світових держав виявили великий інтерес до цієї ініціативи. При цьому США є країною-партнером, а Федеративна Республіка Німеччина намагається досягнути цього. Це демонструє практичну цінність Ініціативи «Три моря», надає їй додаткових цінностей та значення.

Зустріч у Варшаві була важливим кроком у цьому сенсі, і її безумовно можна вважати успішною, оскільки вона підтвердила безперервність співпраці та глобальне визнання ініціативи. Крім того, у Варшаві розпочалися переговори щодо конкретних проєктів, перелічених як журнал проєктів Ініціативи «Три

моря». Це понад 150 проєктів на загальну суму майже 50 мільярдів євро [120]. Дані проєкти об'єднують усі країни, що беруть участь в ініціативі. У Бухаресті очікується подальша конкретизація кістяка цієї ініціативи, подібно до першого бізнес-форуму, який, безумовно, буде додатковим елементом узгодженості, спрямованим на інтеграцію бізнес-середовищ країн-учасниць.

Безперервність співпраці в рамках ініціативи, безумовно, є основою для досягнення мети. Інтеграція зони між трьома морями можлива лише завдяки співпраці, а точніше завдяки спільній роботі країн-учасниць, спрямованій на зміцнення взаємної інтеграції. Минулий час був добре використаний через численні двосторонні та багатосторонні зустрічі на високому рівні, які доводять глобальне визнання ініціативи та створення нового спільного простору.

Існують побоювання, що діяльність з реалізації ініціативи обмежиться лише самітами, що проводяться раз на рік. Ось чому важливо забезпечити активну участь урядів країн-учасниць у міністерських конференціях, нарадах ділових спільнот, різних бізнес-форумах, засіданнях інших організацій, у тематичних форумах. Після саміту в Бухаресті в Загребі відбувся форум з питань оцифрування та розвитку цифрового ринку. Важливо включити рівні практичної реалізації, щоб діяльність ініціативи була живою у всіх вимірах, щоб вона не обмежувалася відновленням від піку до піку. Однією з основ Ініціативи «Три моря» є реалізація газового коридору Північ-Південь. І дуже важливою частиною цього коридору є хорватський плаваючий термінал на острові Крк [100].

Врешті визнання геостратегічного виміру та його значення для безпеки було визначальним для реалізації проєкту плаваючого терміналу СПГ на острові Крк [100]. Досі його роль обмежувалася переважно комерційною цінністю, що ускладнювало будівництво. Тому можна сказати, що зміна центрального значення терміналу та прийняття необхідності диверсифікувати джерела енергії, що міститься в ключових стратегічних документах Європейського Союзу, врешті-решт принесло позитивний результат.

Сьогодні суспільство вже на порозі реалізації цього стратегічного проєкту. Важливо підкреслити, що СПГ-термінал на острові Крк є об'єктом стратегічного

інтересу не лише для Хорватії, а й для всієї Європи. Цей проєкт слід розглядати як ключовий елемент енергетичної мережі Ініціативи трьох морів, а отже, і Європейського Союзу. Очікується активна підтримка та участь ЄС у подальшому розвитку та впровадженні цього терміналу. Для досягнення однієї з цілей Ініціативи «Три моря» щодо усунення нестачі розвиненої інфраструктури в регіоні Центральної Європи потрібні великі видатки, за деякими даними – 615 млрд. доларів для реалізації стратегічних проєктів, таких як газотранспортна інфраструктура, необхідна для газового коридору Північ-Південь, інфраструктури залізничного транспорту [116].

Ключові ініціативи повинні бути зосереджені насамперед на фондах ЄС. Але звичайно ж, слід шукати й інші джерела. У цьому сенсі відкритість ініціативи для потенційних партнерів або інвесторів поза європейським колом повинна бути сильним маховиком, щоб досягти ключової мети, про яку йдеться. На це вказує вже згадана Дубровницька декларація, в якій важливим компонентом у сфері співпраці окремих проєктів є відкритість до партнерства з усіма зацікавленими країнами та суб'єктами господарювання, що дотримуються основних цінностей та принципів Європейського Союзу [103].

Події останнього часу, такі як відновлення активного політичного та економічного діалогу деяких західноєвропейських країн з Росією попри агресивні дії РФ проти України, укладення нових енергетичних контрактів, а також прагнення ЄС до незалежності в енергетичних питаннях, знову актуалізують питання розбіжностей у поглядах на безпекову ситуацію в Центрально-Східній Європі та ролі Росії у цьому регіоні.

Ситуація ускладнюється різними підходами країн-членів ЄС до санкційної політики проти Росії. Як зазначає Катарина Волчук, позиція «старої Європи» відрізняється прагматичним підходом, орієнтованим на відновлення економічних зв'язків із Росією, навіть попри її агресивну політику [145]. Хоча санкції були продовжені, окремі країни «старої Європи» демонструють готовність до компромісів, що проявляється у відмові від посилення санкцій та спробах

відновлення економічних зв'язків. Це суперечить інтересам України, яка потребує консолідованої підтримки європейських країн у протистоянні агресії РФ.

Внутрішні суперечності в межах Європейського Союзу, що загострилися на тлі прагматичного зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів, додатково ускладнюють досягнення єдності всередині євроспільноти [132]. Яскравим свідченням цих протиріч стали дебати щодо доцільності співпраці з Китаєм у межах ініціативи «Пояс і шлях», що продемонстрували розбіжності між «старими» та «новими» членами ЄС. Особливо помітним цей розкол став під час формування керівництва Європейської Комісії, коли країни Центрально-Східної Європи змогли узгодженою позицією заблокувати просування кандидатури, підтримуваної Францією та Німеччиною.

У цьому контексті Україна опиняється в непростій геополітичній ситуації. Постає дилема: що є більш загрозливим — сильний, консолідований, проте схильний до компромісів з Росією Європейський Союз, чи ослаблений і розділений, де окремі держави можуть ігнорувати єдину санкційну політику? За будь-яких обставин Україні необхідно шукати нестандартні підходи для мінімізації ризиків, пов'язаних із політичними та економічними рішеннями європейських партнерів.

Події 2014 року показали, що саме держави Центрально-Східної Європи надали Україні вагому частину військової допомоги, що суттєво стримало просування російських військ на Донбасі [113]. Значущим є й той факт, що більшість із цих держав у минулому були або учасниками Варшавського договору (Польща, Болгарія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія), або ж входили до складу Радянського Союзу (держави Балтії) [67]. Хоча всі вони сьогодні є членами НАТО, на їхньому озброєнні досі залишається значна кількість техніки радянського зразка. Це, разом із тим, що багато з цих країн ще не завершили повний перехід на стандарти Альянсу, створює сприятливі передумови для досягнення оперативної сумісності збройних сил України із силами цих держав значно швидше, ніж із західноєвропейськими членами НАТО [109].

У межах міждержавної взаємодії в регіоні вже функціонує низка форматів — Центральноєвропейська ініціатива, Організація Чорноморського економічного співробітництва, Чорноморська військово-морська група тощо. Втім, жоден з них не має стратегічного значення для України в контексті наявних викликів і загроз. Основні причини цього — або участь у відповідних форматах Російської Федерації, або надмірна кількість членів і аморфність інституційної структури, що унеможлиблює ефективне прийняття рішень з конфліктних питань, зокрема щодо російської агресії [69].

На рівні геополітичного концепту найбільш перспективною залишається ідея «Міжмор'я», що виникла ще у міжвоєнний період як проєкт об'єднання держав Центрально-Східної Європи з метою вирішення спільних безпекових і політичних викликів. У сучасних умовах ця ідея частково реалізується з 2016 року через створення двох взаємодоповнювальних структур [8].

Так, у 2016 році в Дубровнику було започатковано Ініціативу трьох морів (Тримор'я), яка передбачає регулярні саміти за участю глав держав-учасниць, а також міжнародних партнерів, зацікавлених у розвитку інфраструктурної, енергетичної та економічної співпраці в регіоні. Зокрема, другий саміт, що відбувся у Варшаві в липні 2017 року, відзначився участю президента США Дональда Трампа, що засвідчило стратегічну зацікавленість Вашингтона в ініціативі. У 2018 році саміт у Бухаресті зібрав таких впливових учасників, як президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер, міністр закордонних справ Німеччини Гайко Маас і міністр енергетики США Рік Перрі [97]. Четвертий саміт у Любляні у 2019 році підтвердив збереження високого рівня зацікавленості позарегіональних гравців — його відвідали президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер, міністр енергетики США Рік Перрі та президент Німеччини Франк-Вальтер Штайнмаєр. Вони підтвердили готовність до поглиблення співпраці, насамперед в енергетичній сфері, що є одним із ключових пріоритетів Тримор'я.

Таким чином, Ініціатива трьох морів набуває рис не лише регіонального, а й стратегічного проєкту, що має потенціал зміцнити енергетичну безпеку,

розвинути інфраструктурні зв'язки та сприяти політичній консолідації країн Центрально-Східної Європи в межах ширшого європейського простору.

Попри початкову концепцію, яка передбачала ширше залучення держав Центрально-Східної Європи, Ініціатива трьох морів нині зосереджена передусім на координації зусиль країн-членів Європейського Союзу з метою захисту й просування спільних інтересів у межах ЄС. Основна увага приділяється розвитку транспортної інфраструктури за напрямком «Північ – Південь», енергетичним та телекомунікаційним проектам, реалізація яких можлива лише за участі країн, що вже є членами ЄС [78].

З огляду на чинні умови членства, повноцінне долучення України до Ініціативи трьох морів наразі виглядає малоймовірним, принаймні в середньостроковій перспективі. Враховуючи критерії участі, найбільш реалістичним сценарієм для Києва є залучення у форматі *ad hoc* до окремих проектів, зокрема у сферах транспортної, енергетичної або телекомунікаційної взаємодії, якщо така співпраця відповідатиме стратегічним інтересам держави та регіону загалом [36].

Незважаючи на формальні обмеження участі, в межах Ініціативи трьох морів реалізуються проекти, що мають вагомим значення для України в контексті забезпечення національної безпеки та енергетичної автономії. Серед таких слід виокремити проект постачання природного газу з Норвегії та США через територію Польщі, метою якого є диверсифікація джерел енергопостачання та зміцнення енергетичної стабільності в регіоні. Газопровід *Baltic Pipe*, що поєднує системи транспортування газу Польщі, Данії та Норвегії, відкриває можливості для постачання норвезького газу до країн Балтії, Центрально-Східної Європи, а також потенційно — до України. Тривають переговори щодо технічної та інфраструктурної інтеграції газотранспортних систем України та Польщі, що дозволило б суттєво знизити залежність України від постачання енергоресурсів з Російської Федерації [48].

Ще одним вагомим інфраструктурним проектом у межах Ініціативи трьох морів є «*Via Carpatia*» — транспортний коридор, що має на меті об'єднання

північних та південних частин Європи шляхом прокладання маршруту через території Литви, Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії та Греції. Цей проєкт сприятиме як покращенню транспортної доступності України до країн Ініціативи, так і зміцненню мобільності військових сил НАТО на східному фланзі. Відповідно до укладеного меморандуму, передбачається будівництво автомагістралі, яка поєднає українські міста з європейською транспортною мережею. Проте реалізація української частини проєкту наразі ускладнюється фінансовими труднощами [140].

У 2015 році була започаткована ще одна важлива регіональна ініціатива — «Бухарестська дев'ятка» (В9), створена за ініціативи Польщі та Румунії. Цей формат охоплює дев'ять країн-членів НАТО: Польщу, Румунію, Литву, Латвію, Естонію, Угорщину, Словаччину, Чехію та Болгарію, і спрямований на зміцнення оборонних можливостей східного флангу Альянсу. На установчому саміті у Бухаресті було схвалено декларацію про необхідність забезпечення «сильної, достовірної та збалансованої військової присутності» НАТО в регіонах, де існує підвищений рівень загроз.

Формування цієї ініціативи стало відповіддю на зростаючу агресію Російської Федерації на міжнародній арені, яка проявилася у незаконній анексії Криму в 2014 році, підтримці збройних сепаратистських формувань на Донбасі, а також у повномасштабному військовому вторгненні на територію України у лютому 2022 року. Сукупність цих подій загострила ситуацію в регіоні та значно підвищила актуальність концепції Інтермаріуму як можливого інструменту колективної безпеки в Центрально-Східній Європі.

У період з 2015 по 2024 роки в рамках Бухарестського формату (В9) було проведено низку зустрічей, серед яких три відбулися на рівні глав держав і урядів, дві — у форматі міністрів закордонних справ та ще дві — за участю керівників оборонних відомств країн-учасниць. Із кожним роком ці зустрічі набувають дедалі більшої ваги, оскільки створюють платформу для скоординованого реагування держав регіону на зростаючі виклики безпеці з боку Російської Федерації, особливо в умовах розгортання повномасштабної агресії проти

України. Формат В9 активно сприяє поглибленню оборонної співпраці між країнами-членами, а також формуванню спільного підходу до ключових питань безпеки в європейському просторі.

У цьому контексті заслуговує на увагу той факт, що серед країн Бухарестської дев'ятки спостерігається стала тенденція до поступового зростання обсягів національних оборонних витрат. Це виокремлює їх від деяких західноєвропейських партнерів по НАТО. Водночас, попри задекларовані зобов'язання, окремі держави поки не змогли повною мірою реалізувати плани досягнення рекомендованого рівня витрат у 2% ВВП, визначеного на саміті НАТО у Вельсі. Через економічні або політичні обмеження існують сумніви щодо здатності деяких країн виконати ці вимоги у середньостроковій перспективі. Попри це, лідери держав В9 прагнуть компенсувати ці виклики шляхом поглиблення стратегічного партнерства з США з метою зміцнення обороноздатності східного флангу Альянсу.

На сьогодні співробітництво України з державами Бухарестської дев'ятки реалізується переважно в рамках двосторонніх або тристоронніх форматів. Важливою подією у цьому контексті стала підписана у вересні 2014 року угода між Литвою, Польщею та Україною щодо створення спільної військової частини — Литовсько-польсько-української бригади зі штаб-квартирою в місті Люблін (Польща). Структура цієї бригади логічно продовжує ідею попередніх військових формувань, зокрема українсько-польського батальйону УкрПолБат та польсько-литовського ЛитПолБат. Такий формат співпраці сприяє як зміцненню військово-політичних зв'язків, так і практичному втіленню оборонних ініціатив у межах регіону [80].

Україна також активно залучається до багатьох міжнародних військових навчань за участі країн В9, здебільшого під егідою НАТО. Серед них особливо варто відзначити щорічні навчання з реагування на надзвичайні ситуації Light Avalanche, у яких беруть участь представники збройних сил України, Угорщини, Словаччини та Румунії. Також важливою формою співпраці стали українсько-румунські військово-морські та прикордонні навчання Riverine, що проходили у

2021 році на Дунаї [53]. Крім того, у 2018 році українські військовослужбовці взяли участь у 26 міжнародних військових навчаннях за межами України, які проходили на території Великої Британії, Грузії, Естонії, Італії, Канади, Литви, Німеччини, Норвегії, Польщі, Румунії та Сербії [76].

Попри вагому політичну й оборонну підтримку з боку країн-учасниць В9, інституційна взаємодія України з Бухарестським форматом перебуває на початковому етапі. Основна діяльність цього формату зосереджена на зміцненні співпраці між державами, які вже входять до складу НАТО, що об'єктивно обмежує участь України, яка наразі не є членом Альянсу. Хоча країни В9 неодноразово висловлювали підтримку територіальної цілісності України та її прагненню доєднатися до НАТО, формалізованих механізмів інтеграції України в цей формат наразі не передбачено [29].

Паралельно з поглибленням безпекової співпраці в рамках НАТО, представники країн Бухарестської дев'ятки продовжують розглядати питання подальшої підтримки України як у військовому, так і гуманітарному вимірах. Учасники формату В9 неодноразово акцентували на необхідності зміцнення присутності Альянсу на східному фланзі у відповідь на агресивні дії Російської Федерації. Крім того, на найвищому політичному рівні лідери держав В9 систематично закликали союзників по НАТО до активізації кроків, спрямованих на підтримку процесу євроатлантичної інтеграції України, зокрема її наближення до членства в Альянсі [29].

У цьому контексті для України доцільною є участь у самітах Ініціативи трьох морів та Бухарестської дев'ятки принаймні у статусі держави-спостерігача. Успішно реалізовані спільні проекти в рамках обох ініціатив свідчать про значний потенціал для їхнього подальшого розвитку. Так, позитивний досвід функціонування Литовсько-польсько-української бригади є прикладом ефективної регіональної військової взаємодії, яку доцільно масштабувати шляхом створення нових багатонаціональних підрозділів за участю представників інших країн В9, зокрема Румунії, Латвії та Естонії [31].

Крім того, з огляду на те, що більшість учасників обох регіональних форматів – Ініціативи трьох морів та В9 – вбачають у Сполучених Штатах ключового гаранта безпеки в регіоні, а не в структурі НАТО як такої, і враховуючи наявність розбіжностей між східними та західними членами Європейського Союзу, доцільним кроком для України могла б стати ініціатива створення нової рамкової платформи. Така структура могла б об'єднати низку держав В9 – передусім Польщу, Румунію та країни Балтії – разом зі США та Україною. Основною метою цієї ініціативи стала б політична та оборонна консолідація зусиль перед лицем агресивної зовнішньої політики Росії. Формування подібного оборонного формату могло б надати США змогу здійснювати активну безпекову політику в регіоні Східної Європи незалежно від можливої пасивності чи стриманості окремих західноєвропейських партнерів, таких як Німеччина або Франція.

Підсумовуючи викладене, варто відзначити, що Ініціатива трьох морів утвердилася як ключовий інструмент регіональної інтеграції в Центральній Східній Європі. Її діяльність спрямована на ліквідацію інфраструктурних розривів, забезпечення енергетичної безпеки та активізацію економічної взаємодії між країнами-учасницями. Стратегічна підтримка з боку Сполучених Штатів Америки, сприяння з боку Європейського Союзу, а також реалізація масштабних інфраструктурних проєктів, зокрема Via Carpatia та LNG-терміналів, свідчать про зростаючу роль ініціативи у формуванні нової архітектури регіональної політики в Європі.

2.2 Геополітичне значення Ініціативи трьох морів у системі європейської безпеки

В умовах трансформації геополітичного простору Центрально-Східної Європи зростає значення регіональних ініціатив, спрямованих на посилення економічної співпраці, інфраструктурної взаємопов'язаності та енергетичної безпеки. Однією з таких ініціатив є «Три моря», яка поступово набуває практичного втілення. Важливим етапом її розвитку став саміт 2018 року в Румунії, що продемонстрував прагнення країн-учасниць до консолідації зусиль у стратегічно важливих сферах. Попри значний економічний і фінансовий потенціал регіону, реалізація цієї ініціативи потребує суттєвої фінансової та технологічної підтримки з боку США, що зумовлено необхідністю модернізації інфраструктури, зміцнення енергетичної незалежності та розширення економічного співробітництва.

Повільно, але послідовно в Центральній Європі реалізовується концепція створення «Трьох морів». Це насамперед економічна ініціатива, покликана краще об'єднати 12 країн. Ініціатива «Три моря» набрала обертів у 2015 році завдяки ініціативі президентів Польщі та Хорватії Анджея Дуди та Колінди Грабар-Кітарович. Проєкт спрямований насамперед на активізацію економічного співробітництва, розвиток інфраструктури в регіоні та підвищення його енергетичної безпеки [128].

Перший саміт ініціативної групи відбувся в Дубровнику (Хорватія) наприкінці серпня 2016 року. Наступне засідання відбулося у Варшаві на початку липня 2017 року. Бухарестський саміт – новаторський. Саміт «Три моря» відбувся у вересні 2018 року в столиці Румунії, Бухаресті [128]. Як свідчать оголошення представників Управління президента Республіки Польща, на саміті було представлено низку конкретних рішень: створено Ділову раду торгових палат країн Ініціативи трьох морів, а також ухвалено рішення про створення Інвестиційного фонду Ініціативи, який фінансуватиме енергетичні проєкти. Адміністрація Джо Байдена так само, як і попередня адміністрація, виступає

проти проекту газопроводу «Північний потік – 2», який дозволяє транспортувати російський газ в обхід України. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році цей проєкт отримав ще більше критики з боку країн Заходу. У нинішньому контексті розвитку європейської енергетичної незалежності та безпеки особливої важливості набувають ініціативи співпраці в напрямку Північ-Південь, що мають на меті з'єднати країни Центральної та Східної Європи новими транспортними та енергетичними маршрутами. Ініціатива трьох морів продовжує пропонувати широкі можливості для співпраці в частині ЄС, яка залишається менш розвинутою і потребує більших інвестицій.

Щодо населення, то чисельність 111 мільйонів громадян держав «Трьох морів» не дуже вражає. Для порівняння, у Росії кількість населення – 147 мільйонів. Але якщо поглянути на загальний ВВП країн «Трьох морів», який у 2017 році становив близько 1,87 трлн доларів, це не так вже й погано. Він набагато більший, ніж ВВП Російської Федерації (менш ніж 1,6 трлн дол. США), якого Федеративна Республіка Німеччина вже багато років намагається досягнути. Тим не менше, хоча країни, що належать до Триморського регіону, становлять 28% території ЄС і 22% її населення, однак, вони генерують заледве 10% ВВП ЄС. А ВВП на душу населення, обчислений відповідно до паритету купівельної спроможності, у країнах «Трьох морів» досягає в середньому 28,8 тис. доларів США, тобто трохи більше половини того, що є в єврозоні (39,2 тис. дол. США) [108]. Країни «Трьох морів» мають великий демографічний потенціал, але він суттєво нейтралізований низьким рівнем купівельної спроможності. Крім того, рейтинг конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму свідчить про значне зниження конкурентоспроможності економік Угорщини, Словаччини та Румунії. Європа досі залишається лідером конкурентоспроможності, але її високий рівень в основному базується на найбільш розвиненій економічній групі. Результати рейтингів інновацій, проведені в рамках Європейської інноваційної таблиці, підтримуються у подібному тоні. Вони показують, що більшість країн «Трьох морів» належать до групи поміркованих новаторів, що

означає постійну небезпеку т.зв. пастки середнього зростання. Потенціал країн «Трьох морів», безумовно, не використовується [5].

Країни трьох морів повинні створити регіональний інвестиційний банк, якщо вони хочуть серйозно подумати про реалізацію амбітних програм розвитку інфраструктури. Загальна ринкова капіталізація 12 країн регіону сягає близько 413 мільярдів євро. Російський ринок на 30% більший. Іспанський ринок майже на 100 відсотків більший. Крім того, в регіоні бракує великих вітчизняних фінансових установ, які могли б відігравати значну роль поза окремими місцевими ринками [30].

За словами аналітика Крістофера Дембіка, країни Тримор'я «повинні створити регіональний інвестиційний банк, якщо вони хочуть серйозно задуматися про реалізацію амбітних програм розвитку інфраструктури» [128]. Інституція може бути змодельована на китайських банках такого типу. Вона могла б залучити капітал на фондовому ринку за цілком пристойну ціну. Інвесторів можна залучити, наприклад, зеленими облігаціями, – вважає Дембік [128]. Звичайно, це привабливе бачення, але його надзвичайно складно реалізувати через різні політичні інтереси та складні питання власності, додає аналітик. На думку професора Циборовського, створення спільних інвестиційних фондів у регіоні «Три моря» було б другорядним для дозволу дій про накопичення приватного капіталу. Спільні інвестиції держав в інфраструктуру чи енергетику можуть бути корисними, але не є пріоритетними. Приватний бізнес повинен стати запорукою швидшого розвитку. Крім того, створення спеціальних фондів або бірж видається непотрібним. Доступ до фінансових ресурсів наразі досить простий, і регулювати його немає необхідності, вважає ректор Білостоцького університету [129].

Складається враження, що «Три моря» справді має глибокий сенс, коли йдеться про розширення інфраструктури в регіоні. Десятиліттями інфраструктура розвивалася на осі Схід-Захід. «Три моря» – це шанс інтегрувати уздовж осі Північ-Південь. Зауважимо, що кращі транспортні маршрути означають більше торгівлі, менші витрати та менший ризик політичної напруги. Це також

можливість для багатьох європейських країн зменшити залежність економік від співпраці з Німеччиною, – пояснює Крістофер Дембік [129].

Очевидно також, що інфраструктура, побудована в країнах «Трьох морів», повинна враховувати розробку нового маршруту. Згідно з доповіддю Атлантичної ради «Шлях входження в майбутнє в Центральній та Східній Європі» (липень 2017 року), країни «Тримор'я» до 2025 року повинні інвестувати в транспортну інфраструктуру 615 мільярдів євро [105]. Звіт показує, що ринок будівництва в Центральній та Східній Європі зростатиме зі швидкістю 3,1% на рік протягом декількох років, а в 2050 році 75 % інфраструктури «Трьох морів» будуть новими маршрутами, яких не існує сьогодні. За словами Анжеліки Ярославської, координатора програми Польща 3.0 та віцепрезидента Національного кластеру, інноваційна Ініціатива трьох морів дасть змогу реалізувати надрегіональні інфраструктурні проекти, сумісні з концепцією коридору ЄС. Європейські транспортні коридори мережі TEN-T мають на меті інтегрувати транспортну політику та проекти, урбанізацію та просторове планування, а також економічний розвиток. Європейські компанії та підприємства, добре пов'язані з рештою світу, безперечно, дадуть приріст енергії європейській промисловості, – вважає Анжеліка Ярославська [116].

Прибалтійський, Адріатичний та Балто-Чорноморський регіони відіграють ключову роль для Триморського регіону. Проблема розвитку інфраструктури в Центральній Європі дещо інша. Леон Підкамінер з Віденського інституту міжнародних відносин наводить порівняння: два транспортні коридори та економічні кімнати – напевно, багато спільних інфраструктурних проектів в регіоні мають сенс. Провідний інфраструктурний проект Ініціативи трьох морів у сфері автомобільного транспорту, ймовірно, не матиме чітких або значних економічних результатів. Це дорога Via Carpatia, яка має з'єднати литовський порт Клайпеди з грецьким Салоніками [26]. З одного боку, краща інфраструктура може підтримувати торгівлі назви: як регіональні, так і глобальні. У випадку успішної китайської ініціативи – новий Шовковий шлях. З іншого боку, коридор – це пробіг, через який проходять переважно слаборозвинені

регіони і як показує економічна теорія та досвід, будівництво доріг не перетворюється автоматично на економічний розвиток зв'язаних районів, – зазначає Кшиштоф Гловацький [36].

Питання щодо диверсифікації енергії, інтеграція регіону в контексті енергетичної політики також здаються хорошою ідеєю. Країни Центральної Європи залежать від поставок газу з Росії. Залежно від країни частка поставок з Москви становить від 50 до 100%. У цьому аспекті Естонія та Болгарія майже повністю залежать від Кремля. Питання енергетичної незалежності є вирішальним для більшості країн регіону, включаючи Польщу, – визнає Крістофер Дембік. Аналогічну думку висловлює Кшиштоф Гловацький, експерт аналітичного Центру соціально-економічного аналізу [130].

Розвиток інфраструктури для транспортування енергоносіїв у регіоні «Трьох морів» є стратегічно важливим для енергетичної безпеки країн Центральної та Східної Європи, особливо в контексті російського вторгнення в Україну. Диверсифікація джерел енергії та зменшення залежності від «Газпрому» стали ключовими пріоритетами. Зокрема, важливою інвестицією є термінал СПГ на хорватському острові Крк, який спільно з польським терміналом у Свіноуйсьце формує критичний коридор Північ-Південь для постачання скрапленого природного газу, що зміцнює енергетичну стійкість регіону. Такі зусилля сприяють єдності Європейського Союзу, адже диверсифікація та прозорість енергетичного ринку стають основою для незалежної та стабільної Європи.

Концепція «Три моря» має значний потенціал у розвитку газової інфраструктури, що вимагає інвестицій для посилення енергетичної безпеки та диверсифікації постачання. Вона відповідає зростаючому попиту на газ та задовольняє інвестиційні потреби країн Центральної та Східної Європи. Ініціатива узгоджує інтереси регіону, Європейського Союзу та окремих країн-членів, сприяючи створенню більш незалежного енергетичного ринку.

Втім, не всі країни Ініціативи трьох морів підтримують ідею повного відходу від російського газу. Наприклад, Австрія, яка розташована на маршруті «Північного потоку – 2», продовжує співпрацю з Росією в енергетичній сфері.

Угорщина також зберігає тісні зв'язки з «Газпромом» і активно розвиває співпрацю з Росією. У 2021 році Угорщина підписала нову довгострокову угоду з «Газпромом» на постачання газу, а також реалізувала проєкти будівництва додаткових блоків АЕС «Пакш» за підтримки Росії. Це вказує на розбіжності в підходах до енергетичної незалежності в межах Ініціативи трьох морів і демонструє виклики для регіональної солідарності у сфері енергетики.

Експерти представляють інший погляд на аспект Тримор'я. Єдність ЄС має лише словесний вимір. «Ось чому я б не побоювався негативного впливу «Трьох морів» на згуртованість Союзу. Навпаки, створення такого типу співпраці може бути своєрідною доброю практикою для країн ЄС та інструментом тиску. Звичайно, якщо Тримор'я реалізує свої цілі», – вважає проф. Роберт Циборовський [104]. За словами Анжеліки Ярославської, координатора програми «Польща 3.0», концепція «Три моря» має на меті з'єднати, а не розділити Європу. ініціатива не є антинімецькою. Це не створить альтернативних структур для тих, які вже є в Європі, а покращить торговельний обмін між країнами регіону. Його мета налагодити той самий рівень взаємозв'язку між країнами нашого регіону, якого досягли західні країни багато років тому, зазначає Анжеліка Ярославська [131]. «Спроба створити «Три моря» – це спроба створити альтернативне інституційне ядро Європейського Союзу в центральній та східній Європі, і це, очевидно, послаблює, а не зміцнює ЄС – це без сумніву», – вважає доктор Міхал Цичорацкі з Університету Казімежа Велькі в Бидгощі. Доказом цього є підтримка США цієї ініціативи, для якої об'єднаний Європейський Союз є противником, а не союзником – пояснює доктор Цичорацкі [131].

Деякі вчені зазначають, що реалізація концепції «Три моря» може дати можливість Польщі стати регіональним лідером. Процес економічної інтеграції може принести економічну вигоду всім залученим країнам. Однак ці переваги розподіляються нерівномірно. Найчастіше найбільшої вигоди досягають економічно сильніші країни з більшим потенціалом. Так було з Німеччиною та об'єднанням Європи. Польща посіла б домінуюче становище серед країн Тримор'я, якими вона могла б скористатися, – зазначає проф. Якуб

Крацюк. Довгий шлях до глибокої співпраці – шлях до створення «Трьох морів», коли 12 країн тісно співпрацюють в економічному плані, проте, на думку більшості експертів, звивистий. На думку проф. Цибровського прагнення до зближення очевидно у всіх країнах «Трьох морів», але її індивідуальне розуміння може бути проблемою. Для подальшої співпраці може бути 12 різних перспектив. Тоді це було б завершенням цієї ініціативи. Але мета і очікування в багатьох місцях сходяться, і це добре, – резюмує вчений [106]. Професор Леон Підкамінер зазначає, що країни «Трьох морів» дивляться в різні напрямки. Країни Балтії орієнтуються на Скандинавію, а Балкани — не на Німеччину. Натомість Чехія, Угорщина та Словаччина заграють із Росією, водночас підтримуючи дуже добрі відносини з Німеччиною [105].

Більшість країн Ініціативи Тримор'я не прагнуть відмежуватися від Німеччини чи Росії, але не підтримують ідею домінування Польщі в регіоні, якщо Польща не стане на прозахідну позицію та не покращить відносини із Західною Європою. Деякі з цих країн підтримують стратегічні економічні та енергетичні відносини з Німеччиною, а також, до певної міри, з Росією, зважаючи на енергетичні потреби та історичні зв'язки.

В умовах посилення регіональної безпеки й економічного розвитку, ключову роль може відіграти втручання США через передачу передових технологій та економічну підтримку, подібно до допомоги Японії після Другої світової війни. Такі зусилля можуть допомогти зміцнити регіон і забезпечити його більшу інтеграцію в європейську та трансатлантичну структури [105].

Разом із тим, ІТМ стикається з низкою викликів, зокрема розбіжностями у підходах країн-учасниць до енергетичної політики, необхідністю фінансової підтримки та узгодження спільних стратегічних пріоритетів. В умовах загострення геополітичної ситуації регіональна взаємодія в межах ІТМ набуває не лише економічного, але й безпекового виміру.

2.3 Економічний потенціал та інфраструктурні пріоритети регіону Тримор'я

Регіональна економічна інтеграція є ключовою умовою розвитку Ініціативи трьох морів. Її територіальне охоплення та економічний потенціал формують основу для ефективної співпраці між державами-учасницями. Враховуючи стратегічне розташування країн регіону та їхню зацікавленість у модернізації інфраструктури, підвищенні енергетичної безпеки та розширенні торговельних зв'язків, важливо проаналізувати просторово-економічні характеристики ІТМ та їхній вплив на інтеграційні процеси в Європі.

Географічні межі та економічний потенціал регіону Інтермаріуму становлять важливі чинники, що визначають його роль у забезпеченні економічної інтеграції та безпеки Європи. Розташування країн, які входять до цього об'єднання, на перетині ключових торговельних шляхів і їхні спільні інтереси у сферах енергетики, безпеки та розвитку інфраструктури створюють підґрунтя для активної співпраці. Значний економічний потенціал регіону, обумовлений високими темпами зростання, індустріальними та технологічними можливостями країн-учасниць, робить Інтермаріум привабливим не лише для внутрішньої інтеграції, але й для зовнішніх інвесторів. У цьому контексті важливо розглянути, як географічні межі та економічні показники країн-учасниць впливають на ключові інфраструктурні проєкти, які мають на меті посилити регіональну інтеграцію та енергетичну безпеку.

Ініціатива Міжмор'я розглядається як важливий регіональний альянс, що сприяє становленню України як європейської держави, зокрема через посилення її політичної суб'єктності та інтеграцію до субрегіональних форматів співпраці [73]. Країни, що входять до цього регіону, мають спільні інтереси щодо забезпечення енергетичної безпеки та зменшення залежності від російського газу. Основною метою ІТМ є створення нових інфраструктурних ланцюгів у напрямку «Північ-Південь», щоб з'єднати Балтійське, Чорне та Адріатичне моря. Це дозволить підвищити рівень регіональної інтеграції, стимулювати економічне зростання та посилити енергетичну незалежність від Росії.

Регіон має значний економічний потенціал завдяки індустріальним та технологічним можливостям країн-учасниць. Країни Міжмор'я демонструють високі темпи економічного зростання порівняно із стабільнішими західноєвропейськими економіками. Це зростання обумовлене розвитком промисловості, аграрного сектору, технологічних інновацій і цифрової економіки [139].

Тримор'я займає 29% території Європейського Союзу, де проживає близько 25% його населення (112 мільйонів осіб) і створюється майже 19% сукупного ВВП ЄС. Однак регіон стикається з викликами, зокрема необхідністю модернізації інфраструктури, підвищенням енергетичної незалежності та вирішенням проблем безпеки на тлі міжнародної напруженості.

Основними пріоритетами Тримор'я є розвиток транспортних і енергетичних коридорів, які сприятимуть зменшенню залежності від зовнішніх гравців та забезпечать економічне зростання країн-учасниць. У цьому контексті ключові проекти, такі як *Via Carpathia*, Балтико-Адріатичний залізничний коридор, інфраструктура для зрідженого природного газу (СПГ), *Via Baltica*, *Rail Baltica* та *Amber Rail*, мають важливе значення для регіональної економічної інтеграції [72].

Для підтримки інфраструктурних проектів був створений Інвестиційний фонд трьох морів, що отримав широку міжнародну підтримку. Країни-учасниці активно інвестують у проекти розвитку економіки, енергетики та цифрових технологій. Такі країни, як Польща, Румунія, Естонія, Латвія та інші, вже зробили значні внески, а загальний обсяг інвестицій сягає близько 12 мільярдів євро. Це дозволяє реалізувати важливі інфраструктурні проекти, такі як транспортні мережі та цифрова інфраструктура, а також модернізацію енергетичної системи.

Крім того, енергетичні та транспортні проекти в межах Ініціативи трьох морів привертають увагу великих міжнародних гравців, таких як США та ЄС. США особливо зацікавлені в підтримці проектів, які сприятимуть зменшенню енергетичної залежності Європи від Росії та відкриватимуть нові можливості для американських енергетичних компаній у регіоні. Важливими є також технологічні ініціативи щодо цифрової трансформації, що спрямовані на інтеграцію новітніх

технологій у сфері транспорту, енергетики та комунікацій, де вже працюють компанії Microsoft та Google [139].

Серед ключових інфраструктурних проєктів, що сприятимуть регіональній економічній інтеграції та підвищенню безпеки, варто виділити такі, як автомагістраль Via Carpathia, яка має з'єднати порти Клайпеди в Литві з Салоніками в Греції, створюючи нові можливості для перевезень. Балтико-Адріатичний залізничний коридор покращить сполучення між країнами Центральної Європи, що сприятиме економічному обміну. Важливим є розвиток інфраструктури для СПГ, зокрема будівництво морських терміналів у Польщі та Хорватії, що дозволить забезпечити альтернативні джерела енергії для країн Тримор'я. Також значну роль відіграє автомагістраль Via Baltica, яка поєднає Прагу з Гельсінкі, та проєкт Rail Baltica, що інтегрує залізничні мережі країн Балтії до загальноєвропейської системи. Додатково, створення Amber Rail сприятиме покращенню вантажних перевезень між країнами регіону, зміцнюючи їхню економічну інтеграцію [72].

Таким чином, географічне охоплення Міжмор'я та його економічний потенціал обумовлені стратегічним розташуванням регіону, розвитком інфраструктури та підтримкою міжнародних партнерів. Інтеграція країн Центральної та Східної Європи через інфраструктурні та енергетичні проєкти не лише сприятиме економічному зростанню, але й підвищить безпеку регіону, зробивши його більш стійким до зовнішніх загроз. Нова політична ситуація дає можливість країнам регіону зміцнити економічні та оборонні зв'язки, а також активніше співпрацювати для забезпечення стабільності.

Нинішня політична ситуація значно змінилася, і нове Міжмор'я могло б набути іншого вигляду. Сьогодні країни регіону шукають нові шляхи співпраці для зміцнення оборонних і економічних зв'язків. Важливим аспектом є економічна інтеграція, яка може стимулювати розвиток інфраструктурних проєктів між Балтійським і Чорним морями. Одним з таких прикладів є проєкти транзитних шляхів, що можуть сприяти поліпшенню економічних показників регіону та посиленню його ролі на міжнародній арені [62].

Окрім економічних та територіальних аспектів, важливим чинником розвитку Ініціативи трьох морів є її міжнародно-політичний вимір. У сучасних геополітичних умовах ІТМ поступово набуває не лише економічного значення, а й перетворюється на інструмент зміцнення безпеки та регіональної стабільності. Вплив глобальних сил, військові виклики та розширення євроатлантичної співпраці визначають подальший напрямок розвитку цієї ініціативи, що потребує аналізу її міжнародно-політичного контексту.

Ініціатива трьох морів є стратегічним проектом, актуальність якого значно зросла у зв'язку з військовою агресією Росії та загальним погіршенням безпекової ситуації в регіоні. Як зазначається у дослідженнях, «цей проєкт набуває особливої актуальності для України, яка прагне зміцнити свої позиції в європейському контексті та забезпечити національну безпеку» [38]. В умовах сучасної геополітичної нестабільності ІТМ стає важливим інструментом для забезпечення спільної безпеки країн-учасниць.

Вагому роль у формуванні безпекової політики ІТМ відіграють Польща та країни Балтії. Віцепрем'єр Польщі Маріуш Блащак підкреслив: «Підтримка України є фундаментальним меседжем для країн ІТМ». Така позиція зумовлена історичним досвідом цих держав у боротьбі проти російської агресії, а також їхнім розумінням загрози, яку Росія становить для безпеки всього регіону. Спільні загрози вимагають єдиної та скоординованої відповіді, особливо в контексті регіональної оборони.

Проведений у травні 2023 року саміт ІТМ у польському Любліні став важливою подією для визначення майбутнього регіональної безпеки. Одним із ключових питань, обговорюваних на заході, була загроза з боку Росії, що постійно нависає над країнами регіону. Польща, яка є одним із найактивніших учасників ІТМ, підкреслює проєвропейську спрямованість цієї ініціативи, особливо в контексті розширення Європейського Союзу та його кордонів на Схід. Як зазначив Анджей Дуда, президент Польщі: «ІТМ має важливе значення для інтеграції поза межами нинішніх кордонів ЄС» [38].

Крім того, нові безпекові виклики пов'язані з розширенням НАТО, зокрема за рахунок приєднання Фінляндії та потенційного вступу Швеції. Це суттєво змінює геополітичний ландшафт регіону Балтійського моря, розширюючи кордони НАТО і зміцнюючи оборонні позиції країн ІТМ, що створює додаткові труднощі для Росії. Таким чином, ІТМ стає не лише економічним та політичним союзом, але й важливою платформою для співпраці в оборонному секторі.

Значна частина геополітичної реакції на Ініціативу трьох морів пов'язана з регіональними загрозами безпеці, що виникли внаслідок російської агресії та політичної нестабільності в Європі. Однією з ключових відповідей України на ці виклики стало прагнення до створення безпекового союзу з країнами Балтії та НАТО. Як зазначив президент України Володимир Зеленський під час саміту Кримської платформи, основна мета полягає у тому, щоб забезпечити «домінування в Чорному та Азовському морях», що стане запорукою безпеки у всьому регіоні.

Володимир Зеленський також підкреслив важливість дипломатичних зусиль у цьому напрямку: українські дипломати працюють над створенням безпекового союзу, який охоплюватиме країни НАТО, розташовані поблизу Чорного моря. Цей союз має забезпечити «спільний захист від російської агресії на узбережжях Чорного, Азовського та Балтійського морів». Створення такого союзу стане вагомим кроком на шляху до зміцнення безпеки як України, так і її регіональних партнерів.

Ініціатива Зеленського віддзеркалює концепцію Інтермаріуму, яка також передбачає тісну співпрацю між країнами Балтійського, Чорного та Адріатичного морів. Історичний та культурний зв'язок цих країн, а також спільна загроза з боку Росії сприяють формуванню Балто-Чорноморського союзу, який зможе не лише підвищити обороноздатність держав-учасниць, але й зміцнити їхню економічну взаємодію.

Важливо зазначити, що ідеї регіональної консолідації мають глибоке коріння в історії Центрально-Східної Європи. Довгий час цей регіон був буфером між Західною Європою та Москвою, що часто робило його об'єктом політичного

диктату. Втім, за останні роки політичний ландшафт змінився: зростання консервативних сил та запуск нових інтеграційних процесів відкрили можливості для посилення геополітичної ваги цих країн. Ігор Загребельний у своїй книзі «Міжмор'я: (майже) втрачений шанс» акцентує на тому, що створення таких союзів, як Балто-Чорноморський, є важливим для протидії зовнішнім загрозам і зміцнення незалежності країн регіону [23].

Ключовим моментом є те, що такі ініціативи потребують тісної співпраці та політичної волі від країн-учасниць. Як зазначалося на саміті Кримської платформи, ці зусилля мають бути спрямовані на посилення територіальної цілісності України та підвищення санкційного тиску на Росію. Це дозволить не лише зміцнити безпеку, але й сприяти відновленню України після війни та її інтеграції до європейських структур.

Проте реалізація таких ініціатив стикається з низкою викликів, серед яких необхідність ефективної координації між країнами-учасницями та забезпечення фінансування. Крім того, зусилля з інтеграції мають враховувати політичні та економічні відмінності між державами, що входять до потенційного союзу. Лише за умов тісної співпраці та узгодження спільних стратегічних пріоритетів країни Центрально-Східної Європи зможуть досягти стабільності та процвітання в умовах сучасних геополітичних викликів [2].

Подальший розвиток ініціативи залежатиме від ефективної координації між державами-членами, залучення інвестицій та посилення співпраці в міжнародно-політичному контексті. Саме ці аспекти визначатимуть роль ІТМ у структурі сучасних міжнародних відносин та її перспективи як платформи регіональної інтеграції.

2.4 Стратегічні інтереси України в межах Ініціативи трьох морів

Роль України в рамках Ініціативи трьох морів є важливим аспектом, що заслуговує на окрему увагу. Геополітичне значення України в контексті регіональної інтеграції визначається її розташуванням та потенціалом стати ключовим гравцем у забезпеченні безпеки і розвитку Центрально-Східної Європи. Зважаючи на економічний, енергетичний та інфраструктурний потенціал країни, Україна може стати важливим партнером у реалізації спільних проєктів у рамках ініціативи.

Україна відіграє важливу, хоча й неофіційну, роль у контексті Ініціативи Тримор'я, яка має стратегічне значення для країн Центральної та Східної Європи. Основною метою Тримор'я є зміцнення економічної та інфраструктурної співпраці між країнами регіону, особливо в умовах зростання напруги між Європою та Росією. Для України, яка не є членом Європейського Союзу, участь у цьому проєкті поки що залишається обмеженою, однак її стратегічне прагнення до інтеграції в цей альянс набуває все більшого значення [92].

Попри те, що Україна наразі не є офіційним членом Тримор'я, вона виявляє активний інтерес до цієї ініціативи, і політичне керівництво країни докладє зусиль для приєднання до проєкту принаймні у ролі спостерігача. Це зумовлено не лише економічними, але й геополітичними факторами, адже для Києва ініціатива відкриває перспективи зміцнення співпраці з країнами Центральної та Східної Європи. Особливо це стосується таких сфер, як енергетична безпека, інфраструктурні проєкти, та транспортні магістралі, які можуть сприяти економічному розвитку України та посиленню її зв'язків із Європою.

Наприклад, візит президента Польщі Анджея Дуди до України у жовтні 2020 року став важливим кроком у розвитку українсько-польських відносин у контексті Тримор'я. Під час зустрічей обговорювалися ключові економічні проєкти, зокрема, транспортний коридор між Одесою і Гданськом. Цей проєкт має велике значення для України, оскільки інтеграція до загальноєвропейських транспортних систем сприятиме збільшенню експорту українських товарів на

європейські ринки. Більше того, подібні проєкти дозволяють Україні компенсувати відсутність формальної участі в Тримор'ї через активну двосторонню співпрацю з окремими країнами-членами [139].

Участь України в Тримор'ї, навіть у ролі спостерігача, значно посилила б її позиції у відносинах з країнами Центральної та Східної Європи. Ініціатива охоплює низку критично важливих для України напрямків, серед яких розвиток транспортної інфраструктури, енергетичної безпеки, а також цифрових та інноваційних технологій. Наприклад, у рамках ініціативи активно розробляються проєкти з будівництва транспортних коридорів та газових інтерконекторів, що може стати важливим інструментом для зниження залежності України від Росії в енергетичній сфері. Україна вже активно долучається до розвитку транспортних магістралей з Півночі на Південь, що є ключовою складовою цієї ініціативи [49].

Крім того, участь у Тримор'ї дозволила б Україні отримати доступ до нових інвестиційних можливостей та технологічних проєктів, що зміцнило б її економіку та сприяло її євроінтеграційним прагненням. Особливо важливою є співпраця з Польщею, яка відіграє одну з провідних ролей в ініціативі, а також з країнами Балтії, які є природними союзниками України в контексті загроз зі Сходу.

Геополітична динаміка регіону в значній мірі залежить від участі України у ключових регіональних проєктах, таких як Тримор'я. Участь Києва у цій ініціативі могла б стати важливим елементом стримування російського впливу у регіоні та сприяти створенню більш стабільного і безпечного простору між Європою та Росією. Окрім цього, Україна могла б виступати як важливий транзитний вузол між Європейським Союзом та Чорноморським регіоном, що додатково підвищило б її геополітичну вагу.

Участь України в таких ініціативах також підсилює її роль у глобальному контексті. Враховуючи геополітичне становище України, її участь у Тримор'ї дозволила б зміцнити не лише економічну, але й безпекову архітектуру Європи. Таким чином, інтеграція України у Тримор'я має велике значення як для самої

країни, так і для всієї Центрально-Східної Європи, оскільки вона може стати ключовим гравцем у регіональних процесах [89].

Одним із ключових аспектів участі України в Тримор'ї є відбудова країни після руйнівних наслідків російської агресії. Ініціатива Тримор'я пропонує широкі можливості для залучення міжнародних інвестицій та партнерів для реалізації масштабних інфраструктурних проєктів. На саміті та бізнес-форумі Тримор'я, що відбулися у вересні 2023 року, питання відбудови України стали одними з центральних тем порядку денного. Держави-члени ініціативи не тільки висловили підтримку Україні в її боротьбі проти російської агресії, але й окреслили конкретні напрями економічної та інфраструктурної підтримки, що стане важливою складовою повоєнної відбудови країни [79].

Незважаючи на те, що Україна не є членом ЄС, її партнерство в межах Тримор'я відкриває перед нею нові перспективи інтеграції з європейськими країнами та отримання міжнародної підтримки. Статус «партнера-учасника», який Україна набула в 2022 році, дозволяє їй брати активну участь у проєктах, спрямованих на розвиток енергетичної, транспортної та цифрової інфраструктури. Крім того, це надає Україні можливість лобювати власні інтереси на міжнародній арені та зміцнювати політичні й економічні зв'язки з країнами Центральної та Східної Європи.

У цьому контексті стратегічні партнери України, такі як Польща, Румунія, Хорватія та країни Балтії, відіграють важливу роль у підтримці її євроінтеграційних прагнень. Співпраця з цими державами в межах Тримор'я може сприяти не тільки економічному зростанню України, але й її більш глибокій інтеграції в європейські політичні та безпекові структури.

Попри складні економічні та безпекові умови, спричинені війною, участь України в Ініціативі Тримор'я відкриває нові можливості для регіональної співпраці та інтеграції. Подальший розвиток енергетичних, транспортних та цифрових проєктів сприятиме як економічному відновленню країни, так і її геополітичному посиленню в регіоні. Однак для успішної реалізації цих проєктів необхідні значні міжнародні інвестиції та координація з міжнародними

партнерами, зокрема з Європейським Союзом та США. У результаті Ініціатива Тримор'я надає Україні унікальну можливість стати частиною європейської інтеграції, що є важливим кроком на шляху до відбудови країни та зміцнення її міжнародного впливу [79].

Роль України в геополітичній динаміці регіону є ключовою, оскільки вона виступає як міст між Західною та Східною Європою, впливаючи на формування безпекових стратегій і економічного співробітництва між країнами-учасницями Ініціативи трьох морів. Україна перебуває в центрі регіональних безпекових викликів, що виникають внаслідок агресії Росії. У такій ситуації інтеграція України до загальноєвропейської системи безпеки та участь у різноманітних європейських ініціативах стає критично важливою не тільки для захисту національних інтересів, але й для забезпечення стабільності всього регіону. У цьому контексті співпраця з Європейським Союзом у сфері безпеки відіграє ключову роль, оскільки відкриває нові можливості для модернізації оборонних спроможностей та підвищення рівня захищеності від зовнішніх загроз [27].

Ініціатива Тримор'я, створена для зміцнення зв'язків між країнами Центральної та Східної Європи, також відкриває нові можливості для України, яка намагається інтегруватися у цей субрегіональний союз. Участь України в ініціативі є стратегічно важливою як для самої України, так і для регіону, оскільки надає змогу створити єдиний фронт країн, зацікавлених у незалежності від російського впливу та посиленні власних позицій у європейській політиці. Під час одного із самітів ініціативи президент Володимир Зеленський виступив із шістьма пропозиціями для України, що охоплюють різні сфери співпраці – від безпеки та інфраструктури до енергетики та кібербезпеки. Зеленський наголосив на необхідності формалізації статусу України в ініціативі [6].

Одним із важливих аспектів співпраці є зміцнення кібербезпеки. Україна, яка постійно зазнає кібератак з боку Росії, вже здійснила значні кроки у цьому напрямі завдяки співпраці з Європейським центром з протидії кіберзагрозам (CERT-EU) [27].

Завдяки власним напрацюванням у захисті критичної інфраструктури, Україна може стати важливим партнером у підвищенні цифрової безпеки всього регіону. Співпраця в цьому напрямі передбачає розробку спільних проєктів для захисту інформаційних систем та обміну досвідом для запобігання кібератакам, що загрожують економічній та національній безпеці країн Тримор'я. Крім того, Україна готова брати участь у створенні регіональної цифрової інфраструктури, яка дозволить швидше та ефективніше обмінюватися інформацією, покращуючи взаємодію між державами [6].

Не менш важливим напрямом є модернізація військової освіти, яка дозволить адаптувати українську армію до європейських стандартів. Співпраця з військовими навчальними закладами ЄС відкриває широкі можливості для українських військових спеціалістів. Програма «Військовий Еразмус», яка включає обмін досвідом, стажування та спільні наукові дослідження, сприяє поглибленню співпраці та інтеграції України в європейську систему підготовки військових кадрів. Це дозволяє значно підвищити рівень професійної підготовки українських військовослужбовців, що, у свою чергу, зміцнює обороноздатність країни [6].

Ще одним важливим напрямом є співпраця у протидії тероризму та гібридним загрозам. Україна, маючи багатий досвід боротьби з гібридними загрозами через конфлікт з Росією, може відігравати важливу роль у загальноєвропейських ініціативах з протидії тероризму та дезінформації. Обмін розвідувальною інформацією з країнами ЄС, створення спільних аналітичних центрів та координація дій допоможуть ефективніше реагувати на виклики тероризму, радикалізації та гібридних атак. Важливим є також розширення програм протидії дезінформації, які вже активно реалізуються в ЄС, що дозволить Україні ефективніше боротися з російською пропагандою [6].

Український військово-промисловий комплекс також отримує нові можливості через участь у європейських оборонних проєктах, таких як PESCO. Інноваційні розробки в галузі безпілотних систем, космічних технологій та новітніх систем озброєння не лише сприяють модернізації української оборонної

індустрії, але й допомагають Україні зайняти важливе місце в загальноєвропейських оборонних ініціативах. Це забезпечує технологічну незалежність країни та створює нові можливості для розвитку науково-дослідної бази й створення робочих місць у військово-промисловому секторі [6].

Логістична співпраця є одним із основних векторів, запропонованих Україною в межах Ініціативи Тримор'я. Україна прагне інтегрувати свої транспортні потоки із сусідніми країнами та створити надійну систему логістичних коридорів, які би пов'язували Північну та Південну Європу. Пропозиції України включають прискорення будівництва транс'європейського коридору Via Carpathia, що забезпечить зв'язок між Балтійським та Чорним морями. Окрім того, Україна вказує на важливість залізничних коридорів, таких як Rail Baltica, які дозволять пришвидшити перевезення вантажів і пасажирів, сприяючи таким чином покращенню економічних та соціальних зв'язків між країнами-учасницями. Такі ініціативи позиціонують Україну як потенційний логістичний центр регіону, здатний забезпечити ефективне сполучення між Європою та Азією [6].

Енергетична сфера є ще одним важливим напрямом співпраці України з країнами Тримор'я, що набуває актуальності в умовах постійного тиску Росії на енергетичний сектор Європи. Україна володіє значними газовими сховищами та мережами для транспортування енергоносіїв, які можуть використовуватися для забезпечення енергетичної безпеки всього регіону. З моменту приєднання до європейської енергомережі Україна здатна експортувати електроенергію до країн Тримор'я, що знижує їхню залежність від російських енергоресурсів. Окрім того, використання інтерконекторів та СПГ-терміналів, а також спільна розробка альтернативних джерел енергії може підвищити стійкість регіону до зовнішніх загроз. Співпраця у цій сфері не лише сприяє зміцненню економічних зв'язків, але й укріплює безпеку всіх учасників ініціативи [6].

Таким чином, роль України в регіональній геополітичній динаміці значно посилюється через активну співпрацю з ЄС у різних галузях безпеки. Ця співпраця сприяє не тільки зміцненню національної безпеки, але й інтеграції

України в ширші регіональні ініціативи, такі як Тримор'я, які націлені на посилення економічної, інфраструктурної та безпекової взаємодії між країнами Центральної та Східної Європи. Україні відводиться важлива роль у створенні нової архітектури безпеки в регіоні, що зміцнює її позиції на міжнародній арені [27].

Україна вбачає у країнах Тримор'я потенційних партнерів у післявоєнній відбудові, що має стати важливим елементом не лише національної, але й регіональної безпеки. Президент Зеленський окреслив майбутню відбудову як один із найбільших економічних проєктів для сучасної Європи, наголосивши, що він може забезпечити тривалий економічний розвиток для всієї Центральної та Східної Європи. Така співпраця може стати каталізатором для економічного зростання, інфраструктурного оновлення і покращення соціальних стандартів не лише в Україні, але й у всьому регіоні Тримор'я. Це, в свою чергу, сприятиме посиленню економічних зв'язків між Україною та її сусідами, а також дозволить сформуванню нового балансу сил у Європі [6].

Економічний, енергетичний та інфраструктурний потенціал України є важливими чинниками, які визначають її здатність інтегруватися в регіональні проєкти Ініціативи трьох морів, забезпечуючи нові можливості для співпраці та розвитку, а також зміцнюючи енергетичну безпеку країн Центральної та Східної Європи. Україна вже кілька років послідовно демонструє інтерес до інтеграції в Ініціативу Тримор'я, бачачи в ній перспективи для посилення своєї ролі в Центральній і Східній Європі. Відповідно до принципів ініціативи, країни-учасниці працюють над створенням альтернативної системи транспортних, енергетичних та цифрових зв'язків між Балтійським, Адріатичним і Чорним морями. Участь України могла б забезпечити регіону додатковий економічний потенціал, а також підвищити енергетичну незалежність від російських ресурсів. Як підкреслив аналітик Бартош Беліщук, завдяки реформам газового ринку, зокрема відокремленню функцій транспортування і постачання газу, а також укладеним угодам про інтерконектори з країнами ЄС, Україна може відігравати роль ключового партнера в розбудові прозорого та ліквідного ринку газу в

регіоні. Це не лише підвищить енергетичну безпеку, але й дозволить Україні більш активно долучитися до регіонального енергетичного співробітництва, яке є основою для економічної стійкості країн-учасниць [112].

Окрім газового сектору, зростаюча увага до відновлюваної енергетики як пріоритету ЄС робить Україну перспективним партнером для Ініціативи Тримор'я. За умов інвестицій у зелену енергетику та модернізації інфраструктури, Україна могла б не тільки посилити власну енергетичну незалежність, а й стати важливим постачальником електроенергії для регіону, сприяючи стабілізації енергетичного ринку.

Географічне розташування України надає їй унікальні переваги для поглиблення співпраці у сфері інфраструктури. Західні регіони України історично та культурно пов'язані з країнами, які зараз є учасниками Ініціативи Тримор'я. Як зазначає дослідник Кршеван Антун Дуймович, залучення України могло б суттєво посилити вагу Тримор'я на європейській арені [118]. Зокрема, збільшення території і населення регіону до третини ЄС надасть альянсу більше можливостей для впливу на політичні та економічні процеси в Європі. Така співпраця може бути особливо ефективною в питаннях енергетичної безпеки, адже Україна може сприяти створенню мережі газових інтерконекторів, які зменшать залежність від російського імпорту. Крім того, розбудова транспортної інфраструктури сприятиме розвитку внутрішньорегіональної торгівлі та створенню нових можливостей для економічного зростання.

Україна відіграє значну роль у розвитку транспортної та цифрової інфраструктури, що є одними з ключових пріоритетів Тримор'я. У зв'язку з цим, українські транспортні шляхи можуть сприяти покращенню зв'язків між Північною та Південною Європою. За словами Даніеля Шеліговського, найкоротший шлях між Гданськом і портом Констанца пролягає через Україну, що відкриває значні можливості для розвитку інфраструктурних проєктів північно-південного напрямку [26]. Крім того, важливу роль може відіграти український ІТ-сектор, який має значний досвід та розвинутий потенціал. Співпраця з країнами Тримор'я у цифровій сфері може сприяти підвищенню

безпеки інформаційних систем, створенню інноваційних рішень та забезпеченню швидкого обміну даними в регіоні. Для цього, однак, необхідно залучити фінансування з боку міжнародних партнерів, таких як Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), які могли б підтримати модернізацію української інфраструктури.

Таким чином, участь України в Ініціативі Тримор'я відкриває для регіону перспективи для розвитку економічної та енергетичної інтеграції, що може забезпечити значні вигоди як для України, так і для всього субрегіону Центральної та Східної Європи. Завдяки своїм ресурсам, розвинутій інфраструктурі та цифровому потенціалу Україна може сприяти стабільності і сталому розвитку регіону, забезпечуючи важливий баланс у відносинах з великими європейськими державами [26].

Активна участь України в самітах та регіональних проєктах Ініціативи трьох морів демонструє її прагнення до інтеграції в європейські структури, сприяючи розвитку взаємодії з країнами Центральної та Східної Європи та підкреслюючи важливість її ролі в регіональній політиці. На шостому щорічному саміті Ініціативи Тримор'я, що відбувся в липні 2021 року в Софії, Україна вкотре продемонструвала зацікавленість у розширенні співпраці з державами Центральної та Східної Європи [74].

Попри відсутність офіційного статусу у Тримор'ї, Україна поступово інтегрується в окремі проєкти ініціативи, зокрема у сфері транспортної інфраструктури та енергетичної безпеки. Одним із найзначніших досягнень стало налагодження залізничного сполучення між великими містами Польщі та України, що сприяло зростанню економічної інтеграції та зменшенню енергетичної залежності України від Росії. Такі проєкти є важливим кроком для України, адже вони зміцнюють її позиції на міжнародній арені та сприяють інтеграції в європейські інфраструктурні мережі.

На саміті в Софії було підкреслено, що країни Тримор'я відкриті до співпраці з державами, які не є членами ЄС, що дає Україні можливість брати участь у спільних проєктах через реалізацію стратегічних ініціатив. Наприклад,

Болгарія, яка головувала на саміті, підтримує гнучкий підхід до залучення третіх країн, що дає Україні шанси на нові економічні та логістичні зв'язки, зокрема через інфраструктурні проєкти з портами Греції та Албанії.

Одним із ключових питань для Києва було отримання статусу країни-спостерігача в Ініціативі Тримор'я. Цей статус, який вже мають США та Німеччина, дозволяє Україні брати участь у робочих дискусіях та самітах, де обговорюються проєкти, важливі для регіональної інфраструктури та енергетичної безпеки. Для України це стало б стратегічно важливим кроком, оскільки надання статусу спостерігача дозволило б активніше просувати власні проєкти, зокрема у сферах енергетики, транспорту та цифровізації.

Ініціатива Тримор'я приділяє особливу увагу енергетичній безпеці та диверсифікації енергетичних ресурсів, що є ключовим напрямком для України. Україна вже бере участь у кількох спільних проєктах у межах Тримор'я, зокрема у сферах транспортування газу та розвитку інтерконекторів, що дозволяє країні поступово зменшувати свою залежність від російського газу. Цей напрямок співпраці є вкрай важливим для забезпечення енергетичної незалежності та стабільного постачання енергоресурсів в Україну.

Крім того, значні можливості для України відкриває Інвестиційний фонд Тримор'я, створений для фінансування інфраструктурних проєктів у регіоні. Наприклад, Польща, як одна з лідерів ініціативи, взяла на себе зобов'язання внести 500 млн євро до фонду для реалізації масштабних проєктів у сфері енергетики та цифрових технологій. Для України це означає можливість залучення інвестицій для розвитку власної інфраструктури, що сприятиме економічному зростанню та зміцненню співпраці з країнами регіону.

Для успішної участі в Ініціативі Тримор'я Україні необхідно розробити привабливі інвестиційні пропозиції, що відповідатимуть завданням співпраці в рамках Європейського Союзу. Особливу увагу слід приділити проєктам у сферах транспорту, енергетики та цифровізації, які наразі є пріоритетними для ініціативи. Активне просування таких ініціатив дозволить Україні зміцнити свої позиції у

регіоні та посилити економічну співпрацю з країнами Центральної та Східної Європи.

Ініціатива Тримор'я має значний потенціал для розвитку регіональної співпраці, особливо у сферах енергетики та інфраструктури. Для України участь у таких проєктах відкриває нові перспективи для поглиблення співпраці з європейськими країнами та зменшення залежності від російських енергетичних ресурсів. Участь у проєктах Тримор'я не лише підвищить рівень економічної інтеграції України, але й сприятиме її подальшій інтеграції у європейські політичні та економічні структури [74].

У жовтні 2020 року в Україні було створено парламентську групу «Міжмор'я», яка спрямована на зближення країни з Ініціативою Тримор'я. Про це повідомив депутат Верховної Ради України Святослав Юраш із партії «Слуга народу». Ініціатива отримала підтримку серед значної кількості депутатів, що відображає зміну вектору зовнішньої політики України. Створення цієї групи збіглося з новою стратегією національної безпеки України, яку президент Володимир Зеленський оголосив у вересні 2020 року. У новій стратегії Польща офіційно визнана стратегічним партнером України, що відрізняється від попередньої редакції документу 2015 року, де Польща взагалі не згадувалася. Така зміна є свідченням оновленого підходу Києва до зовнішньої політики, спрямованого на зміцнення співпраці з країнами Центральної Європи, зокрема через платформу Тримор'я [70].

У червні 2022 року Україна вперше взяла участь у саміті Ініціативи Тримор'я, що є важливим кроком у зміцненні її міжнародного партнерства з країнами Центральної та Східної Європи. Президент України Володимир Зеленський виступив на заході, який проходив у Ризі, скориставшись відеозв'язком через неможливість залишити країну через війну з Росією. Цей саміт мав особливе значення, оскільки Україна до цього моменту не брала участі у зустрічах Ініціативи Тримор'я.

Президент Зеленський у своєму виступі підкреслив необхідність долучення України до цієї ініціативи. За його словами, виключення України з Тримор'я є

помилковим, оскільки країна має значний економічний, інфраструктурний і соціальний потенціал, який може бути корисним для реалізації загальноєвропейських цілей. Він зазначив, що без участі України повний потенціал країн Тримор'я не буде розкрито. Таким чином, участь України є ключовим елементом для посилення регіональної інтеграції та співробітництва.

Крім того, Володимир Зеленський звернув увагу на безпекові аспекти, заявивши, що Тримор'я може стати важливим бастионом для країн регіону у разі загрози з боку Росії. Він наголосив на важливості розвитку транспортних, енергетичних та логістичних зв'язків між країнами-учасницями. Особливу увагу було приділено питанням оперативності на кордонах, залізничного сполучення, портів та загальної готовності країн до спільних дій у разі агресії.

Таким чином, участь України у Ініціативі Тримор'я відкриває нові перспективи для співпраці з країнами Центральної та Східної Європи у різних сферах, зокрема безпеки, економіки та інфраструктури. Це може стати важливим елементом у геополітичній динаміці регіону, особливо у контексті протистояння загрозам з боку Росії та пошуку нових шляхів регіональної інтеграції [81].

Україна відіграє важливу роль у геополітичній структурі Центрально-Східної Європи, що визначає її значення для Ініціативи трьох морів. Хоча вона не є офіційним членом ініціативи, її стратегічне розташування, енергетичний потенціал та участь у регіональних інфраструктурних проєктах підкреслюють її важливість для цього формату співпраці. Політичні та економічні контакти з країнами-учасницями дозволяють Україні долучатися до ключових проєктів у сферах транспорту, енергетики та цифрової інфраструктури, що сприяє її інтеграції у європейський економічний та безпековий простір.

Подальший розвиток відносин України з країнами Тримор'я залежатиме від готовності учасників ініціативи до розширення партнерства та залучення Києва до реалізації спільних проєктів. В умовах геополітичної нестабільності та необхідності відбудови економіки України співпраця в межах Тримор'я може стати одним із ключових елементів європейської інтеграції, посилюючи регіональну безпеку та економічну стійкість.

Розділ 3. Балто-Чорноморський союз у сучасних геополітичних реаліях

3.1 Передумови формування Балто-Чорноморського союзу в сучасних геополітичних умовах

У сучасних геополітичних умовах провідним мотивом для формування Балто-Чорноморського союзу виступає необхідність створення безпекового альянсу, який би став дієвим бар'єром проти імперських амбіцій Російської Федерації. Водночас ідея цього об'єднання має також інші виміри – економічний, інфраструктурний і культурно-історичний. Останній з них особливо проявляється через спільне історичне минуле частини країн потенційного союзу, що свого часу входили до складу Великого князівства Литовського та Речі Посполитої.

На сьогодні найбільшу зацікавленість у створенні Балто-Чорноморського союзу, як на рівні державної політики, так і в політичному дискурсі, демонструють Польща та Україна. Однак мотивація обох держав до участі в такому проєкті істотно відрізняється [121].

Польща, яка зберігає стійке економічне зростання завдяки ефективному використанню фінансових механізмів Європейського Союзу та внутрішнім реформам, позиціонує себе як регіонального лідера. Водночас правляча партія «Право і Справедливість» (PiS) активно використовує націоналістичну риторику, зокрема щодо історичних аспектів польсько-українських відносин. Це відображається як у публічних виступах, так і в законодавчих ініціативах, спрямованих на обмеження просування певних ідеологем, асоційованих з українською історією, зокрема так званого «бандеризму». Такий підхід слугує інструментом політичної боротьби за електорат націоналістичного спрямування, що дозволяє PiS залишатися домінуючою силою правого флангу польського політикуму.

З початком повномасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році характер польсько-українських відносин зазнав суттєвих змін. Хоча офіційна Варшава підтримує Київ у міжнародних інституціях і активно долучається до

надання гуманітарної та військової допомоги, на внутрішньому рівні антипатії, продиктовані електоральними міркуваннями, продовжують знаходити відображення у риторичній політиці. Ця тенденція є складовою ширшої внутрішньополітичної стратегії, спрямованої на мобілізацію електорату через використання історичних та етнополітичних наративів. Варто зазначити, що подібна критика з боку польської влади стосується не лише України, але й інших держав або національних меншин, однак антиукраїнські настрої мають більш системний і послідовний характер.

Україна, зі свого боку, перебуває в значно ускладненій ситуації. Окрім викликів, пов'язаних із тривалою війною, держава стикається з глибокими внутрішніми проблемами – високим рівнем корупції, впливом олігархічних груп на державне управління, а також слабкою та залежною економікою. Починаючи з 2014 року, збройні сили України потребували глибокої трансформації, адже на той момент армія була фактично деморалізованою, з мінімальними боєздатними ресурсами та значною присутністю російської агентури. У таких умовах Україна об'єктивно потребує зовнішньої підтримки, однак ця залежність не повинна перетворюватися на повну втрату суб'єктності у прийнятті стратегічних рішень. Збереження державного суверенітету передбачає балансування між потребою в союзниках і прагненням до автономії.

У межах будь-якого геополітичного союзу країна може виступати або суб'єктом, або об'єктом процесів інтеграції. У переважній більшості таких об'єднань роль лідера виконує держава з відповідними ресурсними можливостями – військовими, економічними чи політичними. Водночас формальне домінування одного учасника над іншими нерідко веде до втрати рівноправності та створення асиметричних відносин. Український історичний досвід, зокрема приклад Переяславської угоди Богдана Хмельницького, свідчить про небезпеку подібного розвитку подій, адже союз, що задумувався як партнерський, завершився тривалим періодом імперського поневолення.

На вищому політичному рівні в межах НАТО дедалі активніше обговорюється перспектива створення Балто-Чорноморського союзу як механізму

стримування російської експансії. Основна концепція полягає у формуванні «санітарного кордону» між країнами Західної Європи та Російською Федерацією, де ключову роль відіграватимуть держави Центрально-Східної Європи, включно з Україною. Особливе занепокоєння серед ядерних членів Альянсу викликає можливість збройного конфлікту – навіть у формі гібридної агресії – проти однієї з країн Балтії. Такий сценарій змусив би застосувати положення Статті 5 Вашингтонського договору, що передбачає колективну відповідь усіх членів НАТО на напад на одного з них [116]. У цьому контексті Балто-Чорноморський союз може розглядатися як буферне об'єднання, що дозволить уникнути прямого залучення Альянсу до повномасштабного збройного конфлікту, зберігаючи при цьому стратегічну присутність у регіоні.

Однак формат запропонованого об'єднання, ймовірно, не передбачатиме автоматичної участі його членів у воєнних діях, які вже веде Україна. Такий підхід ставить під сумнів доцільність участі України в подібному союзі, адже у відсутності зобов'язань щодо спільного протистояння агресору втрачається головна цінність для держави, що фактично вже перебуває у стані війни.

Крім того, зростає зацікавленість Китаю у регіоні Балто-Чорноморської осі, насамперед у площині реалізації інфраструктурних та економічних ініціатив. Проте Київ, на відміну від Варшави, не став суб'єктом активних перемовин із Пекіном, що може свідчити про сприйняття України як держави, яка не здатна виступати повноцінним переговорником і, ймовірно, буде змушена погоджуватись на будь-які запропоновані умови [95]. У той час як Польща виступає повноцінним партнером у цьому діалозі, Україна, попри свій потенціал, залишається в тіні цих процесів.

Зазначені приклади підтверджують, що в політичному сприйнятті потенційних учасників майбутнього Балто-Чорноморського союзу Україна нерідко фігурує не як рівноправний партнер, а як об'єкт зовнішньополітичного конструювання. У цьому контексті можна говорити про спроби нав'язування Україні певної історичної інтерпретації, героїчного нарративу та навіть елементів національної ідентичності з боку союзників, зокрема Польщі. Така ситуація

створює ризики для українського національного суверенітету у сфері формування власної ідеологічної парадигми та національної пам'яті, попри декларативне визнання стратегічного партнерства.

На перший погляд, поточна геополітична конфігурація не сприяє створенню Балто-Чорноморського союзу в форматі, який був би стратегічно вигідним для України. Пропоновані формати передбачають радше адаптацію Києва до вже сформованих зовнішніх ініціатив, ніж залучення його як рівноправного суб'єкта до процесу формування нового регіонального союзу. Втім, за умови наявності цілісного стратегічного бачення та політичної волі, українська держава може використати наявні зовнішні ініціативи як трамплін для суб'єктивізації в регіональних інтеграційних процесах. Більше того, найбільш ефективним підходом є не реактивна, а проактивна політика, за якої саме Київ ініціює проекти та формати, що згодом можуть стати основою нової конфігурації регіональної безпеки [90].

У цьому контексті визначальним пріоритетом є створення регіонального безпекового альянсу. Незважаючи на формальні гарантії безпеки в межах НАТО, країни Балтії залишаються вразливими до загроз з боку Російської Федерації, що підтверджується, зокрема, відновленням системи територіальної оборони у 2017 році. Грузія, попри неоднозначну зовнішньополітичну орієнтацію чинного керівництва, і Молдова, яка перебуває під впливом проросійських політичних сил, також зацікавлені в посиленні безпекових гарантій. Польща, незважаючи на свої економічні переваги та значні оборонні бюджети, не здатна самотійно забезпечити стратегічну стійкість в регіоні [80].

У разі, якщо саме Україна ініціює створення безпекового пакту за участі вищезазначених держав, вона зможе позиціонувати себе не як об'єкт, а як суб'єкт регіонального геополітичного проекту. Це дозволить Києву реалізувати амбітну зовнішньополітичну мету навіть в умовах обмежених ресурсів, порівняно з іншими гравцями регіону.

Другий напрямок, що заслуговує на увагу, полягає у формуванні спільного інформаційного простору в межах потенційного Балто-Чорноморського союзу.

Інформаційна безпека та подолання пострадянських наративів, зокрема ностальгії за радянським минулим, є особливо актуальними для України, Молдови, Грузії та країн Балтії. Ці країни залишаються вразливими до інформаційного впливу з боку Росії через збереження російськомовного сегмента населення, що створює передумови для зовнішнього маніпулювання суспільною думкою [76]. Формування альтернативного інформаційного середовища могло б стати важливим кроком до культурної та інформаційної емансипації регіону.

Економічна співпраця в межах Балто-Чорноморського регіону має потенціал набути інституційного оформлення за зразком Паризького договору 1951 року про створення Європейської спільноти з вугілля та сталі. Вона може розпочатися із реалізації спільних інфраструктурних проєктів, зокрема у сфері транзиту товарів. Географічне розташування України, що забезпечує найкоротший сухопутний маршрут між Азією та Центрально-Східною Європою, зумовлює економічну доцільність транспортування товарів, зокрема з Китаю, через її територію до Польщі та інших країн ЄС. Це викликає зацікавлення потужних експортно орієнтованих економік, передусім КНР.

Однак інфраструктурна база, необхідна для реалізації таких логістичних сценаріїв, потребує глибокої модернізації. Без залучення значних обсягів іноземних інвестицій реалізація подібних проєктів є малоімовірною. У цьому контексті особливої ваги набуває завдання формування інвестиційно привабливого середовища в Україні, що передбачає, зокрема, суттєве зниження корупційних ризиків і забезпечення правової визначеності.

Сучасний проєкт Балто-Чорноморського союзу, попри первинну орієнтацію на безпековий вимір — передусім як засіб протидії загрозам з боку Російської Федерації, — водночас має глибші економічні, інфраструктурні й культурно-історичні підстави для свого формування. Польща та Україна виступають основними ініціаторами цієї ідеї, проте підходи обох держав до її реалізації мають істотні відмінності.

Україна перебуває в надзвичайно складному становищі — в умовах повномасштабної війни, економічної нестабільності та необхідності лавірувати

між зовнішньою підтримкою й збереженням політичного суверенітету. Польща, у свою чергу, спираючись на стабільні макроекономічні показники та зростаючий регіональний вплив, намагається закріпити за собою лідерські позиції, іноді вдаючись до одностороннього трактування спільних історичних і політичних наративів.

Реалізація концепції Балто-Чорноморського союзу значною мірою залежатиме від здатності України діяти не лише як об'єкт міжнародних ініціатив, але й як суб'єкт, що формує порядок денний і ініціює стратегічні проекти. Одним із таких кроків може стати просування ідеї створення регіонального безпекового пакту та розвиток спільного інформаційного простору держав, що найбільше потерпають від гібридних загроз — передусім інформаційних впливів з боку Російської Федерації.

У контексті гібридної агресії Росії проти України слід враховувати не лише аспекти збройного конфлікту чи економічного тиску, але й значення культурно-ціннісного й релігійного компонентів. Згідно з дослідженням М. Палінчака та В. Бокоч [125], релігія відіграє ключову роль у формуванні стійкості українського суспільства перед зовнішніми викликами. Цей чинник також впливає на процеси в субрегіонах, оскільки укріплення національної ідентичності та збереження культурної самобутності є важливими умовами для успішної інтеграції в рамках концепцій типу Міжмор'я.

Разом із тим, реалізація подібних інтеграційних підходів стикається з низкою системних перешкод, подолання яких стане визначальним для подальшого розвитку Балто-Чорноморського регіону.

3.2 Структурні виклики та перспективи розвитку Балто-Чорноморського регіону

Балто-Чорноморський простір має вагомe значення для архітектури європейської та глобальної безпеки, оскільки знаходиться на перехресті інтересів провідних геополітичних гравців. Його географічне положення визначає не лише питання безпеки, а й відкриває перспективи для економічної інтеграції з європейськими та трансатлантичними структурами. Протягом історії цей регіон слугував місцем зустрічі та протистояння різних цивілізаційних і політичних систем, що сформувало складну внутрішню динаміку та багатовекторну зовнішню політику його країн.

У межах класичних геополітичних концепцій, зокрема в працях Х. Маккіндера [45] та Н. Спайкмена [132], регіон займає проміжну позицію між двома глобальними просторами – телурократичним «серцевинним» (хартленд) і таласократичним «морським» (зовнішній півмісяць). Саме ця проміжна територія, яку Спайкмен окреслює як римленд, має стратегічне значення в глобальній боротьбі за вплив [6]. Як контактна зона, римленд стає ареною конкуренції між континентальними і морськими державами [134].

Країни Балто-Чорноморського регіону розміщені в межах цієї буферної зони, що визначає їхню стратегічну вразливість і водночас – важливість у глобальній грі. Географічне розташування забезпечує їм роль транзитного коридору між ключовими економічними центрами, що викликає зацікавлення з боку провідних держав і наднаціональних утворень [95].

Такі прикордонні зони часто є периферією великих геоекономічних регіонів, де напруження між центрами сили набуває особливої гостроти. У ширшому сенсі до цієї зони належать Україна, Польща, Литва, Латвія, Естонія, Словаччина, Білорусь та Молдова.

Сьогодні стратегічна вага цього регіону для Європи значно зросла, оскільки контроль над ним дає змогу посилити її глобальні позиції. Це й пояснює намагання Росії зберегти свій вплив у регіоні: втрата контролю означала б для неї

зсув до статусу лише регіонального, азійського гравця. Саме тому вона обирає агресивні методи впливу, намагаючись посіяти розбрат і фрагментувати регіональний простір.

Подальше роз'єднання країн цього регіону лише ускладнить їхню ситуацію. Тому поглиблення співпраці, а в перспективі — формування інтеграційних механізмів, є ключовими для гарантування безпеки, зміцнення політичної суб'єктності та сталого економічного розвитку. Це також позитивно позначиться на стабільності всієї Європи, Євразії та світу в цілому.

Концепція єдності країн Балто-Чорноморського простору має глибоке історичне коріння. Ще Михайло Грушевський, український мислитель Юрій Липа та польський ідеолог Юліуш Мірошевський обґрунтовували доцільність такого об'єднання. Зокрема, М. Грушевський акцентував на геополітичному значенні Чорного моря для зовнішньої політики України [15], тоді як Ю. Липа підкреслював культурно-історичну єдність північно-південної осі — від Скандинавії через балтійські країни до Чорного моря і Малої Азії, виступаючи за створення Чорноморсько-Балтійської федерації [41].

З огляду на нові виклики та недостатню ефективність існуючої моделі Східного партнерства ЄС, у березні 2015 року Рада міністрів закордонних справ ЄС ініціювала перегляд Європейської Політики Сусідства, зокрема й її східного вектора [107]. Поштовхом до цього стали не лише збройна агресія Росії, а й структурні зміни в регіоні, включаючи запуск Євразійського економічного союзу з участю Білорусі та Вірменії, що фактично фрагментувало простір Східного партнерства. Також виникла потреба в переосмисленні політики ЄС щодо Росії.

Ці події лише підкреслили геополітичну вагу Балто-Чорноморського регіону як важливого елементу європейської та світової архітектури безпеки, що сприяло відновленню інтересу до ідеї формування Балто-Чорноморського союзу. Проте сучасний контекст вимагає перегляду традиційних підходів до цього об'єднання — необхідне чітке інституційне оформлення з визначеними завданнями, механізмами реалізації та аналізом потенційних бар'єрів.

Щодо формату інтеграції, пропозиції коливалися між створенням

конфедерації й союзної структури. Вперше подібна ідея була формалізована в серпні 1919 року під час конференції в Латвії, де представники низки країн — Фінляндії, Естонії, Литви, Латвії, Польщі та України — підписали угоду про наміри створити конфедеративний Балто-Чорноморський союз. Однак через відсутність консенсусу подальшої реалізації ця ініціатива не отримала.

У 2005–2007 роках ідея формування Східноєвропейського союзу набула нового імпульсу, зокрема завдяки підтримці країн Вишеградської групи та Балтії. Цей проєкт був запропонований у відповідь на ініціативу Франції щодо створення Середземноморського союзу [46]. Проте з ухваленням Лісабонського договору 2007 року, який замінив Маастрихтський, акцент ЄС змістився на поглиблення внутрішньої інтеграції, а не на створення нових союзів. Держави-члени ЄС переорієнтувалися на зміцнення Європейського Союзу та підвищення ефективності НАТО як головного гаранта безпеки.

У цьому контексті термін «Балто-Чорноморський союз» виглядає застарілим і не відповідає поточній геополітичній реальності, особливо з огляду на членство частини країн регіону в ЄС. Натомість більш відповідним підходом є створення «Балто-Чорноморського співтовариства», яке передбачає гнучку та ефективну модель регіонального співробітництва.

Беручи до уваги відмінності в політичному статусі держав регіону — зокрема, членство одних у ЄС і НАТО, а інших у СНД, ОДКБ та Євразійському економічному союзі, — доцільно зосередитися на моделі розширеного регіонального партнерства. Такий формат дозволяє адаптуватися до різних рівнів розвитку та геополітичної належності країн, встановити спільні правила взаємодії та залишатися відкритим до подальшої інтеграції.

Основною метою створення Балто-Чорноморського співтовариства має стати посилення регіонального співробітництва в інтересах забезпечення стабільності, зростання економіки, поглиблення міждержавних зв'язків, а також підтримки процесів європейської інтеграції для країн регіону.

З урахуванням актуальних геополітичних викликів та потреб потенційних учасників співтовариства, варто окреслити такі ключові завдання:

- розвиток і зміцнення міждержавної взаємодії у межах Балто-Чорноморського простору;
- забезпечення стабільності та регіональної безпеки, включаючи розбудову оборонного партнерства;
- сприяння утвердженню верховенства права, демократичних інституцій і захисту базових прав і свобод людини;
- активізація економічного співробітництва та узгодження політик з відповідними нормами ЄС;
- поглиблення взаємодії у сфері енергетичної безпеки, розвиток критичної інфраструктури та наближення до стандартів Європейського Союзу в енергетичному секторі;
- підтримка культурного, освітнього, наукового співробітництва, розвиток інформаційного суспільства, ЗМІ та громадянського діалогу.

Враховуючи наявні відмінності у політичних орієнтаціях та інтеграційних форматах країн регіону — членів ЄС, ЄАЕС, асоційованих партнерів ЄС, — постає питання щодо моделі формування співтовариства. Найоптимальнішим рішенням в поточній ситуації є створення структури у відкритому форматі, що дозволить залучати держави поступово, відповідно до їхньої готовності та зацікавленості.

На початковому етапі реалізація ініціативи може ґрунтуватися на співпраці в межах стратегічної осі Варшава–Київ або розширеного трикутника Варшава–Вільнюс–Київ. До цього ядра цілком логічно можуть долучитися інші країни регіону, такі як Латвія, Естонія, Молдова, Грузія, а також Словаччина та, ймовірно, інші держави Вишеградської групи. У довгостроковій перспективі до співтовариства можуть приєднатися й країни Півночі — зокрема Швеція та Фінляндія — розширюючи геополітичний вплив ініціативи та зміцнюючи її стабілізаційний потенціал у Східній Європі.

Попри нинішню малу ймовірність залучення Білорусі до Балто-Чорноморського співтовариства, за певних умов така перспектива може стати цілком реальною. Зокрема, до чинників, що можуть стимулювати таке зближення,

належать прагнення керівництва країни до створення стабільного геополітичного оточення, а також інтерес до участі у регіональних форматах співпраці в межах Балтійського та Чорноморського просторів. Слід зазначити, що Білорусь уже має статус спостерігача в Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) та Раді держав Балтійського моря. Ще одним чинником є необхідність захисту національного суверенітету, який перебуває під дедалі більшим тиском з боку Росії в умовах геополітичного провалу останньої на українському напрямку. До цього додається об'єктивна потреба в активізації взаємодії з найближчими сусідами.

Формування майбутнього співтовариства частково може спиратися на вже наявні регіональні об'єднання, такі як Вишеградська група, Східне партнерство ЄС та ГУАМ. Проте ця опора буде лише частковою. Із держав Вишеградської четвірки Польща та Словаччина мають потенціал до швидкого приєднання. Натомість Чехія й Угорщина, які географічно не входять до Чорноморського або Балтійського просторів, демонструють меншу залученість. Що стосується Східного партнерства, то країни, які входять до нього, сьогодні умовно поділяються на три групи. Перша – це Україна, Молдова та Грузія – держави, що активно прагнуть до членства в ЄС та, ймовірно, приєднуються до співтовариства. Друга – Білорусь і Вірменія – глибоко інтегровані в проекти під егідою Росії, і їх участь наразі виглядає сумнівною. Окремо стоїть Азербайджан, який хоч і є членом ГУАМ, уникає глибоких інтеграцій, обираючи самостійну зовнішню політику, натомість відкритий до гнучких форматів співпраці в регіоні [108].

Важливим напрямом роботи Балто-Чорноморського співтовариства має стати створення зони вільної торгівлі, яка сприятиме поглибленню економічних зв'язків. У галузі енергетики акцент має бути зроблений на зміцненні регіональної енергетичної безпеки. Це передбачає реалізацію масштабних енергетичних проєктів за участі країн-видобувачів, транзитерів і споживачів з метою забезпечення стабільного, надійного та ефективного постачання енергоресурсів [108].

Додатковим важливим елементом може стати створення спеціального

громадянського форуму співтовариства, що об'єднає представників громадських організацій країн-учасниць. Така платформа сприятиме побудові міжсекторальних мереж співпраці, посиленню взаємодії з державними структурами, обміну досвідом, а також реалізації спільних ініціатив у різних сферах.

У процесі створення та функціонування Балто-Чорноморського співтовариства неминуче виникатимуть певні труднощі та виклики, як поточні, так і потенційні. Однією з головних перешкод може стати занепокоєння з боку окремих країн-членів Європейського Союзу, які можуть розглядати нове об'єднання як конкурента або дублювання наявних механізмів співпраці на східному напрямку. Саме тому доцільно чітко позиціонувати Балто-Чорноморське співтовариство не як альтернативу, а як один із інструментів реалізації східної складової Європейської політики сусідства (ЄПС) [68].

Наступне важливе питання стосується фінансування. Оскільки потенційне співтовариство може розглядатися як розширений вимір Східного партнерства, то логічним є часткове фінансування з боку ЄС за рахунок уже наявних програм підтримки. Додаткові кошти могли б надходити від держав-учасниць у вигляді внесків, а також від таких європейських фінансових структур, як Європейський банк реконструкції та розвитку чи Європейський інвестиційний банк.

Ще одним викликом стане передбачуване негативне ставлення Російської Федерації, яка, без сумніву, сприйматиме створення співтовариства як загрозу власним геополітичним інтересам. Можна очікувати як дипломатичний, так і інформаційний тиск з боку Москви. Проте ефективне функціонування Балто-Чорноморського співтовариства здатне стати важливим чинником стабільності в регіоні, зменшуючи вплив деструктивних зовнішніх гравців.

Іншою проблемою є різний ступінь готовності держав регіону до поглибленої інтеграції за європейськими стандартами. Зокрема, ситуація з Білоруссю залишається складною. Хоча офіційний Мінськ і демонструє зацікавленість у регіональних форматах співпраці, на кшталт участі в Центральноєвропейській ініціативі, реальний поступ у напрямку глибокої інтеграції стримують як внутрішньополітичні бар'єри, так і зовнішній тиск.

Водночас ця зацікавленість свідчить про наявність потенціалу для подальшого зближення у разі зміни політичного курсу.

Балто-Чорноморський регіон посідає провідне місце в архітектурі європейської та світової безпеки, виступаючи ареною інтенсивної геополітичної конкуренції. Попри історичні передумови до поглиблення інтеграції, цей простір стикається з рядом системних труднощів: відсутністю єдності в зовнішньополітичних орієнтаціях країн, асиметрією в економічному розвитку, а також впливом таких зовнішніх акторів, як Європейський Союз, НАТО, Росія та Китай.

На тлі зростаючої актуальності регіонального співробітництва виникає потреба у створенні нового інституційного механізму, який забезпечив би ефективну координацію між країнами регіону. У цьому контексті концепція Балто-Чорноморського співтовариства розглядається як адаптивна платформа взаємодії, здатна посилити співпрацю в безпековій, економічній та енергетичній сферах.

Разом з тим, реалізація цієї ініціативи може зіткнутися з низкою ускладнень, зокрема — з настороженим ставленням частини держав ЄС, невизначеністю фінансового забезпечення та опором з боку Російської Федерації. Попри це, запуск нового регіонального формату має потенціал стати чинником стабілізації ситуації на просторі між Балтійським і Чорним морями та дієвим засобом протидії зовнішнім викликам.

Окреме значення у цьому процесі належить Україні, яка здатна відігравати провідну роль у формуванні й реалізації регіональної стратегії, адже має унікальне геополітичне положення та досвід протидії загрозам у сфері безпеки.

3.3 Україна та Балто-Чорноморський союз: між викликами глобалізації та російською загрозою

Швидкий розвиток глобалізаційних процесів і посилення їхнього впливу на сучасний світ є закономірною реальністю. Темпи глобалізації постійно зростають та набувають нових форм. Процеси глобалізації – дедалі вищої взаємозалежності держав у сучасному світі – стали викликом для більшості національних держав, незважаючи на їхнє просторове розміщення та рівень політичного й економічного розвитку. Ці процеси зупинити неможливо, але кожна держава, мета якої – зберегти свою державність та самобутність, має виробити власну систему реагування на виклики глобалізації. У цьому сенсі для України важливо врахувати і використати можливості глобалізації, щоб не залишитися обабіч світових процесів. Глобалізація за своєю суттю має як негативні, так і позитивні наслідки, тому все залежить від того, як держава і суспільство реагуватимуть на ці тенденції. Слід визнати, що з часу розпаду СРСР та здобуття Україною незалежності держава та суспільство є надзвичайно вразливими та незахищеними від глобалізаційних викликів та загроз. І як результат на початку XXI століття Україна зіткнулася з низкою культурних, соціальних, економічних та політичних проблем, спричинених цими процесами.

Деякі глобалізаційні процеси неминуче призводять до руйнування економічного, політичного і соціокультурного буття національних держав, часткову або ж повну втрату духовних основ їхнього суспільного життя. Поширюючись у світовому просторі, такі процеси набувають спільних рис, зі збільшенням яких підвищується ефективність процесів трансформації та інтеграції суб'єктів загальноцивілізаційних процесів. Отже, для України є життєво необхідною національна стратегія адаптації до цих процесів, яка б жорстко реагувала на негативні чинники глобалізації. Вона повинна передбачати становлення власного цивілізаційного ритму, культурно-етнічної самоідентифікації українського суспільства на підставі усвідомленої і модернізованої національної культури, збагаченої кращими зразками сучасної

цивілізації, що справляють позитивний вплив на власну культуру [68].

Головним завданням України у боротьбі за гідне місце в Європі та світі залишається повернення та збереження власної національної ідентичності. Жоден з основних геополітичних гравців, таких як Європейський Союз чи Росія, не сприятиме цьому процесу, оскільки це не відповідає їхнім геополітичним інтересам. Український політолог М. Михальченко зазначає, що стосовно України НАТО і ЄС реалізують стратегію «батога і пряника»: з одного боку – політичний та економічний тиск, з іншого – обмежена підтримка у вигляді кредитів і дозованої допомоги. Мета такої стратегії – прив'язати Україну до Заходу, перебудувати її економіку відповідно до західних інтересів та уникнути її реінтеграції з Росією, що могло б сприяти відновленню «Великої Росії» [50].

Отже, така позиція західних партнерів не завжди узгоджується з національними інтересами України і не сприятиме її економічному зміцненню.

Цю політику слід розглядати як свідоме прагнення ЄС розширити свій соціально-економічний та культурно-ідеологічний вплив на Україну, що базується на ідеології глобалізму і мультикультуралізму і може нести загрози для української державності. У найближчій перспективі, незважаючи на прогрес у євроінтеграційних зусиллях, малоімовірно, що Україна стане членом ЄС чи НАТО. Тому Україні доцільно шукати альтернативний формат відносин з цими структурами у сфері безпеки. Подальше посилення ЄС може призвести до зниження ролі України в Європі та обмеження її самостійності у зовнішній і внутрішній політиці.

Фактично Україна буде своєю державністю між двома імперіями – між Росією та Європейським Союзом. Політика так званої багатовекторності засвідчила хибність і безперспективність цього шляху. Саме тому актуальною є переорієнтація пріоритетів зовнішньої політики на регіональний рівень. За таких обставин чи не єдиним виходом є створення союзу країн Центральної та Східної Європи, так званого Союзу Міжмор'я (Балто-Чорноморський союз), що гарантувало б безпеку у цьому регіоні та сприяло позбавленню статусу буферної зони між Росією та Заходом.

Ідея створення такого союзу в умовах протистояння з Росією не є новою для України. Про такі тенденції свідчить ще шведський зовнішньополітичний курс Б. Хмельницького, а надалі й І. Мазепи, що мав на меті дистанціюватися від азійської Московщини в напрямку Європи. Надалі в добу Української національної революції С. Петлюра, з огляду на протистояння більшовицькій Росії та генералові А. Денікіну, 30 жовтня 1919 р. висловлюється про прийнятність комбінації союзу: Польща – Україна – Латвія – Литва – Естонія. І був не проти долучити до нього Кубань, Грузію та Азербайджан [54].

Непересічною подією мала стати конференція балтійських держав у Булдурі 1920 р., на якій була присутня делегація з України. Саме українське представництво виводило можливе регіональне об'єднання за межі Балтики. Можливо, саме ця конференція мала б стати відправною точкою для творення своєрідного міжрегіонального об'єднання і відповідно нового розкладу сил у Центрально-Східній Європі та іншої міжнародної ситуації. Проте висновки конференції не мали позитивних чи реальних наслідків.

Можливість поглиблення військово-політичного співробітництва країн Балто-Чорноморського регіону шляхом створення конфедеративного об'єднання, спрямованого на захист від агресії з боку Росії, на рівні ідеї в 1918-1934 рр. порушувалися як закордонними (Ю. Пілсудський – проєкт «Міжмор'я»; К. Маннергейм і Р. Холсті – Балтійський союз; З. Мейеровіц – Балто-Чорноморський союз; Ю. Мерошевський – доктрина ULB; В. Сікорський – Польсько-Чехословацька конфедерація), так і українськими (М. Грушевський – Балтійсько-Чорноморський альянс; С. Рудницький – Балто-Понтійська федерація; Ю. Липа – Чорноморсько-Балтійська федерація) громадськими і державними діячами [13].

У наш час ідея Балто-Чорноморського союзу не втратила своєї актуальності. Україна, виходячи зі свого географічного розташування та історичної тягlosti цієї зовнішньополітичної традиції, цілком може виступити ініціатором реалізації такої концепції. Через союз такого формату Україна має позбутися так званого буферного стану між Європою та Азією. А найголовніше – цей союз має стати реальною противагою Російській Федерації, яка загрожує безпеці ледве не всіх

перспективних членів даного союзу. Україна і Росія залишатимуться сусідами, остання з незалежною Україною не змириться ніколи, тому з Росією діалог будь-якого формату не дасть потрібних Україні результатів, а очікування на гарантії безпеки від ЄС не викликають великих надій.

На даному етапі Україна як активний член Організації Чорноморського економічного співробітництва та спостерігач у Раді країн Балтійського моря має всі шанси стати центром міжрегіональних об'єднаних ініціатив. І хоча єдність Балто-Чорноморського простору було лише задекларовано, вважається, що інституалізація союзу не лише необхідна, а й дуже перспективна. По-перше, це дасть можливість об'єднати транспортні коридори своєрідного нового шляху «з варягів у греки» з Великим шовковим шляхом (від Китаю до Середньої Азії) в єдину транспортну систему, що мало б грандіозний економічний та політичний ефект та гарантувало самодостатність та потужність цього союзу. По-друге, такий союз виключатиме домінування Франції та Німеччини у сфері оборони та безпеки, адже досягнення ними геополітичних компромісів з Росією ціною інтересів держав регіону не є вигідним державам. Це є надзвичайно важливим в умовах, коли США і Велика Британія не виконали своїх зобов'язань щодо захисту суверенітету України згідно з Будапештським меморандумом, і жодна із західноєвропейських держав не збирається зупинити силовими методами Російську військову агресію проти України. По-третє, об'єднання дасть можливість формування зони вільної торгівлі, започаткування спільних транспортних та енергетичних проєктів, співробітництва в транспортуванні каспійських, іранських та іракських енергоресурсів на європейський ринок тощо. Останнє є надзвичайно актуальним для України щодо енергетичної незалежності від Росії та диверсифікації джерел та маршрутів енергоносіїв [47].

Важливо відзначити, що ідея Балто-Чорноморського союзу продовжує звучати на міжнародній арені. Наприклад, президент Польщі Анджей Дуда активно підтримує відродження цього проєкту. Напередодні інавгурації 6 серпня 2015 року А. Дуда висловився за створення Балто-Чорноморського альянсу. Україна та Польща вже мають спільні проєкти в цій сфері, такі як виробництво

боєприпасів, інженерної техніки, захисних технологій та удосконалення медичного забезпечення. Однак, напруженість у відносинах з Польщею залишається перешкодою для реалізації ідеї Балто-Чорноморського союзу. Тому обом країнам необхідно продовжувати політику примирення та зближення на рівноправній основі, унеможливаючи вплив Росії на українсько-польські відносини, адже російське втручання може загрожувати державним та культурним основам обох країн [34].

На жаль, за чверть століття українська геополітична стратегія не стала самодостатньою, потенційно сильні сторони політико-географічного розташування ніяк не оцінені та не використані. Маючи величезні природно-енергетичні запаси, Україна залишається найбільш бідною країною регіону. Таку ситуацію маємо, власне, через те, що політичну волю було дозволено здійснювати еліті, яка нічого спільного з державністю не має, яка є меншовартісною і пасивною та реалізує політичну волю інших держав в Україні. Надзвичайно влучно причини ганебної зовнішньої політики України визначає політолог О. Баган, зазначаючи, що в Україні майже немає теоретиків геополітики, які б вивчали й ідейно відштовхувалися від класичної української геополітичної думки (І. Франко, С. Томашівський, С. Рудницький, Д. Донцов, Ю. Липа та ін.), через малоросійське походження або через ментально засвоєну традицію бездержавницького мислення українські геополітики мислять лише категоріями втрапляння у геостратегічні плани великих держав-імперій або Російської Федерації, якщо це закінчені малороси, або США і ЄС, якщо це новосформовані ліберальні космополіти [24].

Незважаючи на наслідки такої недолугої політики, Україна має надзвичайний геополітичний потенціал, що ґрунтується на значному розмірі території, кількості населення, науковій та економічній базах, широкій мережі наземних та водних шляхів сполучення тощо. Крім того, Україна на сході виконує роль бар'єра, стримуючи Росію, яка прагне встановити своє домінування в Центральній та Східній Європі. Тому наша держава не просто може ініціювати власний геополітичний проєкт у формі регіонального союзу, Україна має це

зробити задля власної безпеки та безпеки країн регіону. Однак лише одного вигідного географічного розташування замало для ініціювання такого союзу, його реалізація можлива при перетворенні дещо декларативних ознак національної держави на реальні. Це стане можливим при виконанні важливих умов, серед яких: подолання політичної кризи, очищення влади на всіх рівнях, усунення від влади олігархії та антидержавних елементів, відновлення демографічного потенціалу держави, повернення ядерного статусу, впровадження ефективної політики національної пам'яті, а також тотальна і безапеляційна українізація державного, освітнього та культурного простору.

Перебування при владі партій ліберального спрямування унеможливорює виконання цих умов і відповідно можливість ініціювання Балто-Чорноморського союзу. За півсторіччя політичні сили ліберально-демократичного спрямування повністю дискредитували себе та втратили весь той потенціал, що мала держава після розпаду Радянського Союзу. Розв'язання таких складних внутрішньополітичних та геополітичних проблем України можливе лише при впровадженні націоналістичної державницької позиції та програми, що дасть можливість досягти військово-політичної, економічної самостійності, а головне самодостатності (традиціоналізм), що допоможе позбутися впливу зовнішніх факторів та негативних впливів глобалізації [13].

На щастя, зараз у країнах Європейського Союзу відбуваються події, які свідчать про активізацію протидії глобалізаційним процесам та посилення позицій націоналістів у країнах Європи. До таких подій слід віднести позитивні результати референдуму щодо виходу Великобританії зі складу Європейського Союзу, а також активізацію руху щодо незалежності Каталонії тощо. Це абсолютно не відповідає гіпотезам про начебто архаїчність націоналізму та його безперспективність. Безперечно, в наш час український націоналізм потребує розроблення чіткої платформи, яка б відповідала сучасним викликам в геополітиці, економіці, культурі тощо та не була абстрактною. Ідеологічна база, розроблена Організацією українських націоналістів, є, без сумнівів, універсальною, але вона має бути адаптована під сучасні реалії. Беззаперечною у

цьому плані є думка історика О. Сича про те, що загрозам національної ідентичності цілком відповідає соціально-консервативний націоналізм. Його спрямованість мають визначати такі фактори, як постколоніальний, олігархічний, глобалізаційний, імміграційний та демографічний [34].

На жаль, з моменту розвалу Радянського Союзу Україні не вдалося подолати наслідків свого колоніального статусу та відповідно перебудувати державний механізм на новий лад. Мізерні кроки, здійснені владою в цьому напрямку, не нівелюють такого стану речей, тому сьогодні вкрай важливо визнати постколоніальний стан економіки, політичної системи, культури та рухатися від цієї точки у напрямку деколонізації цих сфер. Одним із жахливих наслідків колоніального статусу є політичні еліти, які не змінилися з часів СРСР та не виражають національних інтересів, більше того, на чолі держави перебувають особи неукраїнського етнічного походження. Зміна такого стану речей можлива лише з кардинальною зміною системи влади, що буде заснована на реальній люстрації чинної влади, забороні діяльності антиукраїнських структур та впровадженні жорсткої відповідальності за злочини на державних посадах. Основою цього має стати реальна деолігархізація, без якої побудова міцної соціальної та правової держави неможлива [1].

Важливим кроком має стати також подолання катастрофічної демографічної ситуації, що склалася в Україні. На розв'язання цієї проблеми має бути спрямовано соціальну політику держави, що дасть можливість молодим спеціалістам мати гідну роботу в Україні, а не за кордоном, а молодим сім'ям – умови для народження та виховання дітей, зокрема житло. Надзвичайно небезпечним у світлі глобалізаційних процесів для України є питання емігрантів. Україна є країною, яка приймає емігрантів, і водночас країною, що зумовлює імміграцію. Сьогодні Україна більше експортує робочих рук, ніж товарів. Тому Україні конче необхідно вже зараз впорядкувати імміграційне законодавство, здійснити його перегляд та змінити з огляду на загрози нелегальної міграції та тероризму.

Для перетворення України з об'єкта геополітики на суб'єкта, який здатний і

себе захистити, і впливати на зовнішньополітичну ситуацію, Україна має порушити питання про повернення їй ядерного статусу, Україна має порушити питання про повернення їй ядерного статусу. Суверенітет і цілісність кордонів України брутално і безпрецедентно порушено, і жодна зі сторін того ж Будапештського меморандуму не виконали своїх гарантій, таким чином, й Україна може вийти з договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Цілком очевидними є небезпеки такого кроку, але в умовах війни він є необхідним [95].

Ще одна загроза глобалізації для України пов'язана з процесами інтеграції української культури у спільну світову культуру. На фоні глибоких наслідків тривалої окупації України ця загроза є дуже актуальною, адже зараз про сформовану національну самосвідомість українців годі говорити. Майже все, що сьогодні приходить в Україну з масовою культурою, є безнаціональним або відверто загрозливим ідеологічно. Для України ліберальна політика щодо культури та мови російської етнічної меншини закінчилася фатально – втратою Криму та війною з Росією [90].

Тому актуальним є впровадження жорсткої мовної політики та українізація культурного, освітнього та інформаційного простору. Збереження національної ідентичності при деструктивних глобалізаційних процесах має стати пріоритетним у проведенні культурно-освітньої політики.

Отже, Україна в нинішньому періоді своєї державності опинилася між двома потужними політичними силами: Росією, яка продовжує свою експансіоністську та імперську політику, окупувавши Крим і частину Східної України, та загрожує її суверенітету; і Європейським Союзом, який проводить щодо України політику, засновану на принципах мультикультуралізму та глобалізму, що не завжди відповідає національним інтересам України. У таких умовах виникає нагальна потреба у створенні альтернативного об'єднання, яке могло б стати протиположним ліберальній ідеології ЄС та захистити Україну від російської агресії. Балто-Чорноморський союз дасть потужний імпульс для розвитку країн Центральної та Східної Європи в економічній, оборонній, культурно-освітній сферах. До того ж країни, що належать до Балто-Чорноморської осі, є християнськими та мають

потужні історичні зв'язки, що має об'єднати їх навколо посилення позицій традиціоналізму та церкви. Адже ігнорування питань культури, освіти, церкви, мови, духовних основ життя нації є великою загрозою у світі, що активно глобалізується. Нація, яка не зможе захистити свої споконвічні підвалини, – не зможе захистити і свою державу в епоху агресивної глобалізації [76].

Україна перебуває в центрі геополітичного протистояння між Росією та Заходом, що зумовлює необхідність пошуку альтернативних шляхів забезпечення своєї безпеки та суверенітету. Глобалізаційні процеси, попри можливість для економічного розвитку та інтеграції у світову систему, водночас створюють виклики для національної ідентичності та державної незалежності.

В умовах відсутності гарантій безпеки від міжнародних партнерів та тривалої військової загрози з боку Росії стратегічно важливим для України є формування власного регіонального союзу. Балто-Чорноморський союз може стати ефективним механізмом для протидії як безпековим, так і економічним викликам. Україна, маючи історичні, культурні та геополітичні передумови для лідерства в регіоні, повинна виступати не лише як учасник, а й як ініціатор таких інтеграційних процесів.

Наступним етапом аналізу є визначення геополітичного контексту Балто-Чорноморського союзу, його стратегічного потенціалу та місця України в реалізації цього проєкту.

3.4 Балто-Чорноморський союз: геополітичний контекст, стратегічний потенціал та значення України

Концепція Балто-Чорноморського оборонного союзу є однією з ключових ініціатив, спрямованих на зміцнення безпеки регіону в умовах сучасних геополітичних загроз. На тлі російської агресії проти України та посилення безпекових викликів у Центрально-Східній Європі ця ідея набуває дедалі більшої актуальності [64].

Балто-Чорноморський союз як ідея має глибоке історичне коріння і стратегічне значення для Центральної та Східної Європи. Ідея Балто-Чорноморського союзу бере свій початок ще з міжвоєнного періоду, коли такі лідери, як Юзеф Пілсудський, розглядали можливість створення союзу країн між Балтійським та Чорним морями для протидії як західному, так і східному тиску. Ця концепція відроджується в сучасних умовах, коли пострадянські держави прагнуть зміцнити свою незалежність та співпрацю в умовах геополітичної нестабільності, особливо з огляду на виклики, пов'язані з агресією Росії [23].

В сучасних умовах засади оборонного союзу базуються на вже існуючих форматах міжнародної співпраці, зокрема таких, як Люблінський трикутник та Квадрига, що об'єднують Україну, Польщу, Литву та Латвію. Спільна історична спадщина, географічна близькість і єдність безпекових інтересів створюють передумови для формування ефективного оборонного альянсу, здатного реагувати на військові загрози та сприяти стабільності в регіоні. Основним завданням цієї ініціативи є розвиток колективної системи безпеки, яка може забезпечити оперативну координацію та зміцнення оборонного потенціалу.

Стратегічні пріоритети Балто-Чорноморського оборонного союзу охоплюють кілька напрямів співпраці. Зокрема, південний вектор передбачає взаємодію з Молдовою, Румунією та Болгарією, що має вирішальне значення для забезпечення стабільності в Чорноморському регіоні та ефективного стримування російської загрози. Поглиблення співпраці з цими державами дозволить посилити безпекову стратегію для всього Чорноморського простору.

Північний напрямок охоплює країни Балтії та Фінляндію, яка після вступу до НАТО відіграє дедалі помітнішу роль у регіональній обороні. Інтеграція Фінляндії до спільного безпекового простору значно посилює контроль над Фінською затокою та сприяє координації оборонних заходів у Балтійському регіоні. Співпраця з Естонією, Латвією та Литвою спрямована на розширення військового партнерства та спільне реагування на потенційні загрози.

Західний вектор розвитку оборонного союзу передбачає активну взаємодію з Чехією, Словаччиною та Угорщиною, що сприятиме не лише військовому співробітництву, а й розширенню політичної та економічної підтримки з боку Європейського Союзу. Така взаємодія стане важливим чинником стабілізації ситуації в регіоні, а також сприятиме інтеграції оборонних структур країн-учасниць.

Практична реалізація концепції Балто-Чорноморського оборонного союзу передбачає вжиття низки заходів, спрямованих на посилення військової співпраці. Зокрема, йдеться про проведення спільних навчань, обмін розвідувальною інформацією та координацію стратегічних підходів у сфері безпеки. Такі заходи сприятимуть формуванню ефективної системи колективної оборони, здатної оперативно реагувати на загрози з боку Росії та інших потенційних агресорів.

Окрім військового виміру, важливу роль у розвитку союзу відіграє економічне та енергетичне співробітництво. Інфраструктурні проекти, спрямовані на розбудову транспортних коридорів і зміцнення енергетичної незалежності, можуть стати фундаментом для економічної стійкості регіону. Для України це питання є стратегічно важливим, оскільки воно не лише сприятиме зміцненню енергетичної безпеки країни, а й дозволить глибше інтегруватися в економічний простір Центрально-Східної Європи.

Водночас процес створення Балто-Чорноморського оборонного союзу супроводжується низкою викликів. Політичні розбіжності між країнами, відмінності у військових можливостях та економічних ресурсах, а також потенційний тиск з боку Росії можуть стати перешкодами для реалізації цієї ініціативи. Проте спільні інтереси та наявність зовнішніх загроз вимагають

консолідації зусиль країн регіону для забезпечення безпеки та стабільності [64].

Концепція Балто-Чорноморського союзу стала важливою відповіддю на сучасні геополітичні виклики в Євразії. Історичний досвід взаємодії країн регіону, зокрема в рамках Люблінського трикутника, надав основу для формування спільноти держав, об'єднаних не лише спільними безпековими інтересами, але й економічними та культурними зв'язками [56].

Сучасна інтерпретація БЧС базується на потребі країн регіону у зміцненні безпеки, економічної інтеграції та розвитку інфраструктури у відповідь на виклики, що виникають на тлі російської агресії та геополітичної нестабільності [75].

Україна як одна з найважливіших складових цього проєкту бачить в Балто-Чорноморському союзі засіб для зміцнення національної безпеки та підтримки своєї зовнішньополітичної стратегії.

Зокрема, Україна вже має досвід співпраці в міждержавних об'єднаннях, таких як ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова) і може розвивати цей досвід у рамках ширшого партнерства з країнами Балтії, Польщею, Туреччиною та іншими. Такий союз здатен стати надійним бар'єром проти російського впливу, об'єднуючи економічний, військовий та демографічний потенціал регіону [10].

Україна після повномасштабного російського вторгнення здобула репутацію держави, здатної протистояти одному з найбільших агресорів сучасності. Це кардинально змінило її геополітичне розташування. Віднині вона не лише вважається «східним флангом» Європи, але й стає ключовим гравцем у формуванні регіональних безпекових структур. Відстоювання незалежності та територіальної цілісності України продемонструвало іншим державам регіону важливість спільної оборони проти зовнішніх загроз.

Центральна роль України у БЧС полягає у тому, що її військовий потенціал, підсилений підтримкою західних партнерів, є вирішальним чинником для успішного функціонування цього союзу.

Крім того, на прикладі підтримки України з боку Польщі та країн Балтії видно, як стратегічні інтереси країн збігаються, створюючи передумови для

тіснішої інтеграції. Така співпраця також може включати економічні, енергетичні та інфраструктурні проекти, що закріплюватимуть ці взаємини на довгострокову перспективу.

В умовах зростання геополітичних викликів та необхідності забезпечення стабільності в регіоні, взаємодія України з різними регіональними ініціативами на рівні безпеки та економіки стає дедалі важливішою [64]. Ідея Балто-Чорноморського союзу повинна розглядатися в контексті інших регіональних ініціатив, таких як Ініціатива Тримор'я (Three Seas Initiative), де держави працюють над спільними проектами у сфері енергетики, інфраструктури та цифрових технологій, що є важливими для забезпечення стабільності та економічного розвитку регіону.

Україна демонструє свою роль як ключового партнера у безпекових питаннях. Її співпраця з країнами-членами НАТО та активна участь у міжнародних військових навчаннях сприяють зміцненню колективної безпеки. Наприклад, підтримка з боку Великобританії та США значно посилила обороноздатність України, а це, в свою чергу, сприяє безпеці всього регіону Балто-Чорноморського союзу.

Економічна співпраця є не менш важливим аспектом. Утворення економічних коридорів, таких як *Via Carpatia*, що з'єднують Балтійське і Чорне моря, відкриває нові можливості для інтеграції України в європейську економічну систему. Також варто зазначити роль України у забезпеченні енергетичної безпеки Європи, зокрема в контексті транзиту газу та розвитку відновлюваних джерел енергії [56].

Поглиблення співпраці між країнами, що входять до концепції Інтермаріуму, з іншими регіональними ініціативами, зокрема Ініціативою Тримор'я та ГУАМ, є важливим кроком для забезпечення регіональної стабільності. Водночас варіанти розвитку проекту Інтермаріум включають різні формати інтеграції, від створення конфедерації до партнерства під керівництвом Великобританії.

Налагодження відносин з країнами Південного Кавказу (Грузією, Азербайджаном) та Туреччиною відповідає стратегічним інтересам України.

Участь цих країн в економічних, енергетичних і безпекових проєктах, таких як розширення транспортної та енергетичної інфраструктури, зміцнює колективну оборону та створює передумови для довготривалої стабільності [10].

Формування Балто-Чорноморського союзу як субрегіональної ініціативи створює нові можливості для України не тільки як військової сили, але і як економічного хабу. Регіональне лідерство, яке може закріпитися за Україною, стане основою для довготривалої інтеграції у європейське співтовариство.

Замість того, щоб залишатися на периферії світової політики, Україна здобуває можливість формувати новий геополітичний порядок, який протистоїть впливу таких великих гравців, як Росія і Китай. Балто-Чорноморський союз може стати важливим елементом у побудові нової системи колективної безпеки, що стане частиною європейської та євроатлантичної архітектури.

Таким чином, Балто-Чорноморський союз надає Україні унікальний шанс стати важливим регіональним лідером та активним гравцем у формуванні нової геополітичної реальності. Завдяки успішній співпраці з іншими країнами регіону Україна зможе зміцнити свої позиції на міжнародній арені та стати важливим елементом у новій системі міжнародних відносин [56].

Хоча окремі аспекти створення Балто-Чорноморського союзу можуть здаватися менш реалістичними через членство Польщі та країн Балтії в ЄС і НАТО, всі варіанти розвитку передбачають поглиблення всебічної співпраці. Успіх такого проєкту залежить від активної участі країн Центральної та Східної Європи, а також регіональних лідерів, таких як Україна, Польща та Литва.

Інтермаріум також має потужний економічний потенціал, особливо у сфері розвитку бізнесу, інвестицій та нових технологій. Інтеграція економік країн, що входять до цієї ініціативи, створить нові робочі місця, сприятиме зростанню рівня життя та розвитку економік регіону.

Україна повинна використовувати свою ключову позицію у цьому проєкті для просування національних інтересів. Лобіювання своїх інтересів на міжнародній арені, зокрема серед країн Інтермаріуму, стане важливим кроком у післявоєнному відновленні країни та зміцненні її міжнародного авторитету.

Таким чином, Балто-Чорноморський союз може стати стратегічно важливим проєктом для України, спрямованим на зміцнення національної безпеки, розширення міжнародних партнерств і створення нових можливостей для економічного розвитку. Об'єднання країн Центральної, Східної Європи, Кавказу та Чорноморського регіону на основі спільних загроз та інтересів є перспективним кроком у напрямку створення стабільного та процвітаючого регіону [10].

Балто-Чорноморський союз є стратегічно важливою ініціативою для країн Центрально-Східної Європи, які прагнуть зміцнити свою безпеку, економічну стійкість та політичну автономію. Історичний досвід регіональної взаємодії, сучасні безпекові виклики та необхідність геополітичного балансування визначають актуальність цієї концепції.

Україна відіграє ключову роль у потенційному Балто-Чорноморському союзі, оскільки її географічне розташування, військовий потенціал та політична активність роблять її одним із головних рушіїв ініціативи. Співпраця з Польщею, Литвою, країнами Балтії та іншими державами регіону є важливим чинником для формування ефективної системи колективної безпеки та розвитку економічної інтеграції.

Водночас на шляху до реалізації цієї ініціативи існують численні виклики, зокрема різний рівень політичної готовності країн-учасниць, економічні розбіжності та зовнішній тиск з боку Росії та інших геополітичних гравців. Однак, у сучасних умовах Україна має всі підстави для активного просування ідеї Балто-Чорноморського союзу як механізму захисту своїх національних інтересів та зміцнення регіональної стабільності.

Подальший аналіз зосередиться на конкретних напрямках співпраці України з окремими державами регіону, зокрема з Литвою, яка є одним із найпослідовніших партнерів України у сфері безпеки, політичного діалогу та економічної взаємодії.

3.5 Співпраця України та Литви в межах Балто-Чорноморського співробітництва

У сучасних умовах, коли Західна і Східна Європа сформували два соціокультурні простори та дві наднаціональні структури – Європейський Союз і Євразійське об'єднання під егідою Росії, може здаватися, що питання регіональної співпраці втратило актуальність. Проте така думка є хибною, оскільки сучасний стан ЄС не можна охарактеризувати як стабільний. Важливим чинником, що впливає на цю ситуацію, є те, що процес євроінтеграції охопив країни з різним рівнем економічного та політичного потенціалу, що створює додаткові виклики для внутрішньої згуртованості та ефективного функціонування об'єднання. Події у Білорусі так само доводять, що Євразійське об'єднання не стало панацеєю для східноєвропейських країн. Саме тому не повинна відкидатися можливість створення серединного об'єднання у складі держав Центральної і Східної Європи, яке могло б стати субрегіональним компонентом Великої Європи, свого роду інтеграційним резервом на випадок непередбачуваних обставин [59].

Розбудова Балто-Чорноморської осі та формування економічного альянсу країн регіону стає в сучасних умовах одним з геополітичних пріоритетів для України з огляду на чисельні перепони щодо вступу в ЄС та очікувані ризики євразійської інтеграції. Участь України в Балто-Чорноморському співробітництві (БЧС), відкриваючи широкі перспективи політичної і економічної співпраці, зокрема, дозволяє їй відігравати важливу роль сполучної ланки між країнами Балтики і Чорноморського басейну. Вигідне географічне розташування України визначає її місце в центрі не тільки геоекономічних, а й геополітичних зв'язків між двома регіонами континенту.

Багатостороннє регіональне співробітництво держав Балто-Чорноморського простору у питаннях безпеки включає в себе українсько-литовські відносини в якості своєї складової. Варто згадати стратегічні оцінки В. Горбуліна та експертів НІСД, які акцентують увагу на потенціалі Балто-Чорноморської інтеграції в умовах гібридних загроз та потребі поглиблення українсько-литовського

безпекового діалогу [14]. Розглядаючи можливий інтерес Литви до цього регіонального проєкту, зазначимо, що ця країна перебуває в умовах складного балансування між політично нестабільним Сходом (постійний тиск з боку Російської Федерації, складнощі у двосторонніх відносинах з Польщею та Білорусією) та Заходом. Литва, як і Україна, повинна зберегти свою незалежність і національну ідентичність. Це є одним із основоположних факторів активізації українсько-литовського політичного діалогу. Є підстави вважати, що керівництву литовської держави ці міркування є добре відомими. У контексті розвитку відносин із Україною п'ятий президент Литви А. Бразаускас неодноразово виступав ініціатором спільних заяв балтійських країн, у яких підкреслювалася важлива роль України в довгострокових гарантіях безпеки і стабільності в Європі, особливо в регіоні Балтійського моря [54].

Започаткування об'єднання західноєвропейських країн на основі плану Р. Шумана та неможливість прямої участі держав Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) у цих процесах, детермінували появу проєктів центральноєвропейської інтеграції, що розглядалася як один із засобів боротьби за демократизацію країн соціалістичного табору та забезпечення геополітичної стабільності регіону. Ці мотиви зумовили утворення на території ЦСЄ декількох регіональних об'єднань, що постали одразу ж після демонтажу сфери радянського впливу. Точніше навіть, виникали безпосередньо в ході цього процесу, заміщуючи цим геополітичний вакуум, котрий виникає у подібних випадках. Країни Центральної Європи об'єднала Вишеградська група: співпраця країн Західної та Східної Європи здійснюється також в межах таких об'єднань, як Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Єврорегіони, Центральноєвропейська ініціатива, Рада Баренцового моря/Євроарктичного регіону, Рада країн Балтійського моря.

Свого часу в пошуках прийнятної альтернативи відносинам із Заходом та Росією з огляду на вакуум безпеки в регіоні, в керівних колах Польщі, України, Литви та низки інших країн виникла ідея створення Балтійсько-Чорноморської дуги як зони безпеки держав усього цього регіону. Сама ідея виникла напередодні

розпаду СРСР і була започаткована литовським Саюдісом та українським Рухом як певний інструмент боротьби з російським експансіонізмом за державну незалежність України та країн Балтії.

У листопаді 1990 р. в Мінську відбулись консультації між представниками національно-демократичних сил, а також переговори між депутатами від опозиції у Верховних Радах Білорусі (Білоруський народний фронт) і України (Народна Рада), депутатами демократичної більшості Верховних Рад Литви і Латвії, які стосувались обговорення конкретних перспектив співробітництва держав Балто-Чорноморського регіону. Тоді і виникла ідея започаткування проєктів, які би могли розширити економічне співробітництво [31].

Створення колективної структури оборони країн Центральної Європи, включаючи країни Балтії і, можливо, навіть Україну, вперше була ініційована президентом Польщі в 1992–1993 рр., як ідея «НАТО-біс» [142]. У зв'язку з тим, що повноправне членство в НАТО відкладалося на невизначений період, президент Польщі Л. Валенса висунув концептуальну та організаційну ініціативу щодо країн Східної Європи у вигляді утворення Чорноморсько-Балтійської осі. У 1992 р. під час візиту до Німеччини польський президент оприлюднив ідею створення групи НАТО-біс на перехідний період, до якої увійшли б колишні країни РЕВ та Організації Варшавського договору. Проте всередині Польщі і в країнах регіону ця ідея була піддана критиці, оскільки, фактично, вела до закріплення поділу Європи та відсувала на невизначений час їхнє повномасштабне членство у євроатлантичних структурах [43].

Над фактором «вакууму безпеки» у ЦСЄ замислювались не тільки у Варшаві чи Вільнюсі, але й у Києві. Україна зі свого боку підходила до інтерпретації питань, пов'язаних з новою конфігурацією міжнароднополітичної системи в пост-комуністичній Європі, запропонувавши створити тут простір стабільності і безпеки, який охопив би всі країни Балто-Чорноморської зони і став би складовою частиною європейської системи безпеки [85]. Іншими словами, проєкт регіональної інтеграції країн Міжмор'я українською дипломатією був активно підтриманий. У 1993 р. на Нараді з безпеки і співробітництва в Європі

тодішній президент України Л. Кравчук порушив питання щодо створення в ЦСЄ простору політичної стабільності і безпеки на рівні представницького міжнародного форуму. Формування Балто-Чорноморської федерації могло стати реальною альтернативою СНД [84], оскільки вже тоді, очевидно, керівництво держави зважувало на можливі ризики членства в цій структурі і намагалось нейтралізувати їхню негативну дію.

Провідні західноєвропейські країни, природно, не могли обходити увагою політичну ситуацію на Сході континенту, пропонуючи свої ініціативи щодо її врегулювання. 20–21 березня 1995 р. під час Конференції зі стабільності у Європі було прийнято Пакт стабільності і безпеки в Європі, укладення котрого було ініційоване прем'єр-міністром Франції Е. Балладюром. Механізм, закладений у пропозиції Балладюра, передбачав, що зміцнення стабільності в регіоні відбувалося б силами передусім самих центрально-східноєвропейських країн за допомогою ЄС. У цьому суть плану відповідала основній ідеї української ініціативи зі створення зони стабільності і безпеки в Центральній-Східній Європі. Країнам ЦСЄ пропонувалося за сприяння ЄС протягом певного періоду в юридичному порядку остаточно усунути можливі джерела непорозумінь, що, як передбачалося, сприятиме перспективі їхнього членства в ЄС. Підсумком конференції стало започаткування роботи т.зв. регіональних «круглих столів» – Центрально- Східноєвропейського та Балтійського, в роботі яких брали участь і Україна, і Литовська Республіка [88].

Ідея створення окремої регіональної структури безпеки в ЦСЄ за участю країн «сірої зони» була підтримана з боку ЄС і США. Більше того, американські політологи визначали можливий союз України, Литви та Білорусії (т.зв. Балто-Понтійська доктрина) як пояс, що замикає Росію з її намірами експансії, що певною мірою реанімувало концепцію «санітарного кордону», реалізовану рішеннями Паризької мирної конференції 1919 р. Ідею підтримав З. Бжезінський, який послідовно виступав за перетворення України зі східноєвропейської країни в центрально-східну і прагнув розіграти «російську карту» у відносинах між Польщею та Україною. Геополітичне значення цього регіону Європи було

усвідомлене вже досить давно. Міцні стратегічні позиції і вплив на країни ЦСЄ, згідно з Х. Маккіндером, дають можливість встановлення домінування над «Хартлендом» (тобто серцевиною Євразії) й усім світом. Тому й не дивною є постійна увага американських аналітиків й експертів, зокрема й З. Бжезінського, до ситуації в ЦСЄ, котра продовжує залишатись тереном геополітичного суперництва.

У квітні 1993 р. в Києві був підготовлений проєкт створення Центрально-Східноєвропейського простору стабільності та безпеки. Природно, що за підтримкою цього проєкту Україна в першу чергу звернулася до Угорщини і Польщі. Проте він викликав у цих країн дуже стриманий відгук. В офіційному комюніке, прийнятому після завершення українсько-угорських переговорів 30 квітня 1993 р. в м. Ужгороді, йшлося, що «угорська сторона висловила готовність співпрацювати з українською стороною в просуванні та подальшій розробці ініціативи президента України щодо створення зони стабільності і безпеки в регіоні Центральної Східної Європи». Сподівання України щодо підтримки проєкту регіонального співробітництва з боку Польщі, передусім, тому що він був близьким до ідеї польського президента Л. Валенси про створення НАТО-біс, не виправдалися. Це, зокрема, засвідчив виступ секретаря Ради національної безпеки Польщі Є. Мілевського у Києві, в якому він публічно заявив, що місце Польщі – в європейській системі безпеки [30]. В даному випадку малися на увазі структури НАТО.

Незважаючи на це, певна інституціоналізація концепції Балто-Чорноморської співпраці відбулась на рівні громадянського суспільства, втілившись у створенні Ліги політичних партій країн Міжмор'я (ЛППКМ). Її програмовим документом стала Заява про створення Ліги політичних партій країн Міжмор'я, ухвалена на I Конгресі у Києві 29-30 липня 1994 р. Заяву підписали лідери політичних партій Білорусі, Естонії, Литви, Латвії, Польщі та України. У програмі діяльності ЛППКМ було запропоновано розширити співпрацю у політичній, економічній і культурній галузі, у сфері захисту прав національних меншин та гарантування національної безпеки. Було створено також Консультативну Раду Ліги політичних

партій країн Міжмор'я [11].

Що позитивно, ця міжпартійна структура не обмежила свою діяльність створенням організаційних структур і прийняттям установчих декларацій. На початку окреслилася певна динаміка зустрічей і консультацій, на котрих зачіпалися актуальні питання, що хвилювали як владу, так і громадськість країн регіону. Проблеми національної безпеки країн ЦСЄ, які особливо загострилися в середині 1990-х рр., стали предметом обговорення II Конгресу ЛППКМ (м. Ярослав, 9–11 червня 1995 р.). В ухвалених резолюціях було висловлено прагнення вступу країн Міжмор'я до Північно-Атлантичного пакту та ЄС. Однак незалежно від прагнення участі в загальноєвропейській інтеграції висувалася ідея тіснішого союзу держав ЦСЄ, подібного до Бенілюксу. Було також запропоновано концепцію створення зони вільної торгівлі між країнами регіону. Одночасно висувалася пропозиція виходу країн Міжмор'я з СНД та виведення російських військ з Калінінграда і Молдавії. Окрема резолюція вимагала визнання незалежності Чечні [16].

В середині 1990-х рр. євроінтеграційним прагненням окремих найбільш підготовлених до цього країн ЦСЄ було дане «зелене світло», що підживлювало сподівання тих, хто мав слідувати за тими кандидатами, що стояли в черзі першими. Це породило різновекторність політики країн регіону і спричинило відхід деяких учасників від ЛППКМ. Зокрема III Конгрес (Мінськ, 22-23 березня 1996 р.) відбувся без участі естонських і литовських партій. Польська сторона відкинула плани регіональної інтеграції, розуміючи, що втягування Польщі в конфліктогенний пострадянський простір означатиме сповільнення її руху до ЄС і НАТО [93].

Паралельно активному обговоренню проекту Балто-Чорноморського співробітництва на найвищому рівні, його апробацією, крім політичних партій, займалися і представники громадських організацій. 9-11 травня 1997 року на Конгресі країн Міжмор'я, проведеному в м. Києві, було затверджено проект Статуту Балто-Чорноморської Асамблеї – громадської організації з міжнародним статусом, яка має на меті сприяти формуванню зони стабільності, безпеки та

багатосторонньої співпраці [2].

Позитивність подібних ініціатив є очевидною, адже ефективність будь-якого політичного рішення суттєво зростає, якщо воно здобуває широку підтримку з боку громадянського суспільства.

Інтерес політичного керівництва держав Балто-Чорноморської осі до регіональної співпраці мав хвилеподібну конфігурацію, то зменшуючись, то посилюючись. На Вільнюській конференції «Співіснування народів і добросусідські відносини – гарант безпеки і стабільності в регіоні», яка відбулася 4–5 вересня 1997 р., знову намітилась позитивна динаміка. У саміті брали участь глави держав ЦСЄ, Балтії і Україна. Проведенням цієї конференції, на переконання українського керівництва, було зроблено ще один важливий крок до спільного майбутнього в регіоні. Зона безпеки, стабільності і співробітництва між Чорним і Балтійським морями визначалась як невід’ємний елемент системи загальноєвропейської безпеки у XXI ст [67].

Що важливо, про значення України в європейській системі безпеки і співробітництва знову заговорили тоді, коли було вже узгоджено концепцію розширення НАТО і ЄС на схід і здійснювались практичні кроки у цьому напрямі. На саміті 1997 р. у Вільнюсі про необхідність Балто-Чорноморського співробітництва за участю України на урядовому рівні знову заговорив тодішній президент Литви А. Бразаускас. Саме під час головування цієї країни в Раді держав Балтійського моря було досягнуто консенсусу щодо участі третіх сторін у діяльності цієї організації та було запрошено Україну.

Розуміючи зацікавленість країн Міжмор’я в Україні і намагаючись використати цей позитивний момент, тодішній президент України Леонід Кучма 10-11 вересня 1999 р. організував у Ялті саміт «Балтійсько-Чорноморське співробітництво: в інтегровану Європу XXI століття без ліній розподілу», на якому виступив з ініціативою активізації багатостороннього співробітництва на території між двома морями [68].

На цій важливій зустрічі глав держав та урядів було прийнято спільну заяву високих учасників, у якій проголошувалося їхнє бажання заохочувати вигідне

співробітництво між країнами Балто-Чорноморського простору на двосторонній основі та сприяти створенню майбутньої архітектури європейської безпеки, вільної від розділювальних ліній. Реалізація цієї концепції передбачала розв'язання й попередження конфліктів з метою збереження миру, безпеки й стабільності на Балто-Чорноморському просторі, розвиток політичного, економічного та гуманітарного співробітництва [37].

Як відзначає О. Надтока, Ялтинський саміт підтвердив особливу роль Балто-Чорноморського регіону в забезпеченні стабільності демократії, процвітання і безпеки всього євроатлантичного простору в ХХІ ст. Його проведення сприяло усвідомленню важливості об'єднання зусиль країн Балто-Чорноморського простору, як невід'ємної частини загальноєвропейського процесу в рамках існуючих тут регіональних та субрегіональних організацій і форумів [54].

На межі 1990-2000-х рр. вагомим чинником стабільності в Балто-Чорноморському регіоні стає співробітництво у трикутнику «Київ-Вільнюс-Варшава». Більше того, воно очевидно перетворювалося на важливий елемент геополітичної та гео економічної карти континенту. Про це заявив президент Л. Кучма, виступаючи в Клайпеді (Литва) на відкритті міжнародної конференції «Регіональна інтеграція транспорту», що відбулася за участю глав держав України, Литви та Польщі [19]. Президенти трьох країн обговорювали спільні проекти покращення транзитних можливостей.

Важливою подією тристороннього співробітництва стала участь президента України Л. Кучми в роботі міжнародної конференції «Діалог цивілізацій» під егідою ЮНЕСКО 24-26 квітня 2001 р. у Вільнюсі у рамках офіційного візиту до Литовської Республіки. За своєю конкретною наповненістю візит вийшов за рамки двосторонніх українсько-литовських відносин. Президент України провів багатосторонні переговори з президентом Литовської Республіки В. Адамкусом, президентом Польщі О. Квасневським, генеральним секретарем ЮНЕСКО К. Мацуурою. Слід зазначити, що запрошення взяти участь у роботі конференції були надіслані близько двом десяткам глав держав та урядів. Фактично на такому рівні була представлена лише наша держава, очевидно, через те, що конференція

збіглася в часі з офіційним візитом президента України до Литви.

Повертаючись до ролі України в європейських безпекових структурах в їхньому регіональному вимірі, важливо з'ясувати зміни поглядів на це питання після вступу Польщі до Північноатлантичного альянсу. На VI Стокгольмській конференції 2002 р. «Співробітництво та безпека в регіоні Балтійського моря. Розширення ЄС і після нього» тема України, як одного з ключових факторів європейської безпеки, була озвучена в тонах високої поваги до нашої країни. Старт обміну думками щодо України задав прем'єр-міністр Швеції Й. Перссон, аргументовано застерігаючи Євросоюз не трактувати нашу країну як другорядну в своїх розрахунках, а поглиблювати співробітництво з нею в інтересах всієї європейської та євроатлантичної спільноти. Його підтримали президенти Польщі й Литви, які підкреслили стратегічний характер відносин своїх країн з Україною. О. Кваснівський наголосив, зокрема, на важливості розвитку співпраці НАТО з Україною, яка має «значний військовий потенціал, що може бути дуже корисним з погляду посилення оборонної спроможності Європи» [24]. Як бачимо, партнери України по трикутнику «Київ-Вільнюс-Варшава» демонстрували стабільність поглядів і дій щодо одного зі своїх важливих партнерів.

Вісь Балто-Чорноморського співробітництва не є ізольованою від інших можливих конфігурацій взаємодії між державами ЦСЄ та суміжних регіонів. До Балто-Чорноморського простору природно тяжіє сусідній Кавказсько-Каспійський регіон, співробітництво з країнами котрого може дати неабияку користь, зокрема й для України. Певні кроки у напрямі налагодження перспективних міжрегіональних зв'язків були здійснені в 2000-х рр. Президент України В. Ющенко та президент Грузії М. Саакашвілі під час спільної прес-конференції 12 серпня 2005 р. в Боржомі виступили з ініціативою, основною метою якої було скликання в Україні саміту за участю лідерів країн Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону, Росії та США. Пізніше ініціативу підтримали Латвія та Румунія.

Стала вимальовуватись значно більш широка модель міжрегіональної співпраці, котра, з одного боку, включала в себе учасників окремих регіональних

структур, зокрема, сфери Балто-Чорноморського співробітництва, а з іншого боку, до неї долучались як суміжні регіони континенту, так і в перспективі, найвпливовіші гравці міжнародної політики, що могли служити гарантами збалансованої й оптимальної міжрегіональної взаємодії на засадах демократії, безпеки і врахування взаємних інтересів. Одним з ключових етапів налагодження подібної моделі співробітництва, котра безпосередньо стосувалась України стало створення Спільноти демократичного вибору (СДВ). Свого роду репетицією такої форми багатосторонньої взаємодії стало створення у червні 2000 р. у Варшаві Спільноти Демократій, до складу якої увійшла понад половина держав-членів ООН, серед яких була й Україна. Згодом було схвалено Сеульський План Дій Спільноти Демократій у сфері регіонального співробітництва [67].

А 2 грудня 2005 р. відбулося установче засідання вже самої Спільноти демократичного вибору. У засіданні взяли участь президенти України, Грузії, Литви, Естонії, Латвії, Румунії, Словенії, Молдови, Македонії, а також представники Польщі, Болгарії, Азербайджану. Того ж дня було ухвалено Декларацію країн СДВ, яку підписали 9 держав, з них 3 – балтійські (Литва, Естонія, Латвія), 4 чорноморські (Україна, Грузія, Румунія та Молдова), а також дві балканські (Словенія та Македонія). Статус спостерігачів у рамках СДВ мають Азербайджан, Болгарія, Чеська Республіка, Угорщина, Польща, Сполучені Штати Америки, Європейський Союз та ОБСЄ [60].

Як йдеться в Декларації, «учасники міжнародного Громадського Форуму «Спільнота Демократичного Вибору» започаткували нову регіональну ініціативу, метою якої є зміцнити демократію, верховенство права і ліберальну ринкову економіку в Балтійсько-Чорноморсько-Каспійському регіоні». Підкреслювалось, що «СДВ є першою регіональною ініціативою високого рівня, що поєднує два взаємопов'язані компоненти: урядовий і неурядовий». Цей підхід було обрано з метою сприяння широкій громадській підтримці і впливу громадянського суспільства на майбутній розвиток спільноти. У Декларації також зазначалося, що регіон, який охоплює СДВ, «включає країни перехідного періоду, для яких зміцнення демократії, верховенство права та відкрите суспільство представляють

нагальні національні інтереси» [16].

Слід відмітити, що члени СДВ вирішили не обмежуватись декларуванням загальних демократичних принципів, викладених в установчих документах, а здійснили акти публічного реагування щодо поточних проблем суспільного життя в країнах Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону. У своїх зверненнях вони висловили стурбованість «ситуацією в Білорусі, де диктаторський режим Олександра Лукашенка грубо порушує права людини та основні свободи», а також «фактом застосування сили до мирних демонстрантів після завершення парламентських виборів в Азербайджані» [25].

Якщо позитивне ставлення США до подібних ініціатив неважко було спрогнозувати, то реакція Росії на створення Спільноти демократичного вибору була негативною. Деякі російські політологи розглядають створення форуму СДВ як «план Балтійсько-Чорноморського союзу, що відриває Росію від Європи» [8]. Аналогічної думки дотримуються і турецькі аналітики, які розглядають створення СДВ як таке, що має чітке протиросійське та прозахідне спрямування. Вочевидь, так само сприймають ці процеси і турецькі офіційні кола [9]. Реакція ЄС на створення СДВ, подібно до позиції США є однозначно позитивною. З точки зору Європейського Союзу, цей проєкт сприятиме розмиванню будь-яких ліній розподілу в Європі, а також обміну досвідом нових членів Євросоюзу з потенційними. В цьому, звичайно, є сенс, якщо євроінтеграція для можливих потенційних її учасників не обмежиться «обміном досвідом».

Тривали подальші кроки в напрямі пошуку дотичних точок зору щодо більш вузьких перспектив Балто-Чорноморського співробітництва, до чого долучалися й інші зацікавлені політичні сили. З 2 по 5 травня 2006 р. у Вільнюсі проходила міжнародна конференція «Спільне бачення спільного сусідства» [143]. Під час саміту, організованого президентами Литви В. Адамкусом та Польщі Л. Качинським, глави держав та урядів нових членів ЄС і НАТО (Латвія, Литва, Естонія, Болгарія, Польща, Румунія), а також «нових демократій» (Україна, Грузія, Молдова) у присутності заступника генерального секретаря НАТО, Високого Представника ЄС з питань зовнішньої політики та політики безпеки Х. Солани

обговорювали перспективи та шляхи поглиблення міжрегіональної співпраці та обміну досвідом у сфері демократії та євроатлантичної інтеграції.

Нові члени ЄС, «нові демократії», країни Західної Європи та США за результатами саміту ухвалили Спільне Комюніке, в якому зроблено наголос на важливості надання міжнародним співтовариством та міжнародними організаціями, такими як ЄС, НАТО, Рада Європи, ОБСЄ та ООН, підтримки «новим демократіям». У пункті 3 документу йдеться про те, що потенціал інструментів ЄС, таких як Європейська політика сусідства, має бути повністю використаний задля цілей процесу європейської консолідації. В пункті 4 Спільного Комюніке підкреслили важливість регіонального співробітництва для європейської та трансатлантичної інтеграції. Останній пункт документу містив заклик продовжувати успішні дискусії у дусі Вільнюської конференції з метою досягнення спільного бачення, спільної дії та спільного сусідства [13].

Як відзначає Л. Рассоха, порівняно з грудневим самітом 2005 р., на саміті у Вільнюсі наголос з питання демократії як такої було перенесено на інтеграцію «нових демократій» до складу ЄС, що надало дискусії достатньої практичної насиченості. Було наголошено на необхідності розробки напрямів політики особливих підходів до України, Грузії та Молдови, що стали на шлях демократичних змін. Отже, демократія та регіональне співробітництво впевнено розглядалися як інструменти та засоби євроатлантичної інтеграції. Нові члени ЄС – Латвія, Естонія, Польща, Литва свого часу отримали допомогу та підтримку на шляху до європейської інтеграції від країн Північної Європи в рамках регіонального Балтійського співробітництва. На цей момент зазначені держави, у свою чергу, підкреслюють свою готовність обмінюватися досвідом у цьому напрямі з Україною, стратегією та метою якої є євроатлантична інтеграція. Інституції типу СДВ, як продемонстрували перші кроки її діяльності, цілком можуть виконувати свої функції, особливо якщо в цьому зацікавлені як ті, котрі вже подолали свій перехідний стан, так і ті, хто ще продовжує в ньому перебувати. Однак, вже з 2007 р. спостерігалися деякі ознаки застою СДВ, що позначилося на роботі та розвитку Форуму і виявилось, зокрема, у відсутності засідань спільноти.

Серед чинників, що пояснюють ситуацію, яка склалася, Л. Рассоха виділила наступні: 1) відсутність інституціалізації СДВ та відсутність керівних органів Спільноти; 2) сфокусованість урядів України, Грузії та Польщі на внутрішньополітичній ситуації, виборчих процесах; 3) значну увагу більшості членів СДВ у 2007 р. було приділено вирішенню енергетичних питань та забезпеченню диверсифікації маршрутів енергопостачань під час Краківського та Вільнюського енергетичних самітів (травень та листопад 2007 р.); 4) відсутність вагомих економічних проєктів, котрі б слугували основою політичній взаємодії [69].

Одним із перспективних проєктів останніх років можна назвати проєкт зі створення міжнародного транспортного коридору Балтійське море – Чорне море, що передусім передбачає отримання міжнародної фінансової допомоги від ЄС для розвитку відповідної інфраструктури на вигідних умовах. Умови створення такого коридору були закладені 12 травня 2008 р., коли була підписана тристороння Угода про розвиток перевезень вантажів за напрямом Балтійське море – Чорне море між Україною, Білоруссю та Литвою [77]. Цей документ переводив наміри транзитного співробітництва, продемонстровані ще на початку 2000-х рр. у практичну площину.

Головне завдання Угоди – організація транспортного коридору між портами Іллічівська та Клайпеди через Мінськ, що повністю відповідає проєкту контейнерного перевезення «Вікінг». Проте для ефективнішого виконання проєкту та розвитку всього транзитного потенціалу Балто-Чорноморського басейну перед країнами-учасниками коридору стояло завдання географічно розширити коло учасниць, наприклад, за допомогою приєднання Туреччини (в південному напрямі) та, можливо, північноєвропейських країн (у північному напрямі), у чому ці країни також зацікавлені. Адже приєднання цих країн до коридору Балтійське море – Чорне море сприятиме залученню інших країн, які користуються турецьким та шведським транзитом через порти (Іран, Ірак, Туркменістан, Азербайджан та країни Північної Європи). Проте, як наголошує М. Плаксенко, невирішеність питання делімітації та демаркації кордону між

Україною та Білоруссю впливало на невизначеність перспектив із здійснення спільного прикордонно-митного контролю обох країн, що перешкоджає полегшенню перетину кордону транзитним транспортом [121].

Аналізуючи причини того, що, здавалося б плідна ідея, Балто-Чорноморського альянсу не знайшла належної підтримки з боку держав регіону, на даному етапі стало зрозуміло, що в проєкті зацікавлена передусім Україна. Вона наштотувалася на активну протидію з боку Росії, що вбачала в ньому загрозу поновлення нових ліній розподілу, а також пасивне, а потім негативне ставлення Білорусі, починаючи від президентства О. Лукашенка. Польща у той період переймалася проблемами Вишеградського трикутника та вступом до НАТО. Литва разом з іншими країнами Балтії власну національну безпеку теж пов'язала з приєднанням до євроатлантичних структур. Визнаючи НАТО єдиним майбутнім гарантом безпеки, політичний істеблішмент Литви загалом вельми обережно ставився до пропозицій інших країн у цій галузі. І хоча литовські дипломати неодноразово підкреслювали, що ініціатива України заслуговує на увагу, офіційна реакція до відповіді не доходила [86]. В інтерв'ю польському тижневику «Тигоднік повшехні» А. Бразаускас на прохання прокоментувати ідею Л. Кравчука про можливий союз країн Балто-Чорноморського басейну заявив, що «такий союз тільки ідея. Зараз всі: Росія, Україна, Литва хочуть бути учасниками якоїсь спільної системи безпеки». Програму «Партнерство заради миру» підписали і Литва, і Україна. Тому з військової точки зору такий союз не потрібний [87].

Ця заява продемонструвала коригування раніше заявлених пріоритетів зовнішньої політики Литви. Ця корекція, як для офіційного Вільнюсу має свою логіку, адже намітились реальні можливості приступити до безпосередньої реалізації євроатлантичної стратегії. Саме тому на першому етапі розбудови субрегіональних структур вони не набули необхідної динаміки розвитку.

Отже, процес зближення держав Балто-Чорноморського регіону відбувається вже з початку 1990-х рр. Тоді ж була реанімована історично не нова ідея Балто-Чорноморського союзу. До того моменту, як проєкт Балто-

Чорноморського співробітництва почав активно обговорюватися на найвищому рівні, його апробацією займалися представники політичних партій та громадських організацій. Після невдалої спроби створення Балто-Чорноморського партійного альянсу, який мав стати опорою для подальшого співробітництва, певна інституціоналізація концепції Балто-Чорноморської співпраці виявилась у створенні Ліги політичних партій країн Міжмор'я. Регіональна взаємодія держав перемістилася з громадсько-політичної площини на урядовий рівень і набула більш визначених контурів завдяки Вільнюському (1997 р.) та Ялтинському самітам (1999 р.). Зокрема, останній підтвердив особливу роль Балто-Чорноморського регіону в забезпеченні стабільності демократії процвітання і безпеки всього євроатлантичного простору в ХХІ ст., а також показав ключову роль України в цьому процесі.

На межі 1990–2000-х рр. вагомим чинником стабільності в Балто-Чорноморському регіоні стало співробітництво у трикутнику «Київ-Вільнюс-Варшава». Одним з ключових етапів Балто-Чорноморської співпраці стало створення Спільноти демократичного вибору (2005 р.), завдяки чому відбулася певна інституціоналізація геоекономічно, геополітично та історично обумовленого Балто-Чорноморського співробітництва, але вже в напрямі міжрегіональної взаємодії. Важливим є те, що оформлення СДВ відбулося саме на території України та з її ініціативи. Однак вже з 2007 р. спостерігалися деякі ознаки застою СДВ [47].

У підсумку, можна стверджувати, що проекти Балто-Чорноморського співробітництва так і залишилися нереалізованими в повній мірі. І справа не лише у спротиві таких країн, як Росія чи Туреччина. Об'єктивною причиною цього є процеси загальноєвропейської інтеграції, що домінують над регіональною взаємодією. Держави регіону запрошуються до вступу в ЄС за індивідуальним принципом, у зв'язку з чим частині з них загрожує перспектива залишитися на узбіччі об'єднаної Європи. Це передусім стосується України. В окремих аспектах реалізація окремих елементів проекту Балто-Чорноморського співробітництва є можливою за будь-яких політичних умов. Передусім це стосується розвитку

трансконтинентальної системи комунікацій. Об'єднання транспортних коридорів № 9 (поєднує Балтійське, Чорне й Азовське моря) і № 9а (від Гельсінкі через Санкт-Петербург до Москви) – своєрідного нового шляху «з варягів у греки», з Великим шовковим шляхом (від Китаю до Середньої Азії) в єдину транспортну систему мало б грандіозний економічний та політичний ефект.

Щодо Балто-Чорноморського союзу варто наголосити, що попри очевидні труднощі, перспектива запуску певних проєктів, які б з часом стали прообразом Союзу, є цілком реальною. Для цього насамперед треба досягти внутрішніх перетворень в Україні. Україні не варто чекати ініціативи від головних суб'єктів світової політики, чи від тих, хто прагне такими стати.

Отже, співпраця України та Литви в межах Балто-Чорноморського співробітництва має глибоке історичне підґрунтя та продовжує активно розвиватися у сучасних геополітичних умовах. Литва є одним із найбільш послідовних партнерів України в регіоні, підтримуючи її євроінтеграційні прагнення, надаючи військово-технічну допомогу та сприяючи політичному діалогу на міжнародній арені.

Основні напрями українсько-литовської взаємодії охоплюють безпекову, економічну та енергетичну співпрацю, що є важливим елементом загальної стратегії регіональної стабільності. Спільні проєкти у сферах транспорту, оборони, кібербезпеки та боротьби з гібридними загрозами свідчать про прагнення двох країн зміцнювати свої позиції в Балто-Чорноморському регіоні.

Попри тісні двосторонні відносини, існують і певні виклики, серед яких – необхідність подальшого інституційного оформлення співробітництва, узгодження спільних стратегічних пріоритетів та залучення додаткових партнерів до регіональних ініціатив. Водночас, стабільна підтримка Литви та інших країн Балтії дозволяє Україні активніше просувати концепцію Балто-Чорноморського співробітництва як механізму забезпечення безпеки та розвитку всього регіону.

Подальший розвиток партнерства між Україною та Литвою може стати ключовим фактором успіху Балто-Чорноморського формату, сприяючи не лише двосторонньому співробітництву, але й консолідації зусиль інших держав

Центрально-Східної Європи для створення єдиної системи колективної безпеки та економічної інтеграції.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне дослідження геополітичної концепції «Міжмор'я» як субрегіонального проєкту, що охоплює три основні моделі: Інтермаріум, Ініціативу трьох морів та Балто-Чорноморський союз. Результати дослідження дозволяють зробити такі узагальнюючі висновки:

1. Проаналізовано теоретико-методологічні засади дослідження концепції Інтермаріуму, виявлено, що вивчення геополітичної динаміки Центрально-Східної Європи потребує комплексного підходу, який поєднує класичну та критичну геополітику, регіоналізм, неореалізм і теорії міжнародної інтеграції. Концепція «Міжмор'я» розглядається як геостратегічна реакція країн регіону на зовнішні виклики та спроба вибудувати власну субрегіональну архітектуру безпеки й розвитку.

2. У межах історичного аналізу встановлено, що ідея Інтермаріуму зародилася в міжвоєнний період як геополітична візія створення союзу між Балтійським і Чорним морями під проводом Польщі. Після розпаду СРСР концепція зазнала трансформацій, але її фундаментальна мета – консолідація Центрально-Східної Європи як самостійного субрегіону – зберігається донині.

3. Оцінено гео економічний та територіальний потенціал регіону Інтермаріуму, що включає значні ресурси, вигідне транзитне розташування та спільну історико-культурну спадщину. Ці чинники створюють передумови для економічної інтеграції, розвитку транспортної інфраструктури та формування спільного ринку.

4. Ініціатива трьох морів проаналізована як найбільш інституціоналізований регіональний формат співпраці. Доведено, що вона відіграє важливу роль у поглибленні інфраструктурних, енергетичних і цифрових зв'язків між країнами Центрально-Східної Європи. Безпековий вимір ініціативи, попри офіційно невиражений характер, поступово набуває дедалі більшого значення.

5. Економічні пріоритети Ініціативи трьох морів, зокрема зменшення енергетичної залежності від Росії, розвиток коридорів північ-південь та інвестиції

у цифрову інфраструктуру, дозволяють розглядати її як інструмент підвищення регіональної самостійності й конкурентоспроможності.

6. Встановлено, що Україна зацікавлена в приєднанні до Ініціативи трьох морів, оскільки її участь відповідає стратегічним інтересам країни у сфері безпеки, енергетики та євроінтеграції. Разом із тим, повноцінна участь України у цьому форматі залежить від ряду внутрішніх і зовнішніх чинників, включаючи політичну стабільність, безпекову ситуацію та готовність країн-учасниць розширити ініціативу.

7. Балто-Чорноморський союз охарактеризовано як концепт з високим безпековим потенціалом, здатний трансформуватися в оборонний альянс країн Центрально-Східної Європи. Він є відповіддю на зростання загроз зі Сходу, насамперед – російської агресії. Особливого значення в цьому контексті набуває співпраця з НАТО і зміцнення національної обороноздатності.

8. Серед структурних викликів Балто-Чорноморського союзу виокремлено відсутність інституційної бази, узгодженої стратегії розвитку, а також побоювання частини країн щодо можливої ескалації напруження з Росією. Водночас активізація литовсько-польського лідерства відкриває можливості для просування цієї ініціативи на міжнародному рівні.

9. Роль України у формуванні Балто-Чорноморського союзу є ключовою, з огляду на її географічне положення, військовий досвід та зацікавленість у багатосторонньому співробітництві з Литвою, Польщею та іншими державами регіону. Агресія РФ, глобалізаційні виклики та необхідність диверсифікації безпекової політики посилюють актуальність участі України в цьому форматі.

10. Порівняльний аналіз трьох моделей «Міжмор'я» засвідчив наявність як спільних геополітичних засад, так і функціональних відмінностей. Інтермаріум – передусім історико-політична візія; Ініціатива трьох морів – економічно орієнтована платформа; Балто-Чорноморський союз – потенційний безпековий союз. У перспективі їхня синергія можлива через створення спільної багаторівневої системи субрегіональної інтеграції.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що концепція «Міжмор'я» є не лише історичною ідеєю, а й сучасною геополітичною стратегією, яка має потенціал для трансформації регіонального порядку в Центрально-Східній Європі. Вона здатна сприяти зміцненню безпеки, економічного розвитку та інтеграції країн регіону, зокрема України, до європейських і євроатлантичних структур.

Особливої уваги у дослідженні заслуговує комплексний характер геополітичного проєкту «Міжмор'я», який охоплює не лише просторовий та інституційний вимір, а й ідеологічний. У цьому контексті «Міжмор'я» виступає не просто як регіональний союз, а як альтернатива старим геополітичним моделям домінування, пропонуючи нову формулу міждержавної співпраці, засновану на принципах рівноправності, солідарності та спільної історичної пам'яті. Це дозволяє розглядати концепцію «Міжмор'я» як складову ширшого процесу формування ідентичності Центрально-Східної Європи у постглобалістську епоху.

Значною мірою інноваційність теми дисертації полягає у спробі синтезувати три різні формати регіоналізму – історико-геополітичний (Інтермаріум), економічно-інфраструктурний (Ініціатива трьох морів) та безпековий (Балто-Чорноморський союз) – у межах єдиної аналітичної моделі. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити потенціал субрегіональної інтеграції, з урахуванням багаторівневої взаємодії між державами, а також змін у глобальному безпековому та політичному ландшафті.

Окремо варто підкреслити, що війна Росії проти України актуалізувала необхідність побудови нових моделей регіональної безпеки, які не залежать від традиційних центрів сили. У цьому сенсі концепція «Міжмор'я» є не лише історичним відлунням, а й відповіддю на сучасні загрози. Формування регіональних коаліцій на основі спільного бачення загроз і цінностей стає важливою умовою виживання малих і середніх держав у сучасному нестабільному світі.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в міждисциплінарному підході до аналізу геополітичної концепції «Міжмор'я», її

адаптації до сучасного регіонального контексту Центрально-Східної Європи та обґрунтуванні субрегіонального виміру цієї моделі в умовах гібридних загроз та геополітичної конкуренції. Уперше здійснено спробу системно розглянути концепцію «Міжмор'я» не лише як історичну ідею, а як потенційно дієвий інструмент регіонального впливу України в євроатлантичному просторі.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для:

- формування національної стратегії регіональної інтеграції України;
- аналітичного супроводу зовнішньополітичних рішень у напрямку розширення участі України в Ініціативі трьох морів;
- подальшого вивчення регіональних безпекових форматів у Східній Європі.

Отримані результати відкривають простір для подальших наукових розвідок. Перспективними напрямками подальших досліджень можуть стати:

- аналіз ролі великих геополітичних гравців (США, Китаю, Туреччини) у розвитку Ініціатив Міжмор'я;
- вивчення конкретних інфраструктурних проєктів як механізмів економічної інтеграції в межах цього субрегіону;
- дослідження політики окремих країн регіону щодо безпекової співпраці в рамках Міжмор'я.

Подальші дослідження у цьому напрямі можуть бути зосереджені на вивченні практичних механізмів реалізації Міжморських ініціатив – зокрема, створення регіональних банків розвитку, військово-політичних платформ швидкого реагування, об'єднаних енергетичних мереж і цифрових інфраструктур. Не менш важливим є дослідження впливу зовнішніх гравців, таких як Китай, США та Туреччина, на реалізацію субрегіональних проєктів у Центрально-Східній Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баган О. Криза Міжмор'я? або Геополітичні роздоріжжя Середньо-Східної Європи / Олег Баган. – Київ: Видавництво «Астролябія», 2018. – 608 с.
2. Балто-Чорноморська Асамблея: Установчий конгрес (9–11 травня 1997 р.). – К.: [б.в.], 1997. – 18 с.
3. Безпековий союз України і Балтії: дипломати вже працюють – деталі від Зеленського // Дзеркало тижня. – 2023. – 24 серпня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/bezpekovij-sojuz-ukrajini-i-baltiji-diplomati-vzhe-pratsjujut-detali-vid-zelenskoho-.html> (дата звернення: 05.04.2025).
4. Бекешкіна І. О. Ідеологія і політика в сучасній Україні. – К.: Центр Разумкова, 2020. – 144 с.
5. Блій Г. де, Муллер П. Географія: світи, регіони, концепти / пер. з англ.; передмова та розділ «Україна» О. Шаблія. – К.: Либідь, 2004. – С. 125.
6. Бондар Г. Зеленський озвучив країнам Тримор'я шість пропозицій співпраці з Україною [Електронний ресурс] / Григорій Бондар // УНІАН. – 2022. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/zelenskiy-ozvuchiv-krajnam-trimor-ya-shist-propozicij-spivpraci-z-ukrajinoju-novini-ukrajina-11872935.html> (дата звернення: 12.01.2023).
7. Вдовиченко І. О. Україна в контексті Ініціативи «Трьох морів»: між Східною Європою та Євроатлантикою. Зовнішні справи, 2021, № 5. С. 26–29.
8. Волович О., Рассоха Л. Проект Спільноти демократичного вибору: стан та проблеми реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/Odesfilya/st_vol.htm (дата звернення: 12.11.2023).
9. Воротнюк М. Ставлення Туреччини до Спільноти Демократичного Вибору // Спільнота демократичного вибору: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів засідання міжнародного круглого столу. – Одеса, 2006. – С. 14–17.
10. Гайдай В. Інтермаріум та Україна: чи може Балто-Чорноморський союз бути реальним проектом? [Електронний ресурс] / В. Гайдай //

Корреспондент. – 2023. – 18 травня. – Режим доступу: <https://blogs.korrespondent.net/blog/events/4590707/> (дата звернення: 12.11.2023).

11. Генік М. Інтеграційні процеси Балто-Чорноморського регіону в політичних концепціях польської антитоталітарної опозиції // Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10–11 травня 2007 року). – Львів, 2008. – С. 268–275.

12. Гончаренко О. Тримор'я: чи можливий Балто-Чорноморський союз без України? [Електронний ресурс] / О. Гончаренко // LB.ua. – 2020. – 18 лютого. – Режим доступу: https://lb.ua/blog/aleksey_goncharenko/450239_trimorya_chi_mozhliivy.html (дата звернення: 08.05.2020).

13. Гончаренко Ю. Можливість створення Балто-Чорноморського союзу («Міжмор'я») в сучасних геополітичних умовах / Ю. Гончаренко. – Київ: Видавництво «Астролябія», 2018. – 608 с.

14. Горбулін В. П. Світ у 2035: бачення майбутнього від стратегів. – К.: НІСД, 2021. – 312 с.

15. Грушевський М. С. «Орієнтація чорноморська» / М. С. Грушевський. – 1918. Подається за виданням: Грушевський М. С. Твори у 50-и томах. – Львів: Світ, 2007. – Т. 4, ч. 1. – С. 236–238.

16. Декларація Громадського Форуму «Спільнота Демократичного Вибору» // Український монітор. – 2005. – № 48. – 18 с.

17. Добржанський О. В. Тримор'я: історичні й геополітичні аспекти регіональної Ініціативи. Український історичний журнал, 2020, № 6. С. 45–59.

18. Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво [Електронний ресурс] // Портал Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_172 (дата звернення: 08.05.2020).

19. Дружній обмін думками // Урядовий кур'єр. – 1999. – 17 квітня. – С. 1–2.

20. Дуда: к переговорам по Донбасу следует привлечь не только Польшу, но и США [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2015. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/08/19/7037180/> (дата звернення: 08.05.2020).

21. ЄС може ввести санкції проти Польщі [Електронний ресурс] // ФАКТЫ / Н. Терех. – 1001. – Режим доступу: <http://fakty.ua/210981-es-mozhet-vesti-sankcii-protiv-polshi> (дата звернення: 12.04.2023).

22. Журавський Вель Граєвський П. Україна і Тримор'я [Електронний ресурс] / Пшемислав Журавський Вель Граєвський // Тиждень.ua. – 2021. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/ukraina-i-trymor-ia/> (дата звернення: 11.06.2022).

23. Загребельний І. Міжмор'я: майже втрачений шанс / Ігор Загребельний. – Видавець Руслан Халіков, 2019. – 418 с. – ISBN 978-617-7565-41-2.

24. Зарубінський О., Чорний В. Перспективи Балто-Чорноморського співробітництва [Електронний ресурс] / О. Зарубінський, В. Чорний // Дзеркало тижня. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2675/49403/> (дата звернення: 11.06.2022).

25. Звернення робочої групи Громадського Форуму «Спільнота Демократичного Вибору» до лідерів країн Спільноти Демократичного Вибору // Український монітор. – 2005. – № 48. – С. 18.

26. Зеленюк Х. Ініціатива трьох морів: прагнення України та потенційні вигоди [Електронний ресурс] / Х. Зеленюк // ТСН. – 2020. – Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/iniciativa-troh-moriv-scho-ce-take-i-de-tut-ukrayina-1647382.html> (дата звернення: 12.11.2020).

27. Інститут Євроатлантичного Співробітництва. Безпека Східного партнерства: які перспективи відкриті для України [Електронний ресурс] // Європейська правда. – 2021. – 5 березня. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/03/5/7120304/> (дата звернення: 25.04.2021).

28. Інтермаріум: криза глобалізації вже в Європі? [Електронний ресурс] // Commons. – 2016. – Режим доступу: <https://commons.com.ua/ru/intermarium-kriza-globalizatsiyi-vzhe-v-yevropi/> (дата звернення: 12.11.2020).
29. Інформаційне агентство Укрінформ. «Бухарестська дев'ятка» обговорила подальшу підтримку України [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2024. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3690057-buharestska-devatka-obgovorila-podalsu-pidtrimku-ukraini.html> (дата звернення: 12.11.2024).
30. Капітоненко М. Геополітика: український вимір. – К.: Академія, 2019. – 214 с.
31. Карайченцев П. Литва і Польща спішають на допомогу. Спроби реанімації Балтійсько-Чорноморського союзу [Електронний ресурс] / П. Карайченцев. – Режим доступу: http://dialogs.org.ua/issue_full.php (дата звернення: 12.11.2023).
32. Клименко А. В. Регіональна безпека у Центрально-Східній Європі: сучасні загрози та відповіді. – К.: НІСД, 2020. – 168 с.
33. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.) : монографія / В. Л. Комар. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. – 360 с.
34. Кондратьєва І. Балто-Чорноморський союз – між глобалізацією та російською загрозою / І. Кондратьєва. – Київ : Астролябія, 2018. – 608 с.
35. Кононенко І. В. Можливості для України в межах Ініціативи трьох морів. Науковий вісник Дипломатичної академії України, 2022, Вип. 29. С. 82–89.
36. Кот Р. Україна та «Міжмор'я»: можливі формати співробітництва [Електронний ресурс] / Р. Кот // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень "Борисфен Інтел". – 2019. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/ukrayina-ta-mizhmorya-mozhlyvi-formaty-> (дата звернення: 12.11.2020).
37. Кулик О. Ялта: нова сторінка співробітництва у Європі / О. Кулик // Урядовий кур'єр. – 1999. – 14 вересня. – С. 1.

38. Курносов А. Війна в Європі і майбутнє Тримор'я. Геополітичний суб'єкт чи дискусійний клуб [Електронний ресурс] / А. Курносов // Радіо Свобода. – 2023. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/trymorya-samit-viyna-bezpeka/32419484.html> (дата звернення: 12.01.2024).
39. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Львів : Просина, 1992.
40. Липа Ю. Розподіл Росії / Ю. Липа ; упоряд. О. Гринів. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 1995. – 148 с.
41. Липа Ю. Чорноморська доктрина / Ю. Липа // Всеукраїнська трилогія / В. Яременко (кер. проекту). – К. : ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2007. – Т. 2. – С. 17. – (Бібліотека українознавства).
42. Магда Є. Забути про Міжмор'я [Електронний ресурс] / Є. Магда // Центр громадянської дипломатії. – 2023. – Режим доступу: <https://civildiplomat.com/zabuti-pro-mizhmorya> (дата звернення: 05.11.2023).
43. Магда Є. Концептуальні засади розширення НАТО: сучасний вимір [Електронний ресурс] / Є. Магда // Сучасні міжнародні відносини. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/LiberUA/Book/minzv/11.pdf> (дата звернення: 12.04.2024).
44. Майданюк. 5 причин створити Міжмор'я вже сьогодні [Електронний ресурс]. – 2022. – 28 серпня. – Режим доступу: <https://intermarium.in.ua/2022/08/28/5-prychyn-stvoryty-mizhmor-ia-vzhe-sohodni/> (дата звернення: 22.05.2022).
45. Маккіндер Г. Д. Географічна вісь історії / Г. Д. Маккіндер ; пер. з англ. Є. Троян // Часопис «І». – 2005. – С. 70.
46. Маліцький Я. Від Люблінської унії до Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Я. Маліцький. – Режим доступу: <http://www2.polskieradio.pl/eo/print.aspx?iid=82500> (дата звернення: 12.03.2022).
47. Мартинюк В. Балто-Чорноморський союз: проблеми сьогодення та перспективи розвитку / В. Мартинюк // INTERMARUM: історія, політика, культура. – 2015. – № 2. – С. 130–142.

48. Маслак О. Міжмор'я – між проєктом та реальністю [Електронний ресурс] / О. Маслак. – 2015. – Режим доступу: <http://banderivets.org.ua/mizhmor-ya-mizh-proektom-ta-realnistyu.html> (дата звернення: 12.11.2020).
49. Михайленко О. М. Україна в європейському просторі: можливості та виклики інтеграції. – К.: Університет «Україна», 2018. – 248 с.
50. Михальченко М. Україна зробила перший крок, що далі? [Електронний ресурс] / М. Михальченко. – Режим доступу: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/nz_68_site_72.pdf (дата звернення: 22.03.2021).
51. Міхновський М. Самостійна Україна / М. Міхновський. – Лондон, 1967.
52. Міхта Е. А. Війна в Україні змінює правила гри. Америка повинна підтримати регіон "Міжмор'я" [Електронний ресурс] / Е. А. Міхта // iPress. – 2023. – Режим доступу: https://ipress.ua/articles/viyna_v_ukraini_zminyuie_pravyla_gry_ameryka_povynna_pidtrymaty_region_mizhmorya_endryu_a_mihta_339301.html (дата звернення: 25.12.2023).
53. На Дунаї тривають українсько-румунські навчання RIVERINE-2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mil.in.ua/uk/news/na-dunayi-tryvayut-ukrayinsko-rumunski-navchannya-riverine-2021/> (дата звернення: 22.09.2022).
54. Надтока О. Балто-Чорноморський союз: історична ретроспектива і політична перспектива / О. Надтока // Наукові записки НаУКМА. Серія: Гуманітарні науки. – 2003. – Т. 22, ч. 1. – С. 148–157.
55. Новый шёлковый путь: Азербайджан, Казахстан, Грузия и Украина подписали документ о грузоперевозках [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу: <https://nv.ua/world/geopolitics/novyj-shelkovyj-put-azerbajdzhan-kazahstan-gruzija-i-ukraina-podpisali-dokument-o-gruzoperevozkah-91260.html> (дата звернення: 12.11.2020).

56. Обриси Міжмор'я: зрив формування «Континентального блоку» виводить Україну в центр творення можливої нової міждержавної спільноти [Електронний ресурс] // Галичина. – 2022. – 16 травня. – Режим доступу: <https://galychyna.if.ua/analytic/obrisi-mizhmor-ya-zriv-formuvannya-kontinentalnogo-bloku-vivodit-ukrayinu-v-tsentrv-tvorenniya-mozhливoyi-novoyi-mizhderzhavnoyi-spilnoti/> (дата звернення: 28.12.2022).

57. Опрос: жители Балтии стали больше бояться войны [Електронний ресурс] // Mixnews. – 2015. – 12 червня. – Режим доступу: <http://www.mixnews.lv/ru/society/news/2015-06-12/178245>. (дата звернення: 28.12.2022).

58. Палата представників США підтримала резолюцію на підтримку Ініціативи Тримор'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://jagiellonia.org/izba-reprezentantow-stanow-zjednoczonych-poparla-ustawe-zakazujaca-bidenowi-zniesienia-sankcji-wobec-nord-stream-2/> (дата звернення: 13.04.2023).

59. Панасюк П. Балто-Чорноморський регіон: геополітичний шанс / П. Панасюк // Економічний часопис – XXI. – 2006. – № 3–4. – С. 11–17.

60. Плаксенко М. Актуальні питання українсько-білоруських відносин у контексті Ініціативи ЄС «Східне партнерство» / М. Плаксенко // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 1. – С. 153-158.

61. План «Міждумор'є»: Британія підтримає, Франція не проти, Україна і Польща зроблять [Електронний ресурс]. – 2015. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/publications/130883-plan-%C2%ABmezhdumore%C2%BB-britanija-podderzhit-frantsija-ne-protiv-ukraina-i-polsha-sdelajut.html> (дата звернення: 28.10.2020).

62. Повернення до Міжмор'я: як оновлена польська концепція може допомогти Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2022/08/16/7145038/>. (дата звернення: 15.09.2022).

63. Польсько-українсько-литовська конференція у Гадячі [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/38/Artykul/253678> (дата звернення: 28.10.2020).
64. Приходько Н. Українці на варті країн Міжмор'я: від теорії до практики / Н. Приходько // Бастіон. – 2023. – 26 серпня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bastion.tv/ukrayinci-na-varti-krayin-mizhmorya-vid-teoriyi-do-praktiki_n57240 (дата звернення: 25.12.2023).
65. Про Балтійсько-Чорноморський безпековий альянс [Електронний ресурс] // Укрінформ. – 2023. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3758233-pro-baltiyskocornomorskij-bezpekovij-alans.html> (дата звернення: 25.12.2023).
66. Проф. Павел Коваль про Інтермаріум: "Не будемо боятися сміливих видінь" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://obserwatorniedzynarodowy.pl/2021/01/24/prof-pawel-kowal-o-intermarium-nie-bojmy-sie-odwaznych-wizji/> (дата звернення: 13.04.2024).
67. Рассоха Л. Активізація ролі України у розвитку Спільноти Демократичного Вибору: історико-політичний аспект / Л. Рассоха // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1. – С. 168–176.
68. Рассоха Л. Балто-чорноморське партнерство: перспективи є / Л. Рассоха // Україна і світ сьогодні. – 2006. – № 9. – С. 5.
69. Рассоха Л. Спільнота Демократичного Вибору: нові можливості й перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/book/Odesfilya> (дата звернення: 25.12.2020).
70. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. – Берлін, 1923.
71. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – Львів: Світ, 1994.
72. Семенова І. Наш зв'язок із вільним світом. Що таке Тримор'я і чому Україна прагне приєднатися до цього об'єднання 12 країн ЄС [Електронний ресурс] // NV. – 2022. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/trimor->

ya-shcho-ce-ta-yaki-krajini-do-nogo-vhodyat-ukrajina-stala-partnerom-iniciativi-tromoriv-50251323.html (дата звернення: 25.12.2023).

73. Сех Д. А. Міжмор'я та безпека Східного партнерства: перспективи і виклики // Наукові праці МАУП. Політичні науки та публічне управління. – 2024. – Вип. 3 (75). – С. 76–80.

74. Сливчук О. Дружити морями: що може отримати Україна на саміті Тримор'я у Софії / О. Сливчук // Європейська правда. – 2021. – 1 липня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/07/1/7124978/> (дата звернення: 25.02.2022).

75. Сливчук О. Тримор'я стає ближчим: що допоможе Україні в центральноевропейській Ініціативі [Електронний ресурс] / Олександр Сливчук // Європейська правда. – 2022. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/01/25/7133066/> (дата звернення: 25.12.2022).

76. Соболев А. Україна у Балто-Чорноморському регіоні: від ідеї регіонального новоутворення до ідеї безпеки на базі співробітництва / А. Соболев // Стратегічна панорама. – 2002. – № 3. – С. 111–121.

77. Соглашение о развитии перевозок грузов в направлении Балтийское море – Черное море [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/uk/aasasasas/print/9035.html> (дата звернення: 25.12.2020).

78. Тодоров І., Тодорова Н. Геополітичний проєкт Міжмор'я і російська агресія / І. Тодоров, Н. Тодорова // Геополітика України: історія і сучасність. – 2016. – № 2. – С. 27–40.

79. Тримор'я – значення сучасного Міжмор'я для України [Електронний ресурс] // Друкарня. – 2023. – 6 вересня. – Режим доступу: <https://drukarnia.com.ua/articles/trimor-ya-znachennya-suchasnogo-mizhmor-ya-dlya-ukrayini-wnZBh> (дата звернення: 15.02.2024).

80. Туряниця І. А. Україна і Литва в системі координат Балто-Чорноморського співробітництва / І. А. Туряниця // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – 2011.

81. Україна має долучитися до Тримор'я – Зеленський на саміті ІТМ [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. – 2022. – 20 червня. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukraine-trymorya-zelenskyi/31906568.html> (дата звернення: 22.11.2022).

82. Умланд А., Федоренко К. Як вирішити дилему безпеки для України? Ідея коаліції Міжмор'я у Центрально-Східній Європі [Електронний ресурс] / А. Умланд, К. Федоренко. – 2017. – Режим доступу: <https://krytyka.com/ua/articles/yak-vyrishyty-dylemu-bezpeky-dlya-ukrayiny-ideya-koalitsiyi-mizhmorya-u-tsentralno-skhidniy>. (дата звернення: 04.11.2020).

83. Умланд: Сенс військово-політичного союзу "Міжмор'я" – захист від Росії [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: https://espreso.tv/artide/2016/06/16/ydeya_quotmezhdumoryaquot_uzhe_voploschaetsya_v_nekatorykh_otnoshhenyakh_umland (дата звернення: 04.11.2020).

84. Управління державного архіву МЗС України. Ф. 8, Оп. 145, Спр. 5. Політичні питання. Т. 1. – На 200 арк.

85. Управління державного архіву МЗС України. Ф. 8, Оп. 145, Спр. 800. Питання культурних зв'язків. – На 138 арк.

86. Управління державного архіву МЗС України. Ф. 8, Посольство України в Литовській Республіці, Оп. 145, Спр. 189. Питання колективної безпеки та роззброєння. – На 170 арк.

87. Управління державного архіву МЗС України. Ф. 8, Посольство України в Литовській Республіці, Оп. 145, Спр. 717. Довідки про взаємовідносини з третіми країнами. – На 240 арк.

88. Харченко І. Зразок превентивної дипломатії / І. Харченко // Політика і час. – 1995. – № 5. – С. 42–45.

89. Хотин Р. Підсумки візиту президента Польщі до України: акцент на геополітиці й економіці, а не на історії / Р. Хотин // Радіо Свобода. – 2020. – 13

жовтня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://www.radiosvoboda.org/a/pidsumky-visytu-dudy-do-ukrainy/30891160.html>
(дата звернення: 04.11.2020).

90. Чорний В., Зарубінський О. Перспективи Балто-Чорноморського співробітництва / В. Чорний, О. Зарубінський // Дзеркало тижня. – 2005. – 4 березня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/perspektivi_balto-chornomorskogo_spivrobitnitstva.html (дата звернення: 04.11.2020).

91. Шевченко О. М. Концепція «Міжмор'я» в сучасних геополітичних умовах / О. М. Шевченко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Політичні науки. – 2016.

92. Шелест Г. В. Регіональні Ініціативи в Центрально-Східній Європі: шанси для України // UA: Ukraine Analytica. – 2020. – №2. – С. 10–15.

93. Шкляр В. Міжмор'я: безпека і співпраця без комплексу меншовартості / В. Шкляр // Молодь України. – 1994. – 4 серпня.

94. Якубова Л. Історична політика та національна ідентичність: український та східноєвропейський контекст. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2017. – 231 с.

95. Яременко С. Г. Балто-Чорноморський простір як геополітична стикова зона: теоретичні аспекти / С. Г. Яременко. – Одеса: Одеська національна академія харчових технологій, 2014. – С. 4.

96. 230 ukraińskich deputowanych stworzyło grupę Intermarium [Електронний ресурс] // *wPolityce.pl*. – 2020. – URL:
<https://wpolityce.pl/swiat/520578-230-ukrainskich-deputowanych-stworzylo-grupe-intermarium> (дата звернення: 05.04.2024).

97. Andrzej Duda. Nie mam wątpliwości, że procedury in vitro są potrzebne // *Newsweek Polska*. – URL: <http://polska.newsweek.pl/andrzej-duda-zaprzysiezenie-poglady-zmiany,artykuly,368110,1.html> (дата звернення: 17.03.2024).

98. Balassa B. The Theory of Economic Integration. Homewood, IL: Richard D. Irwin, 1961. 298 p.

99. Baltic Black Sea Union Modeling: Factors And Perspectives. *Baltic Journal of Economic Studies*. URL: <https://ideas.repec.org/a/bal/journal/2256-07422023911.html> (дата звернення: 05.04.2025).
100. Bielewicz J. Działamy na rzecz Europy / Jerzy Bielewicz // *Gazeta Bankowa*. – 2008. – С. 9–17.
101. Bielewicz J. Działamy na rzecz Europy / Jerzy Bielewicz // *Gazeta Bankowa*. – 2008. – С. 14–15.
102. Buzan B., Wæver O., de Wilde J. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 1998. 239 p.
103. Europa od morza do morza // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 2–46.
104. Europa od morza do morza // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 9–13.
105. Europe's Closing Borders [Електронний ресурс] // *The Wall Street Journal* (WSJ). – Режим доступу: <https://www.wsj.com/articles/europes-closing-borders-1452212006> (дата звернення: 25.03.2025).
106. Eurostat. GDP and main components – volumes [Електронний ресурс]/Eurostat. – Режим доступу: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do> (дата звернення: 02.04.2024).
107. Final remarks by High Representative/Vice-President Federica Mogherini following the Informal Meeting of Foreign Affairs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/statements-eeas/2015/150307_02_en.htm (дата звернення: 27.08.2024).
108. Goble P. From East-West to North-South: Moscow's Actions in Ukraine Reignite Talk of a Baltic–Black Sea Union / P. Goble // *Eurasia Daily Monitor*. – 2014. – Vol. 11, Issue 99.
109. Górka M. analyzes military compatibility among CEE states and Ukraine, highlighting post-Soviet legacy and interoperability with NATO standards [Górka M. NATO and the Transformation of Defence in Central and Eastern Europe. *Security and Defence Quarterly*, 2021, 34(2). – С. 23–41].
110. Haas E. B. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957*. Stanford: Stanford University Press, 1958. 522 p.

111. Instytut Europy Środkowej. Intermarium. URL: <https://ies.lublin.pl/tag/intermarium/> (дата звернення: 05.04.2025)
112. Izdebski A. W drodze do Międzymorza. Od Piłsudskiego do Moczulskiego / Andrzej Izdebski. – Kraków: Towarzystwo "Pomost", 1999. – С. 25.
113. Jakniūnaitė D. emphasizes that CEE countries perceive Russian aggression as a direct security threat, which defines their consistent support for Ukraine [Jakniūnaitė D. The Baltic States and Ukraine: Between Solidarity and Security Interests. *New Perspectives*, 2022, 30(1). – С. 52–68].
114. Mackinder H. J. Democratic ideals and reality: a study in the politics of reconstruction. – New York: H. Holt and Company, 1919. – 266 p.
115. Mackinder, H. J. The Geographical Pivot of History [Електронний ресурс] / H. J. Mackinder // *The Geographical Journal*. — 1904. — Vol. 23, No. 4. — P. 421–437. — Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/1775498> (дата звернення: 07.04.2025).
116. Międzymorze – podstawa kompromisu historiografii narodowych Ukrainy i Polski [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://polonews.in.ua/aktualnosci/polityka/miedzymorze-podstaw-kompromisu-historiografii-narodowych-ukrainy-i-polski.html> (дата звернення: 01.04.2023).
117. Murphy, D. T. The Heroic Earth: Geopolitical Thought in Weimar Germany, 1918–1933 [Електронний ресурс] / D. T. Murphy. — Kent, Ohio: Kent State University Press, 1997. — 368 p. — Режим доступу: <https://archive.org/details/heroicearthgeopo0000murp>. (дата звернення: 07.04.2025).
118. Nowak A. Włyskotliwa analiza prof. Andrzeja Nowaka: Rasa panów europejskich chce nas leczyć – z majątków, z samodzielności, z kultury [Електронний ресурс] / Andrzej Nowak // *wPolityce.pl*. – 2021. – Режим доступу: <https://wpolityce.pl/swiat/541754-rasa-panow-europejskich-chce-nas-leczyc-z-majatkow> (дата звернення: 04.04.2025).
119. Okulewicz P. Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918–1926. – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2001. – 186 с.

120. Osinski W. Republikanski rozsadek / Wojciech Osinski // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – № 9. – С. 30–33.
121. Osinski W. Republikanski rozsadek / Wojciech Osinski // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – № 9. – С. 30–31.
122. Ośrodek Studiów Wschodnich (Ośrodek Studiów Wschodnich. PRACE OSW. URL: https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_37_1_0.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
123. Payne A., Gamble A. Introduction. In: Payne A., Gamble A. (eds). *Regionalism and World Order*. New York: St. Martin's Press, 1996. P. 1.
124. Polska w sojuszach "od morza do morza"? Duda chce wskrzesić idee Piłsudskiego, planuje nowy blok państw [Електронний ресурс] // *NaTemat*. – Режим доступу: <http://natemat.pl/123903,pilsudski-kaczynski-i-duda-co-ich-laczy-stosunek-do-rosji> (дата звернення: 03.04.2025).
125. Religious Factor in the Current Russia-Ukraine War / M. Palinchak, V. Vokoch // *East European Historical Bulletin*. – 2023. – Issue 26. – С. 164–173. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eehb.dspu.in.ua/article/view/296321> (дата звернення: 05.04.2025).
126. Rosiuk P. Pora na impuls z USA / Piotr Rosiuk // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 18–19.
127. Rosiuk P. Pora na impuls z USA / Piotr Rosiuk // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 20–21.
128. Rosiuk P. Pora na impuls z USA / Piotr Rosiuk // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 18–20.
129. Rosiuk P. Pora na impuls z USA / Piotr Rosiuk // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 21–22.
130. Rosiuk P. Pora na impuls z USA / Piotr Rosiuk // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 18–23.
131. Rosiuk P. Pora na impuls z USA / Piotr Rosiuk // *Gazeta Bankowa*. – 2018. – С. 20.

132. Smith M. argues that transatlantic relations have shifted towards more transactional logic, weakening EU's collective geopolitical stance [Smith M. The EU, the US and the Crisis of Contemporary Multilateralism. *Journal of European Integration*, 2020, 42(2). – С. 157–173].
133. Spykman N. J. *The Geography of the Peace* / N. J. Spykman. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1944. – С. 4.
134. Spykman N. J. *The Geography of the Peace* / N. J. Spykman. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1944. – С. 10.
135. Spykman, N. J. *The Geography of the Peace* [Електронний ресурс] / N. J. Spykman. — New York: Harcourt, Brace and Company, 1944. — 243 р. — Режим доступу: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.217878> (дата звернення: 07.04.2025).
136. Szczepański T. *Międzymorze. Polityka środkowoeuropejska KPN* / Tadeusz Szczepański. – Warszawa: [b.v.], 1993.
137. *The Baltic-Black Sea Union: from Theory to Practice. The Gaze.* URL: <https://thegaze.media/news/the-baltic-black-sea-union-from-theory-to-practice> (дата звернення: 05.04.2025).
138. *The Baltic-Black Sea Union: Prospects of Realization (Part 1).* Borysfen Intel. URL: <https://bintel.com.ua/en/article/volodich-balto/> (дата звернення: 05.04.2025).
139. *Trójmorze: od inicjatywy marzycieli do unii technologicznej i bezpieczeństwa?* [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу: <https://obserwatormiędzynarodowy.pl/2021/04/07/trojmorze-od-inicjatywy-marzycieli-do-unii-technologicznej-i-bezpieczenstwa/> (дата звернення: 02.04.2025).
140. Umland A. *Ukraine's Understandable But Senseless Hope for NATO Membership* [Електронний ресурс] / Andreas Umland. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/ukraine-s-understandable-but-senseless-hope-for-nato-membership> (дата звернення: 04.04.2025).
141. Urbanczyk M. *Idea ULB (Ukraina–Litwa–Białoruś) w myśli Jerzego Giedroycia i Juliusza Mieroszewskiego* [Електронний ресурс] / Michał Urbanczyk //

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Режим доступа: https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/66136/19_Michal_Urbanczyk.pdf (дата звернення: 04.04.2025).

142. Van Ham P. The Baltic States: Security and Defence after Independence [Електронний ресурс] / Peter van Ham. – 1995. – Режим доступа: <http://edvardas.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/10/baltic-states-security-1995.pdf> (дата звернення: 04.04.2025).

143. Vilnius Conference: Common Vision for Common Neighborhood: conference proceedings, 3–4 May 2006. – Vilnius, 2006. – 223 с.

144. Walton D. Geopolitics and the Great Powers in the 21st Century: Multipolarity and the Revolution in Strategic Perspective / D. Walton. – New York : Routledge, 2007. – 160 p.

145. Wolczuk K. Ukraine between the EU and Russia: The Integration Challenge. Palgrave Macmillan, 2015. – С. 14

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

Статті у фахових виданнях України категорії Б:

1. Сех Д. А. «Міжмор'я» – важливий регіональний альянс у процесі становлення України як європейської держави // Міжнародні та політичні дослідження. – 2024. – Вип. 37. С. 32-39

DOI: [10.32782/2707-5206.2024.37.3](https://doi.org/10.32782/2707-5206.2024.37.3).

URL: <https://journals.onu.in.ua/index.php/interpolis/article/view/133>

2. Сех Д. А. Інфраструктурні проекти Міжмор'я як інструмент економічної інтеграції України з Центрально-Східною Європою // Актуальні проблеми філософії та соціології. – 2024. – Вип. 50. С. 212-216

DOI: [10.32782/apfs.v050.2024.35](https://doi.org/10.32782/apfs.v050.2024.35).

URL: http://www.apfs.nuoua.od.ua/archive/50_2024/37.pdf

3. Сех Д. А. Міжмор'я та безпека Східного партнерства: перспективи і виклики // Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління. – 2024. – Вип. 3 (75). С. 76-80

DOI: [10.32689/2523-4625-2024-3\(75\)-11](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2024-3(75)-11).

URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/political/article/view/4448>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Sekh D. Concept “Trymor’ya” and National Interests of Ukraine // *Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej*. – 2024. – № 2 (63).

DOI: [10.23856/6324](https://doi.org/10.23856/6324).

URL: <http://pnap.ap.edu.pl/index.php/pnap/article/view/1294>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

Сех Д. А. Концепція «Міжмор'я» як інструмент протидії гегемонії наддержав у процесі розбудови України // Соборність як фундаментальна складова ідеології українського націоналізму: Матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (Івано-Франківськ, 16–17 квітня 2021 р.) / Наук. ред. О. М. Сич. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2021. – 260 с. – ISBN 978-966-668-533-2.

URL: <https://insn.org.ua/2021/04/21/zbirnyk-materialiv-ix-vseukrayinskoyi-naukovoyi-konferencziyi-z-mizhnarodnoyu-uchastyu-sobornist-yak-fundamentalna-skladova-ideologiyi-ukrayinskogo-naczionalizmu/>